
Echtscheiding bij reformatorische gezinnen

*Een onderzoek naar reformatorische gezinnen en echtscheiding, hoe de
reformatorisch christelijke kerk hierop reageert en hoe hulpverleners hier mee om
kunnen gaan.*

Bachelorscriptie
M. Blaak & J. Wildenbeest

Echtscheiding bij reformatorische gezinnen

Een onderzoek naar reformatorische gezinnen en echtscheiding, hoe de reformatorisch christelijke kerk hierop reageert en hoe hulpverleners hier mee om kunnen gaan.

Auteurs: Mariëlle Blaak (130252) & Jenske Wildenbeest (141034)

Opleiding: Sociaal Pedagogische Hulpverlening (Social Work)

Organisatie: Centrum voor jeugd en gezin Barneveld

Eerste beoordelaar: Arie Hordijk

Tweede beoordelaar: Nathan Gorter

Extrne begeleider: Karina van Triest

Afstudeerperiode: januari tot en met mei 2017

Inleverdatum: Ede, mei 2017

Samenvatting

“Het aantal echtscheidingen groeit. Landelijk, maar ook in reformatorische kring. Hulpverleners en ambtsdragers krijgen er steeds vaker mee te maken” (Dijkhuizen & Monster, 2014). Deze groei van echtscheidingen onder de reformatorisch christelijke gezinnen is ook opgemerkt door de hulpverleners van Centrum voor jeugd en gezin (CJG) Barneveld. CJG Barneveld is een organisatie die vrij toegankelijk is voor iedereen die opvoedvragen heeft. De hulpverleners geven aan dat het voor hen onbekend is welke opvoedkundige thema’s er spelen rondom een echtscheiding bij reformatorisch christelijke gezinnen. De hulpverleners ervaren hierdoor dat ze niet goed kunnen aansluiten in de begeleiding van deze gezinnen. Het onderzoek richt zich op reformatorisch christelijke gezinnen in Barneveld die te maken hebben met echtscheiding.

De onderzoeksvraag die in dit onderzoek centraal staat is als volgt: “Hoe kunnen de hulpverleners van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld aansluiten bij de opvoedkundige thema’s die spelen bij reformatorische gezinnen in Barneveld die te maken hebben met echtscheiding?”

De doelen van dit onderzoek zijn opgedeeld in drie niveaus, namelijk macro, meso, en micro. Het eerste doel is dat CJG Barneveld de verkregen informatie vanuit dit onderzoek kan delen met andere CJG’s in Nederland. Het tweede doel is dat hulpverleners van CJG Barneveld voldoende handvaten hebben om aan te kunnen sluiten op reformatorisch christelijke gezinnen die te maken hebben met echtscheiding. Het derde doel richt zich op de kennis van de hulpverleners, over welke opvoedkundige thema’s er spelen bij reformatorisch christelijke gezinnen die met echtscheiding te maken hebben. Om een antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag is bestaande literatuur geraadpleegd. Ook zijn er interviews gehouden met verschillende hulpverleners, reformatorisch christelijke kerken en reformatorisch christelijke gezinnen en zijn er secundaire bronnen geraadpleegd.

Het belangrijkste wat er uit het literatuuronderzoek is gekomen is dat de opvoedkundige thema’s in elke opvoeding hetzelfde zijn. De geloofsovertuiging van ouders heeft geen invloed op deze thema’s. Het reformatorisch christelijke geloof is echter wel een extra aspect bij de opvoeding waar rekening mee gehouden dient te worden in de begeleiding. Volgens de leer van het reformatorisch christelijke geloof is echtscheiding niet toegestaan, uitzondering op deze regel is overspel en hoererij.

Uit de interviews met de hulpverleners is naar voren gekomen dat hulpverleners bij reformatorische gezinnen veelal tegenkomen dat de kinderen in twee opvoedsituaties terecht komen. Deze twee opvoedsituaties ontstaan doordat één van de ouders het reformatorisch christelijke geloof op een andere manier invult. Hulpverleners zien het geloof als een extra aspect in de begeleiding.

De belangrijkste uitkomst van de interviews met de kerken is dat de kerken graag zien dat er samengewerkt kan worden met CJG Barneveld. Door deze samenwerking weten de kerken en de hulpverleners elkaars standpunten rondom een echtscheidingssituatie. Op het moment dat ze dit van elkaar weten kunnen ze er ook rekening mee houden in de begeleiding van reformatorisch christelijke gezinnen. Daarnaast geven de kerken aan dat het wenselijk zou zijn dat hulpverleners enige kennis hebben van het reformatorisch christelijke geloof.

Uit de interviews met de gezinnen is naar voren komen dat gezinnen het lastig vinden dat ze na de echtscheiding alleen voor de opvoeding komen te staan. Wanneer er gedragsverandering zichtbaar is bij de betrokken kinderen, brengt dit opvoedvragen met zich mee. Daarnaast ervaren gezinnen dat de ex-partner het reformatorisch christelijke geloof op een andere manier invult. De rol die een kerk speelt rondom een reformatorisch christelijk gezin die te maken heeft met echtscheiding, wordt per gezin anders ervaren. De kerk wordt zowel steunend als veroordelend ervaren door de gezinnen.

De geïnterviewde gezinnen geven daarnaast aan dat het als prettig wordt ervaren wanneer een hulpverlener kennis heeft van het reformatorisch christelijke geloof. Vanuit deze kennis is het belangrijk dat hulpverleners rekening houden met de normen en waarden die er in het gezin aanwezig zijn.

Daarnaast is het per gezin verschillend op welke manier ze de kerk en het reformatorisch christelijke geloof een rol willen geven in de begeleiding.

Vanuit de literatuur en de gehouden interviews kan er gezegd worden dat het belangrijk is dat hulpverleners van CJG Barneveld voldoende kennis hebben van de reformatorisch christelijke geloof. Hierdoor kunnen zij beter aansluiten op de gezinnen die zij begeleiden. Daarnaast is het belangrijk om te beseffen dat er volgens de leer van de reformatorische kerk niet gescheiden mag worden, uitzondering hierop zijn overspel en hoererij. Het verschilt per reformatorisch christelijk gezin in hoeverre zij willen dat de rol van de kerk een plaats heeft binnen de hulpverlening.

De aanbevelingen die uit het onderzoek komen, hebben in de eerste plaats betrekking op het hulpverlenend handelen. Door deze aanbevelingen kunnen hulpverleners beter aansluiten op de reformatorisch christelijke gezinnen. Een andere aanbeveling richt zich op de samenwerking met de kerken. Door deze samenwerking kunnen hulpverleners meer kennis krijgen over de reformatorisch christelijke geloof hierdoor kunnen kerken en hulpverleners beter samenwerken.

Een eerste suggestie voor een vervolgonderzoek is om dit onderzoek opnieuw uit te voeren in een andere gemeente in de Biblebelt om te kijken of de uitkomsten hetzelfde zullen zijn. Een tweede suggestie is om het onderzoek uit te voeren onder reformatorisch christelijke kinderen van gescheiden ouders om te onderzoeken op welke manier zij kerk en hulpverlening hebben ervaren.

INHOUD

Voorwoord	7
Leeswijzer	8
Begrippenlijst	9
Hoofdstuk 1	10
Aanleiding	10
Probleemstelling	13
Vraagstelling	13
Doelstellingen	14
Onderzoeksmethoden	15
Hoofdstuk 2	18
Inleiding	18
Echtscheiding	18
Opvoeden	20
Conclusie	23
Hoofdstuk 3	24
Inleiding	24
Advocaten	24
Systeemtherapeut	25
Hulpverleners CJG Barneveld	26
Conclusie	27
Hoofdstuk 4	29
Inleiding	29
Wat kerken vinden van een echtscheiding	29
Omgang met gezin dat met echtscheiding te maken heeft	30
Afstemming met hulpverlening	32
Conclusie	32
Hoofdstuk 5	34
Inleiding	34
Opvoeden	34
Kerk	35
Secundaire bronnen	36
Conclusie	37
Hoofdstuk 6	38
Inleiding	38
Hulpverlening die geboden is en de ervaring hiermee	38

Adviezen voor de hulpverlening.....	39
Conclusie.....	40
Hoofdstuk 7.....	42
Conclusie.....	42
Aanbevelingen	44
Discussie.....	46
Evaluatie	49
Bibliografie	52
Hoofdstuk 8: Bijlagen.....	55
Bijlage I: Brieven uitnodiging interviews	56
Bijlage II: Topiclijst	59
Bijlage III: Interviewvragen hulpverleners.....	60
Bijlage IV: Interviewvragen kerken.....	63
Bijlage V: Interviewvragen gezinnen	64
Bijlage VI: Labelsysteem hulpverleners.....	65
Bijlage VII: Labelsysteem kerken	71
Bijlage VIII: Labelsysteem gezinnen	76

Figuren en tabellen:

Tabel 1: Huwelijksontbindingen door echtscheiding.....	10
Tabel 2: Burgerlijke stand Barneveld en Nederland.....	11
Tabel 3: Opvoedkundige thema's.....	21
Tabel 4: SWOT-analyse.....	49

VOORWOORD

Deze afstudeerscriptie is onze laatste opdracht voor het behalen van de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening. Deze opleiding hebben wij gevolgd op de Christelijke Hogeschool Ede. Wij hebben onderzoek gedaan naar opvoedkundige thema's die spelen rondom een echtscheiding in reformatorisch christelijke gezinnen in Barneveld. Hierbij was het doel om de hulpverleners van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld handvaten te geven hoe zij beter aan kunnen sluiten op deze gezinnen.

Door het doen van dit onderzoek hebben wij veel inzichten verkregen in hoe reformatorisch christelijke kerken omgaan met echtscheiding. Ook bracht het inzicht in de thema's die binnen een opvoeding spelen bij reformatorisch christelijke gezinnen die met een echtscheiding te maken hebben. Aan het einde van het onderzoek zijn wij als duo trots op het resultaat dat wij neergezet hebben. We hebben op een prettige manier samen kunnen werken en vulden elkaar aan waar dit nodig was.

We hebben tijdens het doen van dit onderzoek begeleiding gehad van onze afstudeerbegeleider Nathan Gorter. Hij heeft ons nuttige feedback gegeven op het onderzoek. Ook heeft hij in de gaten gehouden dat onze samenwerking goed verliep door dit bij elke bijeenkomst als punt op de agenda te zetten. We willen Nathan Gorter daarom bedanken voor de feedback en de adviezen die wij gekregen hebben tijdens ons proces. Daarnaast willen wij Jan Willem van Nus bedanken. Ondanks dat hij niet onze afstudeerbegeleider was, heeft hij vaak voor ons klaar gestaan en ons geholpen wanneer we vragen hadden. Verder gaat onze dank uit naar onze opdrachtgever, Karina van Triest. Zij stond voor ons klaar wanneer we vragen hadden. Ze reageerde snel op mails en daarnaast was ze vaak ook telefonisch bereikbaar. Dit zorgde voor een prettige samenwerking.

Ook willen wij de geïnterviewde kerken, gezinnen en hulpverleners bedanken dat zij deel wilden zijn van ons onderzoek. Het was fijn dat de gezinnen en kerken hun ervaringen wilden delen over de situaties die zij hebben meegemaakt. Zonder medewerking van deze respondenten had het onderzoek niet plaats kunnen vinden. Daarnaast willen wij onze families bedanken voor de hulp en steun die zij geboden hebben tijdens dit onderzoek. Zij hebben ons onderzoeksverslag nagekeken en ons aangemoedigd om door te gaan op momenten dat het moeilijk was.

LEESWIJZER

Dit onderzoeksverslag bestaat uit acht hoofdstukken waarin de aanleiding, de deelvragen, de conclusie, de discussie en de aanbevelingen worden beschreven. Voorafgaand aan het eerste hoofdstuk worden de belangrijkste begrippen van dit onderzoek gedefinieerd.

In hoofdstuk 1 worden de aanleiding en de onderzoeksopzet beschreven.

Hoofdstuk 2 geeft antwoord op deelvraag één en beschrijft wat er in de literatuur is beschreven over opvoedkundige thema's die spelen bij reformatorische gezinnen die te maken hebben met echtscheiding. Daarnaast geeft dit hoofdstuk juridische informatie over echtscheiding en wat het reformatorisch christelijke geloof vindt van echtscheiding.

Hoofdstuk 3 geeft het antwoord op deelvraag twee. In dit hoofdstuk wordt behandeld wat de hulpverleners merken van de opvoedkundige thema's die spelen bij reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben. In dit hoofdstuk komen advocaten, hulpverleners van CJG Barneveld en een systeemtherapeut aan het woord.

Hoofdstuk 4 geeft antwoord op deelvraag drie. In dit hoofdstuk wordt weergegeven hoe de reformatorisch christelijke kerken in Barneveld reageren op een echtscheiding. Daarnaast geven reformatorisch christelijke kerken aan hoe ze een gezin, uit de kerkelijke gemeente, willen ondersteunen en hoe ze graag willen samenwerken met de hulpverlening.

Hoofdstuk 5 geeft antwoord op deelvraag vier. Hierin wordt beschreven waar reformatorische gezinnen in de opvoeding tegenaan lopen tijdens zowel voor als na een echtscheiding. Daarnaast wordt er ook beschreven hoe de reformatorische gezinnen de rol van de reformatorisch christelijke kerk ervaren tijdens de echtscheiding.

Hoofdstuk 6 geeft antwoord op deelvraag vijf. Er wordt beschreven hoe reformatorische gezinnen de hulpverlening ervaren hebben en welke adviezen zij hebben voor de hulpverleners van CJG Barneveld.

Hoofdstuk 7 bevat de conclusie, de aanbevelingen, de discussie en de evaluatie. In de conclusie wordt de onderzoeksvraag beantwoord. De aanbevelingen geven adviezen die ingezet kunnen worden zodat de hulpverleners beter kunnen aansluiten bij reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben. In de discussie worden de gevonden resultaten en onderzoeksmethoden bediscussieerd. In de evaluatie wordt er weergegeven hoe het onderzoeksproces verlopen is.

Hoofdstuk 8 bevat bijlagen die van toepassing zijn op dit onderzoek. Hierin staan de brieven die naar de respondenten verzonden zijn, de interviewvragen en de labelsystemen.

BEGRIPPENLIJST

- **Biblebelt:** De Biblebelt is de geografische aanduiding voor de 'band' in Nederland waar veel bevindelijk gereformeerden wonen (Teeven, 2013).
- **Centrum voor jeugd en gezin:** Een CJG is een herkenbaar en laagdrempelig inlooppunt in de buurt voor (aanstaande) ouders en jeugdigen (kinderen en jongeren tot 23 jaar) voor vragen over gezondheid, opgroeien en opvoeden. Een CJG werkt vraaggericht en geeft advies, ondersteuning en hulp op maat en verwijst zo nodig door naar specifieke (zorg) voorzieningen (Rijksoverheid, 2016).
- **Echtscheiding:** De beëindiging van een relatie tussen twee samenlevende partners. Deze partners zijn aan elkaar verbonden door een huwelijk (NJI, 2017).
- **Kerkelijke gezindte:** Groep mensen met hetzelfde godsdienstige geloof (Encyclo, 2017).
- **Opvoedkundige thema's:** Opvoeden houdt in dat ouders hun kind begeleiden bij zijn of haar ontwikkeling tot een zelfstandig participerend lid van de samenleving (NJI, 2017). Hiertoe worden in dit onderzoek alle thema's gerekend die betrekking hebben op opvoeding.
- **Reformatorisch:** Dit is een kerkelijke stroming. Bij de reformatorische kerken staan de geschriften uit de reformatie centraal (Kerkzoeker, N.D.). In dit onderzoek worden hier de volgende kerken toe gerekend: Hersteld hervormde Gemeenten, Gereformeerde Gemeenten, Oud Gereformeerde Gemeenten, Gereformeerde Gemeenten in Nederland.

HOOFDSTUK 1

In het eerste hoofdstuk wordt de aanleiding van het onderzoek beschreven. Hieruit volgen de probleemstelling en vraagstelling voor het onderzoek. Daarnaast worden de doelstellingen en de onderzoeksmethoden beschreven. Aan het einde van het hoofdstuk wordt de opzet van dit onderzoek verantwoord.

AANLEIDING

In de aanleiding wordt er ten eerste gekeken naar de landelijke statistieken over echtscheidingen. Vervolgens wordt er ingezoomd op echtscheiding binnen reformatorisch christelijke gezinnen in Nederland. Ten tweede wordt er gekeken naar Centrum voor jeugd en gezin, er wordt hierbij beschreven hoe de organisatie kan worden ingezet door gemeenten en welke hulp Centrum voor jeugd en gezin biedt. Als laatste wordt er gekeken naar de gegevens die bekend zijn over echtscheiding in de gemeente Barneveld.

Echtscheidingen landelijk

“Ongeveer een derde van de huwelijken eindigt in een echtscheiding” (CBS, N.D.). In tabel 1 is zichtbaar hoeveel echtscheidingen er van 1950-2015 zijn geregistreerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek. Hieruit is af te lezen dat het echtscheidingspercentage de laatste jaren is toegenomen.

Onderwerpen	Perioden	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Huwelijksontbindingen door echtscheiding	Echtscheidingen	aantal													
	Echtscheidingen per 1 000 inwoners	per 1 000 inwoners													
	Echtscheidingen per 1 000 echtparen	per 1 000 echtparen													
	Gemiddelde huwelijksduur bij echtsch.	jaar													
	Totaal echtscheidingspercentage	%													
	Gemiddelde leeftijd mannen	jaar													
	Gemiddelde leeftijd vrouwen														
		6 462	5 672	10 317	25 735	28 419	34 650	32 236	30 779	32 544	32 510	33 273	33 636	35 409	34 232
		0,64	0,49	0,79	1,82	1,90	2,18	1,96	1,86	1,96	1,95	1,99	2,00	2,10	2,02
		3,0	2,2	3,3	7,5	8,1	9,8	9,3	8,9	9,5	9,5	9,7	9,9	10,4	10,1
		11,2	11,1	11,8	11,9	12,7	12,9	14,2	14,3	14,4	14,5	14,5	14,4	14,8	14,8
		.	.	.	24,0	28,1	33,9	35,2	34,3	36,2	36,5	37,0	38,1	40,1	39,6
		38,4	39,1	38,6	37,7	40,1	41,9	44,8	45,2	45,6	45,8	46,0	46,2	46,7	46,9
		35,6	36,0	35,6	35,1	37,2	39,0	41,8	42,2	42,5	42,7	42,9	43,0	43,5	43,7

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen 13-1-2017

TABEL 1 HUWELIJSONTBINDINGEN DOOR ECHTSCHIEDING (CBS, 2017)

Echtscheiding onder reformatorische gezinnen in Nederland

Over echtscheiding binnen de reformatorisch christelijke kringen, hierna te noemen reformatorische kringen, is weinig bekend. Door het Reformatorisch Dagblad is er in 2013 een onderzoek gedaan naar echtscheiding binnen de reformatorische kringen. De uitkomst van dit onderzoek was dat bijna 60 procent van de kerkenraden in de afgelopen tien jaar maximaal vijf keer te maken heeft gehad met echtscheiding. Voor ruim een vijfde van de kerkenraden gold dat niet. Als er gekeken wordt naar het verschil tussen de tijdsperiodes 2004-2008 en 2009-2013 valt op dat het aantal kerkelijke gemeenten dat niet te maken kreeg met echtscheiding met bijna acht procent is gedaald. Ook valt het op dat het aantal echtscheidingen een stijging laat zien (Dijkhuizen & Monster, 2014).

“Het aantal echtscheidingen groeit. Landelijk, maar ook in reformatorische kring. Hulpverleners en ambtsdragers krijgen er steeds vaker mee te maken” (Dijkhuizen & Monster, 2014).

Dit citaat komt uit het Reformatorisch Dagblad. In het artikel vertelt een vrouw hoe zij haar echtscheiding heeft ervaren. Ook vertelt ze over de manier waarop de kerk, waarvan zij lid was, en gemeenteleden reageerden op haar scheiding. Uit haar verhaal blijkt dat mensen niet goed weten hoe ze met een echtscheiding om moeten gaan. Daarnaast kwam ze er ook achter dat er veel veroordeling op haar rustte omdat ze gescheiden was.

Centrum voor jeugd en gezin op landelijk niveau

In 2015 is de jeugdwet van kracht geworden. Deze jeugdwet maakt onderdeel uit van de transitie en de transformatie van het jeugdzorgstelsel. Dit houdt in dat gemeenten zelf geheel verantwoordelijk zijn voor de jeugdzorg en opvoedingsondersteuning. Gemeenten krijgen wettelijk gezien de opdracht om een herkenbare en laagdrempelige plek voor opvoedingsondersteuning te organiseren. De gemeenten

zijn dus zelf verantwoordelijk voor de manier waarop ze jeugdzorg en opvoedondersteuning aanbieden. Centrum voor jeugd en gezin (CJG) is hierbij niet een verplichte stichting die ze moeten inzetten (Movisie, 2015).

Centrum voor jeugd en gezin Barneveld

CJG Barneveld is een stichting die vrij toegankelijk is voor iedereen die vragen heeft over opvoeden en het opgroeien van kinderen. Dit doen ze aan de hand van een signaleringsfunctie, ambulante gezinsondersteuning/schoolmaatschappelijk werk, informatie en advies geven, voorlichting geven en het ontwikkelen van integrale dienstverlening. CJG Barneveld werkt wanneer het kan preventief. De medewerkers zijn hierbij coachend en ondersteunend aanwezig in de samenwerking met ouders, met als doel hierbij dat de ouders weer de zelfstandige opvoeding kunnen oppakken. Bij het samenwerken met een gezin wordt er ook gekeken naar het netwerk en op welke manier deze betrokken kan worden in het proces (CJG, N.D.).

CJG Barneveld heeft acht speerpunten, die essentieel zijn voor hun kracht. Hieronder vallen onder andere het rekening houden met de identiteit van de gebruikers, het bieden van een vraag- en oplossingsgericht preventief aanbod en het voorkomen van zwaardere zorgvormen. Naast deze speerpunten heeft het CJG in Barneveld een centraal uitgangspunt waar zij aan vasthouden, dit zijn de Universele Rechten van het Kind. Deze rechten staan in het VN-verdrag die gaat over de Rechten van het Kind (CJG, N.D.).

In het Meerjarenbeleidsplan, die te vinden is op de website van CJG Barneveld, wordt omschreven welke medewerkers er zoal werkzaam zijn bij de stichting. Hierin staat beschreven dat zij werken met SKJ geregistreerde medewerkers, dit houdt in dat de medewerkers onder de beroepscode en het tuchtrecht van de jeugdzorgwerkers vallen. Daarnaast werken alle medewerkers generalistisch maar wordt er hierbij wel gekeken naar de kennis en affiniteit die een medewerker met een probleemgebied of doelgroep heeft (CJG, N.D.). CJG Barneveld biedt op dit moment al ondersteuning bij echtscheidingen. Dit doen ze op twee manieren:

- Ambulante begeleiding voor ouders. Dit gaat over opvoedvragen en over het samenwerken van ex-partners zodat de ontwikkeling van het kind niet te veel schade lijdt onder een echtscheiding.
- Vanuit CJG Barneveld zijn er schoolmaatschappelijk werkers die jongeren begeleiden bij een echtscheiding. Dit gebeurt in groepsverband. Schoolmaatschappelijk werkers hebben verschillende programma's tot hun beschikking die ze kunnen aanpassen aan de groep.

Echtscheiding in Barneveld

Dit onderzoek richt zich op reformatorisch christelijke gezinnen, hierna te noemen reformatorische gezinnen, die te maken hebben met een echtscheiding en woonachtig zijn in Barneveld of omgeving. In tabel 2 is de burgerlijke stand van Barneveld in vergelijking met Nederland weergegeven. Deze cijfers zijn niet gespecificeerd op

	Barneveld	Nederland
Inwoners ongehuwd [percentage] [2016]	45%	48%
Inwoners gehuwd [percentage] [2016]	46%	40%
Inwoners gescheiden [percentage] [2016]	4%	8%
Inwoners verweduwd [percentage] [2016]	5%	5%
Bevolking totaal [personen] [2015]	54.685	16.900.726

TABEL 2 BURGERLIJKE STAND BARNEVELD EN NEDERLAND (GEMEENTE BARNEVELD, 2017)

de reformatorische kringen. Kijkend naar de cijfers is het opvallend dat het percentage van gehuwden in Barneveld hoger ligt dan in Nederland. Daarnaast is het opmerkelijk dat het scheidingspercentage in Barneveld lager ligt dan in Nederland. Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat Barneveld in de Biblebelt ligt. De Biblebelt is de geografische aanduiding voor de 'band' in Nederland waar veel gereformeerden wonen (Teeven, 2013).

Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft waarnemingen gedaan met betrekking tot de kerkelijke gezindte en kerkbezoeken in heel Nederland. Uit deze cijfers blijkt dat bijna drie kwart van de inwoners (73,8%) van Barneveld onder een kerkelijke gezindte valt. Bij dit onderzoek is er onderscheid gemaakt tussen verschillende stromingen, waarbij Hervormde kerken en de Gereformeerde kerken onder de reformatorisch christelijke stroming vallen. Kijkend naar het percentage van de inwoners van Barneveld is het opvallend dat hiervan 35,8% tot de reformatorisch christelijke gemeenten behoort (CBS, 2015).

Landelijk gezien neemt het aantal echtscheidingen dus toe. CJG Barneveld gaf dan ook aan dat zij steeds meer te maken hebben met echtscheidingen en dit ook binnen de reformatorisch christelijke gezindte. Deze bewering is door één van de medewerkers van CJG Barneveld gedaan. Dit is echter niet onderbouwd vanuit statistieken. Het gaat hier om een subjectieve waarneming. In Barneveld zijn er enkele praktijken die behandeling en begeleiding bieden bij ouders de relatieproblemen hebben. Deze praktijken hebben veelal ook een christelijke achtergrond en gebruiken dit ook als visie om hulp te bieden. Echter is er weinig bekend over hulp in Barneveld tijdens of na een echtscheiding voor gezinnen met een reformatorisch christelijke achtergrond.

Daarnaast is er opmerkelijk weinig onderzoek te vinden wat betrekking heeft op echtscheidingen binnen de reformatorisch christelijke gezindte, of binnen het christendom. Bij zoeken naar eerder gedaan onderzoek met betrekking tot dit thema is er gezocht op: hbo-kennisbank, Movisie, Google Scholar, Refoweb en het Reformatorisch Dagblad. Hieruit is één onderzoek gevonden die betrekking heeft op het christendom, de levensbeschouwing en hoe echtscheiding hierbinnen valt. Dit onderzoek is gedaan door een pabo student die zich wilde verdiepen in hoe ze het thema onder de aandacht kon brengen bij haar stageklas. In het onderzoek wordt weergegeven hoe het christendom tegen echtscheiding aankijkt maar niet specifiek hoe de reformatorisch christelijke gezindte tegenover echtscheiding staat (Schaik, 2013).

Opvoedondersteuning

“Huwelijksconflicten en scheiding hebben grote invloed op het functioneren als moeder en als vader. Er is vaak minder aandacht voor de opvoeding en de ouder-kindrelatie staat onder druk” (Spruijt & Kormos, 2010).

“... want bij een scheiding hebben kinderen de steun van hun ouders juist extra hard nodig. Want ook zij zijn flink in de war en vragen zich angstig af wat er allemaal gaat gebeuren” (Rijksoverheid, 2009).

Uit bovenstaande citaten blijkt dat de opvoeding van de kinderen kan lijden onder een echtscheiding. Bij een echtscheiding is het dan ook van belang om te kijken naar de opvoeding. CJG Barneveld richt zich op opvoedingsondersteuning. Ze bieden hier momenteel ambulante hulp bij echtscheidingen en daarnaast ook schoolmaatschappelijk werk. Deze hulp is echter niet specifiek gericht op de reformatorisch christelijke gezindte. Terwijl in Barneveld één op de drie, van de inwoners die naar de kerk gaan, reformatorisch is en dat echtscheiding onder deze reformatorisch christelijke gezindte toeneemt.

CJG Barneveld wil ook ondersteuning bieden aan reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben. Ze vermoeden dat er bij reformatorische gezinnen andere opvoedkundige thema's spelen bovenop de problematiek die al bekend is rondom echtscheiding.

CJG Barneveld wil graag preventief kunnen aansluiten bij deze opvoedkundige thema's maar heeft momenteel niet genoeg kennis om dit te doen. Daarnaast vindt CJG Barneveld dat ze geen inzicht hebben in de manier waarop de reformatorisch christelijke kerken in Barneveld reageren op reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben.

PROBLEEMSTELLING

De hulpverleners van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld ziet een toename van echtscheidingen. De hulpverleners geven aan dat er bij hen de onwetendheid is over de opvoedkundige thema's die spelen bij reformatorische gezinnen die te maken hebben met echtscheiding. Dit belemmert hen in de aansluiting bij de hulpvraag rondom opvoedvragen bij deze doelgroep.

VRAAGSTELLING

Hoofdvraag

Hoe kunnen de hulpverleners van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld aansluiten bij de opvoedkundige thema's die spelen bij reformatorische gezinnen in Barneveld die te maken hebben met echtscheiding?

Deelvragen

1. Wat wordt er in de literatuur beschreven over de opvoedkundige thema's die betrekking hebben tot echtscheiding in reformatorische gezinnen?
2. Wat zeggen hulpverleners over de opvoedkundige thema's die betrekking hebben tot echtscheiding in reformatorische gezinnen?
3. Hoe reageren reformatorische kerken in Barneveld op een echtscheiding binnen reformatorische gezinnen en hoe belangrijk is hun invloed binnen deze doelgroep?
4. Waar lopen reformatorische gezinnen tegenaan bij de opvoeding rondom een echtscheiding en hoe hebben ze hierin de rol van de kerk ervaren?
5. Wat hebben reformatorische gezinnen, waarvan de ouders gaan scheiden of gescheiden zijn, nodig van de hulpverleners van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld?

DOELSTELLINGEN

Macro - Landelijk Centrum voor jeugd en gezin

Dit onderzoek is gedaan voor CJG Barneveld. Hierbij was het vermoeden dat de uitkomsten van dit onderzoek ook van belang konden zijn voor andere gemeenten in Nederland omdat er landelijk een toename zichtbaar is van echtscheidingen. De hulpverleners van CJG Barneveld gaven aan dat deze toename ook zichtbaar is bij reformatorische gezinnen. Daarnaast bleek dat er in de Biblebelt het aantal kerkgangers gemiddeld hoger ligt dan in de rest van Nederland. De verwachting was dan ook dat de regio's die onder de Biblebelt vallen het meeste baat zouden hebben bij de uitkomsten en aanbevelingen van dit onderzoek wanneer zij dit ook gaan toepassen.

Doelstelling 1: Aan het einde van dit onderzoek heeft onze opdrachtgever de mogelijkheid om dit onderzoeksverslag te delen met andere gemeenten in Nederland en hen inzicht te geven over echtscheiding binnen de reformatorisch christelijke gezindte en hoe hulpverleners hierop aan kunnen sluiten.

Meso - Centrum voor jeugd en gezin Barneveld

De aanleiding voor dit onderzoek was de zichtbare toename, bij CJG Barneveld, van reformatorische gezinnen die te maken hebben met echtscheiding. De hulpverleners van CJG Barneveld wisten niet goed hoe ze konden aansluiten bij reformatorische gezinnen die met deze problematiek te maken hebben. De hulpverleners beschikten al wel over de kennis van echtscheidingsproblematiek, echter was er een tekort aan kennis over de onderliggende problematiek bij reformatorische gezindte. Onze verwachting hierbij was dat door de uitkomsten van het onderzoek meer informatie gegeven kon worden om de hulpverleners te helpen bij het aansluiten op deze gezinnen.

Doelstelling 2: Aan het einde van dit onderzoek beschikken hulpverleners van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld over handvaten die hen kunnen helpen bij het aansluiten op reformatorische gezinnen in Barneveld die te maken hebben met echtscheiding.

Micro - Reformatorische gezinnen in Barneveld die te maken hebben met echtscheiding

Dit onderzoek werd gedaan voor CJG Barneveld. Hierbij waren de reformatorische gezinnen een belangrijke doelgroep. Van hen is er vernomen waar ze tegenaan lopen wanneer het gaat om echtscheiding. Onze verwachting was dat de reformatorische gezinnen beter geholpen kunnen worden, wanneer er bij de hulpverleners meer kennis is over de problematiek waar reformatorische gezinnen in echtscheiding tegenaan lopen.

Doelstelling 3: Aan het einde van dit onderzoek weten de hulpverleners van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld waarschijnlijk met welke opvoedkundige thema's reformatorische gezinnen, uit Barneveld die in echtscheiding zijn, te maken hebben.

Producten

Aan het einde van dit onderzoek is er een onderzoeksverslag beschikbaar voor de hulpverleners van CJG Barneveld. In dit onderzoeksverslag zijn de uitkomsten van de onderzoeks- en deelvragen beschreven. Daarnaast staan daar ook aanbevelingen in die toepasbaar zijn voor de hulpverleners van CJG Barneveld.

ONDERZOEKSMETHODEN

Type onderzoek

Dit onderzoek is een kwalitatief, beschrijvend onderzoek (Baarda, 2013). Het onderzoek is kwalitatief omdat achtergronden en ervaringen met betrekking tot echtscheiding onderzocht zijn. In dit onderzoek is er niet gezocht naar cijfers. Daarnaast is dit onderzoek beschrijvend omdat achtergronden van het onderwerp zijn verkend en beschreven staan. Door in contact te komen met hulpverleners, reformatorisch christelijke kerken en reformatorische gezinnen hebben we ervaringen kunnen beschrijven over reformatorische gezinnen in Barneveld die te maken hebben met echtscheiding. Het contact met de respondenten is gelegd door middel van brieven. De brieven die verstuurd zijn naar hulpverleners, reformatorisch christelijke kerken en reformatorische gezinnen zijn te vinden in bijlage I. De interviews die afgenomen zijn, zijn half gestructureerd. De interviewvragen zijn opgesteld aan de hand van een topiclijst. Deze topiclijst is in bijlage II te vinden.

Hierna staat aan de hand van elke deelvraag toegelicht hoe wij tot informatie zijn gekomen en waarom deze informatie belangrijk is om antwoord te krijgen op de deelvraag.

- *Deelvraag 1:* Wat wordt er in de literatuur beschreven over de opvoedkundige thema's die betrekking hebben tot echtscheiding in reformatorische gezinnen?

Voor het beantwoorden van de eerste deelvraag is er gebruik gemaakt van bestaande gegevens. Deze deelvraag is gericht op wat er in de literatuur beschreven staat over de opvoedkundige thema's die betrekking hebben op echtscheiding. Ook wordt er hierbij beschreven wat er in de literatuur staat over echtscheiding bij reformatorische gezinnen. Om deze informatie te verkrijgen is er gebruik gemaakt van verscheidene databronnen. Deze databronnen zijn onder andere geweest: Google Scholar, Movisie, het Nederlands Jeugd Instituut en hbo-kennisbank.

- *Deelvraag 2:* Wat zeggen hulpverleners over de opvoedkundige thema's die betrekking hebben tot echtscheiding in reformatorische gezinnen?

Voor de tweede deelvraag zijn er interviews afgenomen bij verscheidene hulpverleners die reformatorische gezinnen hebben begeleid rondom een echtscheiding. De interviews die hierbij zijn afgenomen waren half-gestructureerd. Dit gaf ons namelijk de mogelijkheid om vragen te verduidelijken of verder te vragen waar dit nodig was (Baarda, 2013). De interviewvragen zijn te vinden in bijlage III. Voor dit onderzoek zijn er vijf hulpverleners van CJG Barneveld geïnterviewd, drie advocaten en een systeemtherapeut van een andere organisatie.

- *Deelvraag 3:* Hoe reageren reformatorische kerken in Barneveld op een echtscheiding binnen reformatorische gezinnen en hoe belangrijk is hun invloed binnen deze doelgroep?

Deze deelvraag is onderzocht aan de hand van het afnemen van interviews met reformatorisch christelijke kerken. Ook deze interviews zijn gehouden aan de hand van een half-gestructureerd interview. Dit gaf ons namelijk de mogelijkheid om vragen te verduidelijken of verder te vragen waar dit nodig was (Baarda, 2013). De interviewvragen zijn te vinden in bijlage IV. Voor deze deelvraag zijn er drie kerken gevonden waarbij we een interview mochten afnemen. Daarnaast is er gekeken naar hoe belangrijk de invloed van de reformatorisch christelijke kerk is bij reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben. Hiervoor zijn er vier interviews afgenomen met reformatorische gezinnen die te maken hebben met een echtscheiding en woonachtig zijn in Barneveld of omgeving.

- *Deelvraag 4:* Waar lopen reformatorische gezinnen tegenaan bij de opvoeding rondom een echtscheiding en hoe hebben ze hierin de rol van de kerk ervaren?

Voor het beantwoorden van de vierde deelvraag zijn er vier reformatorische gezinnen geïnterviewd. Deze gezinnen waren woonachtig in Barneveld en de omgeving en hebben te maken gehad met echtscheiding. De interviews zijn half-gestructureerde interviews. Hiervoor is gekozen zodat er de mogelijkheid was om verdere vragen voor verduidelijking te stellen (Baarda, 2013). De interviewvragen zijn te vinden in bijlage V. Naast de interviews is er gebruik gemaakt van secundaire bronnen.

- *Deelvraag 5:* Wat hebben reformatorische gezinnen, waarvan de ouders gaan scheiden of gescheiden zijn, nodig van de hulpverleners van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld?

Voor het beantwoorden van de laatste deelvraag is er gebruik gemaakt van interviews. Deze interviews zijn half-gestructureerd zodat er om verduidelijking gevraagd kon worden. De interviewvragen zijn te vinden in bijlage V. Er zijn vier reformatorische gezinnen geïnterviewd die te maken hebben gehad met een echtscheiding en woonachtig zijn in Barneveld of omgeving.

Verantwoording & risico's

Voor een deel van het onderzoek is gebruik gemaakt van bestaande gegevens. Voor onze eerste deelvraag heeft dit betrekking gehad op wat de literatuur zegt over de opvoedkundige thema's die betrekking hebben tot echtscheiding. In deze deelvraag is een breed onderzoek gedaan naar gegevens over dit onderwerp. Hierbij is er voor gekozen om vooral gebruik te maken van databronnen, omdat dit de meest betrouwbare literatuur oplevert voor ons onderzoek. Wij verwachtte dat het doen van onderzoek naar bestaande gegevens geen risico's zou opleveren.

De interviews die hebben plaatsgevonden zijn gehouden aan de hand van een half-gestructureerd interview. Bij een half-gestructureerd interview is er namelijk de mogelijkheid om door te vragen bij eventuele onduidelijkheden (Baarda, 2013). Op deze manier zijn we achter de werkelijke ervaringen van de reformatorische gezinnen maar ook van de reformatorisch christelijke kerken gekomen die betrokken zijn bij een echtscheiding. Hierbij hadden de gezinnen en kerken verschillende meningen en visies op het onderwerp echtscheiding.

De risico's die de onderzoekers verwachtte bij het houden van een interview met zowel de reformatorische gezinnen als met de reformatorisch christelijke kerken waren dat ze niet open zouden staan voor een interview. De onderzoekers verwachtte dat dit onderwerp een persoonlijk onderwerp zou zijn en dat hierbij ook niet iedereen wilde meewerken aan een interview of hier open voor zou staan. Daarnaast werd er ook verwacht dat een risico zou zijn dat de reformatorische gezinnen of de reformatorisch christelijke kerken niet vrijuit zouden zeggen wat ze vinden of denken. Wanneer respondenten niet hun eerlijke mening geven over het onderwerp wordt er informatie achter gehouden. Hierdoor zouden de verkregen gegevens niet valide zijn (Baarda, 2013). Het onderzoek blijft echter wel betrouwbaar wanneer er meerdere respondenten geïnterviewd worden en zij steeds dezelfde afwijking hebben, namelijk het achterhouden van informatie (Baarda, 2013).

Documenteren en analyseren van data

De uitkomsten die verkregen zijn vanuit het onderzoek naar bestaande gegevens zijn vastgelegd in een verslag. Hierbij zijn APA-verwijzingen weergegeven om te verantwoorden waar deze informatie vandaan komt. Hierdoor is de informatie ook terug te halen. De bronnen die gebruikt zijn, zijn betrouwbare bronnen. Hierbij is er gekeken naar de auteur en of de bron nog actueel is. De afgenomen interviews zijn getranscribeerd, gefragmenteerd, gecodeerd en gelabeld. Hierdoor is er een duidelijk overzicht ontstaan waarin de kernlabels gedefinieerd zijn. Deze labels zijn in het onderzoek gebruikt en zijn met een bronvermelding vermeld in de tekst. In bijlage VI, VII en VIII zijn de labelsystemen te vinden. Op deze manier is goed te achterhalen welke informatie uit welk interview gehaald is. De interviews zijn geheel anoniem verwerkt. Dit was belangrijk omdat de interviews ook zijn afgenomen bij gezinnen die zelf met een echtscheiding te maken hebben.

Daarnaast zijn de taken onderling verdeeld, op het moment dat taken voldaan waren zijn deze onderling weer gewisseld. Hierdoor wordt de validiteit van het onderzoek bevorderd. Eén onderzoeker heeft het interview afgenomen en getranscribeerd, de andere onderzoeker heeft dit interview vervolgens geschraapt en gelabeld.

Sociale professionals en echtscheiding in reformatorische gezinnen

Dit onderzoek richt zich op de opvoedkundige thema's die spelen rondom een echtscheiding in reformatorische gezinnen. In het onderzoek wordt gewerkt vanuit een visie op opvoeding. Er wordt onderzoek gedaan naar wat opvoeding specifiek inhoud en welke thema's centraal staan bij opvoeding in een echtscheidingssituatie. Daarbij zijn de gezinnen die in het onderzoek centraal reformatorisch. In het onderzoek wordt dan ook rekening gehouden met de levensbeschouwing van deze gezinnen. Er worden vanuit dit onderzoek adviezen gegeven aan een organisatie die ondersteuning biedt bij opvoedvragen. Deze adviezen zijn gericht aan de hulpverleners van CJG Barneveld die contact hebben met de ouders van het gezin. Het onderzoek heeft als doel om adviezen te geven zodat hulpverleners een betere aansluiting hebben op reformatorisch christelijke ouders in een echtscheidingssituatie. Voordat deze adviezen gegeven kunnen worden zal er eerst gekeken worden naar wat er in de literatuur beschreven staat over opvoedkundige thema's die spelen bij reformatorische gezinnen in echtscheiding.

HOOFDSTUK 2

Deelvraag 1: wat wordt er in de literatuur beschreven over de opvoedkundige thema's die betrekking hebben tot echtscheiding in reformatorische gezinnen?

INLEIDING

In het tweede hoofdstuk wordt er aan de hand van bestaande literatuur en voorgaande onderzoeken, onderzocht wat er al bekend is over opvoedkundige thema's in reformatorische gezinnen die met een echtscheiding te maken hebben.

Dit hoofdstuk is opgedeeld in twee delen, het eerste deel gaat in op wat een echtscheiding is, de wettelijke aspecten en de reformatorische gezindte en echtscheiding. Allereerst is het van belang om te weten wat een echtscheiding inhoud omdat dit een onderwerp is dat centraal staat in dit onderzoek. Daarbij is het ook van belang om te kijken wat de wettelijke kaders zijn rondom een echtscheiding omdat hierbij duidelijk wordt wat ouders moeten regelen bij een echtscheiding voor hunzelf maar ook voor de kinderen. Ook richt dit onderzoek zich op de reformatorische gezinnen en de kijk van het reformatorisch christelijke geloof op de echtscheiding. Dit is van belang om te weten omdat dit laat zien welke aspecten er vanuit het reformatorisch christelijke geloof bij een echtscheiding komen kijken. Het tweede deel gaat in op de opvoeding, het gezin en religie en de opvoeding rondom een echtscheiding. De deelvraag richt zich op de opvoeding, daarom is het van belang om te weten wat een opvoeding is en wat het precies inhoud. Daarbij is het ook belangrijk om mee te nemen op welke manier religie doorspeelt binnen een gezin. Dit is van belang omdat de gezinnen die centraal staan in dit onderzoek het reformatorisch christelijke geloof aanhangen. Als laatste is het belangrijk om te kijken naar de opvoeding rondom een echtscheiding omdat dit uiteindelijk antwoord kan geven op de deelvraag. Deze thema's moeten bekend zijn voor het beantwoorden van de deelvraag en uiteindelijk daarmee ook de hoofdvraag.

In dit hoofdstuk volgen de onderzoeksresultaten met daaropvolgend een conclusie met het antwoord op de eerste deelvraag.

ECHTSCHIEDING

Een echtscheiding is de beëindiging van een relatie tussen twee samenlevende partners. Deze partners zijn aan elkaar verbonden door een huwelijk (NJI, 2017). Deze definitie zal in het verloop van dit onderzoek steeds weer gehanteerd worden.

Er zijn verschillende oorzaken die kunnen leiden tot een echtscheiding. Hierbij is de reden om te scheiden voor mannen vaak dat ze uitgekeken zijn op hun partner. Voor vrouwen geldt er vaker dat er iemand anders in het spel is en dat ze daardoor van hun huidige partner willen scheiden. Hiernaast komt ook vaak naar voren dat partners geen vertrouwen meer hebben in elkaar en dat de karakters na verloop van de tijd zijn gaan botsen (CBS, 2014). Wanneer partners uiteindelijk de beslissing maken om het huwelijk te stoppen zijn er verschillende manieren waarop dit zou kunnen. Scheiden kan op elk moment binnen een huwelijk en dit kan op de volgende drie manieren:

- Echtscheiding: dit verbreekt alle juridische banden tussen de partners.
- Scheiding van tafel en bed: hierbij zijn echtgenoten uit elkaar maar volgens de wet nog wel getrouwd, het is geen officiële scheiding. Hierbij blijven namelijk de rechten en plichten van een huwelijk gelden. Vaak kiezen mensen voor deze vorm vanwege een geloofsovertuiging of uit financiële redenen (Echtscheiding-Wijzer, 2017).
- Ontbinding van het huwelijk na scheiding van tafel en bed: hierbij wordt het huwelijk definitief beëindigd en de juridische banden verbroken. Hiervoor heeft de Scheiding van tafel en bed

plaatsgevonden. Hierbij blijven wel de afspraken die gemaakt zijn in het ouderschapsplan bestaan en deze zullen ook gelden voor de verdere opvoeding van de kinderen.

- Voor alle manieren van scheiden moeten partners via een advocaat bij een rechtbank een verzoek indienen (Rijksoverheid, N.D.).

Wetgeving

In deze alinea wordt er gekeken naar de wetgeving omdat het van belang is om te weten wat ouders als taken op zich moeten nemen bij een echtscheiding.

Bij een echtscheiding komen juridische zaken kijken om de verdere opvoeding van de kinderen goed te regelen. Volgens artikel 1:150 van het Burgerlijk Wetboek houdt een echtscheiding niet meer in dan een beëindiging van het huwelijk (Thuis & Verhage-van Kooten, 2014). Toch komen er een aantal aspecten aan bod bij een echtscheiding die volgens de wet ook geregeld moeten worden, zowel in het belang van de partners als van de kinderen. Wanneer partners naar een advocaat gaan zullen er meerdere stappen doornomen worden om de afspraken te maken wat betreft de opvoeding van de gezamenlijke kinderen. In artikel 1:247 lid 4 van het Burgerlijk Wetboek staat dat een kind, juridisch gezien, recht heeft op een gelijkwaardige verzorging en opvoeding door beide ouders (Thuis & Verhage-van Kooten, 2014). Ouders blijven na een echtscheiding gezamenlijk verantwoordelijk voor de opvoeding van de kinderen. Dit houdt echter niet in dat de ouders verplicht zijn om een co-ouderschap te voeren. Bij een gelijkwaardig ouderschap kunnen de ouders zelf een keuze maken in de regelingen die zij hanteren omtrent de omgang en het verblijf van de kinderen (NJI, 2017). Om deze opvoeding ook na de echtscheiding nog goed te laten verlopen, dient er een ouderschapsplan opgesteld te worden. Dit is echter alleen aan de orde wanneer het gezin minderjarige kinderen heeft.

In artikel 815 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering staat vastgelegd dat bij een verzoek tot echtscheiding een ouderschapsplan ingediend moet worden (Thuis & Verhage-van Kooten, 2014). In het ouderschapsplan staan onderwerpen zoals het hoofdverblijf van de kinderen, de communicatie tussen de ouders, de financiële regelingen die getroffen moeten worden en hoe de medische zaken geregeld zullen zijn. Ouders vullen dit ouderschapsplan in en zullen het hier gezamenlijk over eens moeten worden, wanneer dit niet lukt via de advocaten wordt hier een rechterlijke uitspraak over gedaan (Vermeulen P., 2008).

Gereformeerde gezindte en echtscheiding

Dit onderzoek is gericht op reformatorische gezinnen. Met reformatorische gezinnen worden gezinnen bedoeld die aangesloten zijn bij reformatorisch christelijke kerken en groeperingen in Nederland. Deze kerken en groeperingen gebruiken de Bijbel als leidraad voor het leven. Daarbij worden de Drie formulieren van Enigheid gehandhaafd (Stoorvogel & Westerduin-de Jong, 2000). Dit zijn de Dordtse leerregels, de Heidelbergse catechismus en de Nederlandse geloofsbelijdenis (Exalto, 1980).

De Heidelbergse catechismus is een kerkelijk lesboekje met instructies voor de kerk, het onderwijs en de thuissituatie (Faculteit der Godegeleerdheid Leiden, 2011). In de Nederlandse geloofsbelijdenis staat het gemeenschappelijke geloof van de Nederlands gereformeerde kerken omschreven (Gereformeerde kerken vrijgemaakt, N.D.). De Dordtse leerregels zijn in 1618 opgesteld en hierin staat wat de landelijke kerkelijke vergadering gelooft en de leer die afwijkt van de officiële kerkelijke leer (Online-Bijbel, N.D.). De Bijbel heeft het huwelijk hoog staan, God verbiedt echtscheiding (Bokelman, 2012). Het huwelijk is in eerste plaats onontbindbaar. Dit verbond kan echter wel verbroken worden wanneer er sprake is van overspel of wanneer een partner zich tegen het geloof afzet. God houdt wel rekening met de gebrokenheid en de zonde die in de wereld zijn. Ook is er binnen het evangelie altijd ruimte voor de vergeving van zonde en de genade van God (Gereformeerde Bond, 2011).

Binnen de kerk is er verlegenheid onder de kerkenraad hoe zij om kunnen gaan met een echtscheiding. Veelal zijn mensen al tot de beslissing gekomen om te scheiden en betrekken in deze fase de predikant of de kerkenraad erbij. In deze fase kunnen zij niet meer doen dan het echtpaar bijstaan. Tegenwoordig proberen kerken meer vanuit een preventief perspectief te werken, door bijvoorbeeld een huwelijks catechese aan te bieden (Bokelman, 2012).

De reformatorisch christelijke kerk heeft afkeuring van scheiding als norm. Leden die sterk geïntegreerd zijn in de kerk, leven deze norm van afkeuring sterker na en zijn dus meer afkeurend over een echtscheiding (Brand & Derks, 2015). Wanneer mensen dus nauw verbonden zijn met hun kerk zullen zij meer moeite hebben om het kenbaar te maken wanneer zij willen scheiden. Een kerk kan door mensen als een sterke gemeenschap ervaren worden die regels naleeft, deze regels worden sneller nageleefd wanneer iemand zich verbonden voelt met een groep. Daarbij hebben religies, ook het reformatorisch christelijke geloof, altijd nog een negatievere kijk op scheiden. Mensen die religieus zijn, scheiden minder snel (Stokes & Ellison, 2010). Dat de kerk vanuit de Bijbel gezien een andere kijk heeft op echtscheiding dan de niet-reformatorische echtparen komt hierbij duidelijk naar voren.

OPVOEDEN

Voordat er onderzocht kan worden welke thema's er rondom opvoeding spelen tijdens een echtscheiding zal er eerst gekeken worden naar wat opvoeden is en wat er belangrijk is bij opvoeden. Het is lastig om een pakkende definitie van opvoeding te geven (Becker, 2014). In een uitgebreide definitie beschrijft Becker (2014): *"Opvoeding is alle omgang tussen ouder en kind waarbij de ouder gericht een relatie met het kind aangaat. In deze omgang biedt de ouder het kind liefde, geborgenheid, veiligheid, intimiteit, aandacht, grenzen, instructie, ondersteuning en controle. Hierdoor zal het kind tot zelfontplooiing komen en over het nodige zelfvertrouwen en de nodige zelfstandigheid en zelfredzaamheid beschikken om richting te geven aan zijn verdere leven"* (Becker, 2014). Het Nederlands Jeugdinstituut geeft de volgende definitie voor opvoeden: *"Opvoeden houdt in dat ouders hun kind begeleiden bij zijn of haar ontwikkeling tot een zelfstandig participierend lid van de samenleving"* (NJI, 2017). In dit onderzoek wordt er gebruik gemaakt van de definitie van orthopedagoog Kok (2005): *"Opvoeden is het in relatie staan van opvoeder(s) en opvoedeling(en), waarin de opvoeder zich als persoon, als zijn wijze van mens-zijn presenteert, een klimaat creëert dat persoonlijkheidsgroei bevordert en leefsituaties zo hanteert dat deze optimale kansen bieden voor zelfontplooiing"* (Kok, 2005). Voor deze definitie van opvoeden is gekozen omdat het laat zien wat de taken van de opvoeder zijn, zodat het kind zich kan ontwikkelen. Daarnaast wordt er niet een specifiek doel van opvoeden weergegeven, het gaat in deze definitie om de opvoedingsrelatie.

De basis van opvoeden kan in vier basishandelingen worden omschreven, namelijk:

1. Ondersteuning bieden
2. Instructie geven
3. Controle uitoefenen
4. Grenzen stellen

Deze vier dimensies zijn met elkaar verbonden. Door deze verbondenheid kunnen ze niet afzonderlijk toegepast worden in de opvoeding. Samen zorgen zij ervoor dat het kind zich door de verschillende ontwikkelingsfasen heen kan slaan om volwassen te worden (Becker, 2014). Als ouders bij elkaar in huis wonen doen ze dit in principe samen. Ouderschap bestaat als je vader of moeder wordt. Het belangrijkste wat ouders kunnen bieden aan een kind is basisveiligheid en vertrouwen. Dit is vooral belangrijk in de eerste jaren (Vermeulen P. , 2004).

Om te beantwoorden welke opvoedkundige thema's er spelen bij reformatorische gezinnen in echtscheiding is het belangrijk dat er eerst gekeken wordt naar opvoedkundige thema's. Opvoedkundige thema's zijn alle thema's die met opvoeden te maken hebben. Dit kan per gezin en per kind verschillen. Vanuit de ontwikkelingspsychologie is er gekeken naar welke thema's er over het algemeen naar voren komen in de ontwikkeling van een kind. In tabel 3 staat weergegeven wat een kind ontwikkelt in een bepaalde fase en hoe een opvoeder hier het beste op aan kan sluiten.

Leeftijd	Ontwikkelingsfase	Opvoedtaken
Baby/ peutertijd (0-2 jaar)	• Fysiologische zelfregulatie • Veilige hechting • Motorische ontwikkeling • Exploratie, individualisatie	• Goede verzorging die ervoor zorgt dat een kind zich lichamelijk positief ontwikkeld • Sensitief en responsief reageren op behoefte van een kind • Beschikbaar zijn • Ruimte en steun geven
Peuter/kleutertijd (2-4 jaar)	• Representatieve vaardigheden • Constructief omgaan met leeftijdsgenoten • Internalisering van maatschappelijke eisen • Sekse rol-identificatie	• Aansluiten op het cognitieve niveau van het kind • Het kind bevestigen en positief benaderen • Het kind stimuleren om eigenheid te ontwikkelen • Sekse specifieke benadering
Basisschoolperiode (4-12 jaar)	• Lezen, schrijven, rekenen • Zelfstandigheid • Decentratie	• Ruimte geven voor omgang met leeftijdsgenoten • Interesse tonen en aanmoedigen van het kind • Gedrag reguleren • Kind veiligheid en intimiteit bieden
Adolescentieperiode (12-18 jaar)	• Omgaan met andere sekse • Ontwikkelen van eigen waardensysteem • Ontwikkelen van persoonlijke identiteit • Ontwikkelen van visie op de schoolkeuze, het beroep en de samenleving • Zelfstandigheid	• Emotionele steun bieden • Het kind laten experimenteren • Grenzen stellen die passend zijn bij de leeftijd • Voorbeeldfunctie vervullen • Gelijkwaardige relatie aangaan met het kind • Ondersteuning bieden • Verantwoordelijkheid bij het kind leggen

TABEL 3 OPVOEDKUNDIGE THEMA'S (BECKER, 2014)

Het is belangrijk dat ouders bij elke fase kijken naar wat het kind kan. Op deze manier kan het kind uitgedaagd worden in de ontwikkeling en wordt het daarbij ondersteund (Becker, 2014). Naast bovenstaande thema's zijn er thema's waardoor het opvoeden niet lukt of stagneert. Een voorbeeld hiervan is als een kind niet goed slaapt of een puber die niet wil luisteren.

In elk gezin voeden ouders anders op, dit kan met verschillende factoren te maken hebben. Een factor kan religie zijn. De gezinnen die in dit onderzoek centraal staan hebben een geloofsovertuiging, namelijk het reformatorisch christelijke geloof. Dit maakt dat er gekeken moet worden wat voor rol religie speelt in een gezin en in de opvoeding.

Gezin en religie

De gezinnen die in dit onderzoek betrokken zijn, behoren tot de reformatorische gezindte. Eerder is al beschreven dat de reformatorische gezindte afkeurend denkt over echtscheiding. Nu zal er worden gekeken naar de manier waarop het reformatorisch christelijke geloof een plek inneemt in het gezin en de opvoeding. De levensovertuiging van ouders speelt een rol in de opvoeding. Het kan op verschillende manieren tot uiting komen. Vaak wordt het zichtbaar in de keuze voor een school die ouders maken of in de manier waarop een kind zijn vrije tijd invult. Bij een levensovertuiging horen vaak ook rituelen. Deze worden in de opvoeding overgedragen op de kinderen. Rituelen rondom het geloof nemen een belangrijke rol in binnen de opvoeding (Becker, 2014). Rituelen bij reformatorische gezinnen kunnen bestaan uit bidden, Bijbellezen, kerkgang op zondag, catechisatie en jeugdverenigingen. De godsdienstige opvoeding komt terug in drie milieus, namelijk het gezin, de school en de kerk. Met godsdienstige opvoeding wordt de manier waarop ouders hun levensovertuiging overbrengen op de kinderen bedoeld. Het gezin is daarnaast ook de plek waar er in de eerste plaats openheid voor godsdienst en religie ontwikkelt kan worden. Ouders zijn de eerste godsdienstige opvoeders van de kinderen (Dillen, 2006).

Volgens de reformatorische gemeenschap zijn ouders ook degene die hun kinderen in het reformatorisch christelijke geloof moeten onderwijzen, zo schrijft dominee Vergunst (2016) in het Reformatorisch Dagblad: *“Vaders en moeders hebben de belangrijkste taak als het gaat om de godsdienstige opvoeding van hun kinderen. In Spreuken 22:6 beveelt God ons om onze kinderen te leren: „Leer de jongen de eerste beginselen naar de eis zijns wegs, als hij ook oud zal geworden zijn, zal hij daarvan niet afwijken.” Dit bevel is gericht aan vaders en moeders”* (Vergunst, 2016). Dit citaat laat zien dat godsdienstige opvoeding belangrijk is binnen de reformatorische gemeenschap en dat dominees hierop wijzen.

Als een gezin lid is van een kerk, is het deel van een kerkelijke gemeenschap. Volgens het structureel functionalisme is het zo dat wanneer leden beter in een groep zijn geïntegreerd, ze de waarden en normen van deze groep meer naleven (Brand & Derks, 2015). Als we het structureel functionalisme toepassen op een gezin en de kerk, dan zal een gezin dat zich verbonden voelt met de gemeente meer de waarden en normen tot zich nemen die in een kerk belangrijk zijn. Het netwerk van een gezin kan grotendeels bestaan uit leden van dezelfde gemeenschap. Hiermee voelen ze zich verbonden omdat ze over het algemeen dezelfde normen en waarden hebben. Wanneer er een levensovertuiging in het gezin is, is deze verweven met de opvoeding. Ouders vinden het belangrijk om dit aan hun kind mee te geven. Religie werkt dus op twee manieren door in het gezin. Ten eerste zorgt het voor waarden en normen die ouders belangrijk vinden en willen meegeven in de opvoeding. Ten tweede wanneer een gezin verbonden is aan een kerkelijke gemeenschap bestaat het netwerk van het gezin onder andere uit mensen die dezelfde waarden en normen naleven. Wanneer een gezin sterk verbonden is met een gemeenschap zullen die normen en waarden sterker worden nageleefd.

Opvoeden en echtscheiding

Om de deelvraag te kunnen beantwoorden is het van belang om te kijken naar welke invloed echtscheiding heeft op opvoeden. In de eerste plaats is het belangrijk voor ouders om te bedenken dat ze hun leven lang een ouder zullen zijn. Deze ouderlijke relatie kan niet zomaar opgegeven worden. Soms kunnen ouders niet meer met elkaar verder en beëindigen ze hun relatie. Ze zullen er op dat moment aan herinnerd moeten worden dat de ouderlijke relatie altijd zal blijven bestaan (Charlish, 1998).

Door emoties is het voor ouders moeilijk om hun kinderen te bieden wat ze nodig hebben, juist op het moment dat ze veel aandacht opeisen en steun nodig hebben. Als ouders hun kinderen willen helpen om de scheiding door te komen, zullen ze daarom eerst hun eigen gevoelens moeten aanvaarden en

zich zo veel mogelijk moeten aanpassen aan de nieuwe situatie. Kijkend naar de opvoedingstaken die eerder zijn beschreven kan het voorkomen dat een kind stilstaat of achter komt te lopen in de ontwikkeling.

Binnen de opvoeding speelt iedere ouder een onvervangbare rol. Een kind zal moeten leren om na de echtscheiding een band met elke ouder afzonderlijk te onderhouden (Vermeulen P. , 2004). Ouders stellen een ouderschapsplan op. In dit ouderschapsplan staan de afspraken waarop het ouderschap wordt vormgegeven. Eerder is beschreven wat een ouderschapsplan precies inhoudt.

Een kind dat met echtscheiding te maken krijgt zal moeten wennen aan de nieuwe situatie. Het kind kan het gevoel krijgen dat er een deel van zijn identiteit wordt afgenomen. Een kind is namelijk een deel van de vader en van de moeder, dit zou gezien kunnen worden als het verlengstuk van de ouders. Een kind ontleent zijn identiteit voor een deel uit de ouders. Als de ouders niet meer van elkaar houden is het voor een kind alsof zijn oorsprong in diskrediet wordt gebracht. Als een ouder niet dagelijks fysiek aanwezig is, is het voor een kind belangrijk om te weten dat de ouder wel beschikbaar is en blijft. Gescheiden ouders kunnen het kind niet gezamenlijk bewonderen en stimuleren maar zullen dit wel los van elkaar moeten blijven doen (Vermeulen P. , 2004).

Het is belangrijk om te beseffen dat een echtscheiding ieder gezinslid aangaat. Ouders en kinderen hebben emoties en die moeten ze leren aanvaarden. Kijkend naar de vier basishandelingen van opvoeden is het logisch te verklaren dat deze niet altijd kunnen voldoen tijdens een scheiding. Het is wel belangrijk dat dit tijdelijk is en dat ouders afzonderlijk van elkaar het kind deze basishandelingen kunnen bieden.

CONCLUSIE

Elke opvoeder, ongeacht levensovertuiging, staat voor dezelfde opvoedingstaken. Een kind kan met de ene ontwikkelingsfase meer moeite hebben dan met de andere. Door aan te sluiten bij de ontwikkelingsfase van een kind zal het kind zich blijven ontwikkelen.

Bij een echtscheiding hebben ouders te maken met hun eigen emoties, waardoor ze niet voldoende beschikbaar zijn voor hun opvoedtaken, dit kan invloed hebben op de ontwikkeling van het kind. Religie heeft een belangrijk plaats in de opvoeding van de kinderen bij reformatorische gezinnen. Ouders worden opgeroepen om de godsdienstige opvoeding vorm te geven binnen het gezin. Een huwelijk is volgens de gereformeerde kerk onontbindbaar. Deze norm wordt sterk nageleefd binnen de reformatorische gezindte.

Uit bovenstaande kan geconcludeerd worden dat er binnen iedere opvoeding dezelfde opvoedkundige thema's aan bod komen. Wel kan het zijn dat de accenten per kind verschillen. Bij reformatorische gezinnen is de godsdienstige opvoeding belangrijk. Daarnaast is het reformatorische gedachtegoed dat je niet mag scheiden volgens de Bijbel. Deze norm wordt nageleefd binnen de reformatorische gezindte. Rondom een echtscheiding staan vaak verschillende hulpverleners. Zij hebben ook een bepaalde kijk op de begeleiding van reformatorische gezinnen die met een echtscheiding te maken hebben. Hoe de hulpverleners hier tegenover staan wordt toegelicht in het volgende hoofdstuk.

HOOFDSTUK 3

Deelvraag 2: wat zeggen hulpverleners over de opvoedkundige thema's die betrekking hebben tot echtscheiding in reformatorische gezinnen?

INLEIDING

In het vorige hoofdstuk is er gekeken naar wat er in de literatuur beschreven staat over de opvoedkundige thema's rondom een echtscheiding bij reformatorische gezinnen. In dit hoofdstuk wordt er gekeken naar wat hulpverleners zeggen over opvoedkundige thema's die betrekking hebben tot echtscheiding in reformatorische gezinnen. Deze thema's moeten bekend zijn om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden. Hulpverleners zijn belangrijk om te interviewen voor dit onderzoek omdat zij degene zijn die een hulpverleningsrelatie aangaan met de reformatorische gezinnen. De hulpverleners die geïnterviewd zijn, zijn in te delen in drie groepen. Ten eerste hebben we advocaten geïnterviewd. Gezinnen die met echtscheiding te maken hebben, krijgen hulp van advocaten. Er zijn advocaten geïnterviewd die reformatorische en niet-reformatorische gezinnen helpen. Zij kunnen hierdoor een goed beeld geven van de verschillen tussen de gezinnen.

Ten tweede is er een systeemtherapeut geïnterviewd die reformatorische kinderen en gezinnen begeleid bij een echtscheiding. Door deze systeemtherapeut te interviewen, zijn er ervaringen van een deskundige gehoord en hoe zij deze gezinnen begeleid en ondersteund bij een echtscheiding. Ten derde zijn de hulpverleners van CJG Barneveld geïnterviewd. CJG Barneveld heeft opdracht gegeven voor dit onderzoek. Daarom is het belangrijk om te weten wat hun ervaringen op dit moment is rond echtscheidingen bij reformatorische gezinnen. De interviews met de hulpverleners zijn opgenomen en getranscribeerd. Hierna is gekeken welke informatie gebruikt kon worden voor het onderzoek. Deze is verwerkt in een labelsysteem. Op deze manier zijn citaten gemakkelijk terug te vinden in het getranscribeerde document.

Het hoofdstuk is ingedeeld in de verschillende groepen hulpverleners. Allereerst wordt er weergegeven wat advocaten zeggen over wat er geregeld moet worden bij een echtscheiding, de opvoeding bij een echtscheiding en als laatste over reformatorische versus niet-reformatorische gezinnen. Hierna wordt weergegeven wat de systeemtherapeut vertelt over de opvoeding bij een echtscheiding en reformatorische versus niet-reformatorische gezinnen. Als laatste wordt weergegeven wat de hulpverleners van CJG Barneveld zeggen over de opvoeding bij een echtscheiding en over reformatorische versus niet-reformatorische gezinnen. Hierna zullen deze interviews geanalyseerd worden en zal er een conclusie over deelvraag twee gegeven worden.

ADVOCATEN

Voor dit onderzoek zijn er drie advocaten gesproken. Zij gaven informatie over onderwerpen die spelen bij gezinnen in een echtscheiding en wat er anders is bij de reformatorische gezinnen. In deze paragraaf zal de verkregen informatie opgedeeld zijn in drie thema's; ten eerste wat er geregeld moet worden bij een echtscheiding, ten tweede de opvoeding bij een echtscheiding en als laatste reformatorische versus niet-reformatorische gezinnen.

Wat er geregeld moet worden bij echtscheiding

Bij elke echtscheiding waarbij kinderen betroffen zijn moeten zaken geregeld worden omtrent de opvoeding en hoe het ouderschap verder gaat verlopen. Een van de onderwerpen is welke ouder wordt hoofdopvoeder. Ook wordt er een omgangsregeling getroffen (IA1.14, IA1.15). Bij een echtscheiding gaat de wet uit van een gelijkwaardig ouderschap, na het huwelijk loopt het gezamenlijk gezag dus gewoon door (IA1.19). Dit wordt soms door de ouders als lastig ervaren omdat ze dit zelf liever niet zo zien (IA1.16). Daarnaast wordt er een ouderschapsplan opgesteld, hierin worden afspraken vastgelegd

die ouders onderling maken. Hierbij komen ook de onderwerpen aan bod die te maken hebben met de opvoeding, zoals de dagelijkse invulling en het sociale leven (IA2.11). Voor de gezinnen waarin het geloof centraal staat kunnen dit ook onderwerpen zijn die onder andere betrekking hebben op het Bijbel lezen, bidden en danken voor het eten. De mensen kunnen zelf aangeven of ze dit in het ouderschapsplan willen betrekken of niet. Er zijn ook mensen die dit onbesproken laten en het accepteren dat de andere ouder andere regels heeft (IA3.10). Wel is het goed om de opvoedsituatie als ouders met elkaar af te stemmen, wat er wel toegestaan wordt er waar er begrensd moet worden richting de kinderen (IA2.12).

De opvoeding bij een echtscheiding

Binnen een gezin dat te maken heeft met een echtscheiding veranderd er vaak veel. Eén van de dingen die vaak voorkomt is dat één van de ouders zich afkeert van het reformatorisch christelijke geloof of zich aansluit bij een andere kerk. Hier heeft de partner die wel bij de reformatorische kerk blijft vaak moeite mee (IA1.18, IA1.25, IA3.14). Doordat ouders het hier niet over eens zijn en hierin niet dezelfde keuzes maken kan dit ook weer doorwerken in de opvoeding. Wanneer het kind bij de ene ouder is zal het op de zondag bij wijze van spreken twee keer naar de kerk moeten terwijl bij de andere ouder ze op een zondag naar het pretpark gaan. De zondagsbesteding kan voor ouders, die gescheiden zijn, vrij lastig zijn wanneer zij daarin verschillen en daaraan hun eigen invulling geven. Dit blijkt tegenwoordig wel steeds minder een punt te zijn en ouders komen hier sneller over tot een overeenstemming dan vroeger. Wel is dit lastig wanneer één van de ouders onkerkelijk wordt (IA2.9, IA3.11). Ook is het in dat geval lastig om als ouders gezamenlijk tot een beslissing te komen over de geloofsopvoeding. Een vraag kan zijn; kan het kind wel of niet deelnemen aan de kerkelijke jeugdclub of catechisatie. Catechisatie is het les krijgen over wat er in de Bijbel staat (GezinsGids, 2016). Wanneer ouders hierover geen afspraak kunnen maken dan krijgt het kind twee verschillende opvoedsituaties (IA2.10, IA3.14). Het is zo bepaald dat wanneer een kind bij de ene ouder is, de andere ouder dan niet mag bepalen hoe het kind daar wordt opgevoed (IA1.26).

Bij een echtscheiding wordt tegenwoordig ook wel gezien dat ouders slecht over elkaar praten waar de kinderen bij zijn. Dit kan voor de kinderen soms zorgen voor een vader- of een moedervijandig beeld. Dit kan vervolgens voor het kind weer leiden tot loyaliteitsconflicten. De kinderen krijgen hierbij dingen te horen die niet voor hun geschikt zijn. Dit kan zich uiten doordat het kind niet durft te zeggen tegen de ene ouder dat hij of zij het leuk heeft gehad bij de andere ouder (IA2.5, IA2.3).

Reformatorische versus niet-reformatorische gezinnen

Wat in de interviews naar voren is gekomen is dat er geen verschil is over de thema's die spelen op het gebied van echtscheiding bij reformatorische gezinnen in vergelijking met niet-reformatorische gezinnen. Voor ieder kind is het traumatisch wanneer je ouders gaan scheiden, ongeacht de achtergrond van het gezin (IA3.12, IA3.22). Vanuit één van de advocaten wordt er dan ook niet gezien waarom deze gezinnen op een andere manier benaderd zouden moeten worden. Wel is het handig om bij de reformatorische gezinnen te weten welke levensovertuiging ze hebben en dat je hier dan als hulpverlener wat meer over weet (IA3.22, IA3.23). Een andere advocaat geeft echter aan dat het juist goed is om er bewust van te zijn dat er soms andere thema's kunnen meespelen omtrent de opvoeding. En dat een hulpverlener daar alert op moet zijn (IA1.39).

SYSTEEMTHERAPEUT

Voor dit onderzoek heeft er een interview plaatsgevonden met een systeemtherapeut. Deze systeemtherapeut heeft ervaring op het gebied van begeleiding bieden aan kinderen uit reformatorische gezinnen tijdens of na een echtscheiding. In dit interview kwamen er een aantal onderwerpen duidelijk naar voren. Deze onderwerpen worden in deze paragraaf toegelicht. Als eerste wordt er gekeken naar de opvoeding bij een echtscheiding en als tweede naar reformatorische versus niet-reformatorische gezinnen.

De opvoeding bij een echtscheiding

Voor ouders die uit elkaar zijn is het lastig om samen te werken wanneer zij samen afspraken moeten maken. Wanneer ouders het er niet over eens worden en beide hun eigen regels hanteren kan het zijn dat het kind in twee verschillende opvoedsituaties opgroeit (IH5.5). Echter wanneer het gaat over het belang van het kind lijken ouders vaak wel te willen schikken, het kind staat voorop (IH5.33).

Wanneer ouders relationeel gezien geen binding meer hebben en er wantrouwen in het spel komt, is dit vaak ook te zien bij de kinderen. Bij kinderen kan dit zich uiten door loyaliteitsconflicten, onzeker zijn over hun zelfbeeld maar ook door het ontwikkelen van angstklachten (IH5.12). Het thema loyaliteit speelt bij veel echtscheidingen wel een rol, dit is echter wel afhankelijk van de manier waarop de ouders uit elkaar gaan (IH5.2). Maar ook hebben veel kinderen van gescheiden ouders kenmerken van ODD (Oppositional Defiant Disorder). Deze kinderen zoeken vaak de grenzen op, dit gebeurt vaak op school. Dit kan ontstaan doordat de kinderen bij de ene ouder veel meer vrij worden gelaten en weinig regels hebben en bij de andere ouder juist wel regels hebben. Dit kan op school conflicten geven met de docenten die voor hen een gezagsdrager zijn (IH5.7).

Reformatorische versus niet-reformatorische gezinnen

Reformatorische gezinnen blijven bij huwelijksproblemen langer bij elkaar dan niet-reformatorische gezinnen. Hierdoor lopen ze in de periode vooraf aan de echtscheiding tegen dezelfde problemen aan dan wanneer ze wel zouden scheiden. Deze problemen worden dan met name zichtbaar bij de kinderen (IH5.11). Dat ze nog niet scheiden kan verschillende oorzaken hebben. Tijdens dit gesprek werd genoemd dat vrouwen vaak afhankelijk zijn van de man. Een reformatorische vrouw met kinderen heeft vaak nog nooit gewerkt en altijd voor de kinderen gezorgd. Ze ziet het dan ook niet zitten om zelf voor een inkomen te zorgen. Ze zijn dan dus afhankelijk van het salaris dat hun man binnenbrengt (IH5.9).

De thema's waar reformatorische gezinnen tegenaan lopen verschillen niet van de thema's waar niet-reformatorische gezinnen tegenaan lopen. In de reformatorische gezinnen kunnen zich dezelfde problemen voordoen als in de gezinnen die deze geloofsovertuiging niet hebben (IH5.4, IH5.37).

HULPVERLENERS CJG BARNEVELD

Voor deze deelvraag zijn er vier hulpverleners van CJG Barneveld geïnterviewd met de vraag over wat zij zien aan opvoedkundige thema's die spelen bij reformatorische gezinnen. Bij deze gesprekken kwamen er een aantal onderwerpen duidelijk naar voren; als eerste de opvoeding bij een echtscheiding en als tweede reformatorische versus niet-reformatorische gezinnen.

De opvoeding bij een echtscheiding

Eén hulpverlener geeft aan dat ze veel opvoedkundige thema's tegenkomt die betrekking hebben tot echtscheiding. Het als alleenstaand opvoeden van kinderen is voor veel ouders een thema waar ze vragen over hebben. Daarnaast komt ook de omgangsbemiddeling vaak terug in gesprekken met gezinnen. Ook hebben ouders weinig vertrouwen in elkaar als het gaat om het opvoeden van de kinderen (IH1.1, IH1.2, IH1.3, IH1.6). Hierbij gaat het ook om het belang van de kinderen niet uit het oog te verliezen. Hulpverleners geven aan dat ze dit regelmatig zien gebeuren. *“Wat bij mij vooral de zorg is of wat ik signaleer is dat hoe vader en moeder als ex-partners met elkaar om blijven gaan en daarmee de kinderen uit het oog verliezen”* (IH2.1). Ouders kijken vanuit hun eigen perspectief naar wat zij belangrijk vinden. De pijnpunten van de ouders projecteren ze op het kind, waardoor kinderen in de knel komen (IH1.5, IH2.1, IH2.8, IH2.28). *“De bodem van zo'n kind gaat helemaal onderuit gehaald worden omdat papa en mama, zijn basis, niet meer bij elkaar zijn”* (IH3.5). Kinderen vallen hierdoor meestal op door hun gedrag wat ze op school vertonen. Dit kan zijn door slechte cijfers, concentratieproblemen of het moeite hebben met grenzen aangeven (IH1.10, IH2.3). Kinderen worden, wanneer ze dit gedrag vertonen, bij schoolmaatschappelijk werk aangemeld. Bij pubers is de identiteitsontwikkeling voor lastiger als ze te maken hebben met een echtscheiding. Vragen als 'Wie

ben ik?', 'Wie mag ik zijn?' en 'Hoe verhoud ik me tot mijn vader en moeder?' zijn vragen die spelen in deze fase. Ook willen pubers zich zo identificeren met hun ouders (IH2.3, IH2.4, IH2.14, IH2.25). Het is belangrijk dat ouders zoveel mogelijk op één lijn komen. Ouders moeten proberen om overeind te blijven voor hun kinderen omdat ouders de steun van de kinderen zijn. Daarbij is het ook belangrijk om zo neutraal mogelijk te reageren op vragen van het kind ten opzichte van de ex-partner (IH3.7, IH3.8, IH3.9). Ouders kunnen beter overeind blijven staan wanneer ze genoeg steun hebben in hun netwerk waardoor kinderen maximaal ontlast kunnen worden en niet voor hun ouders gaan zorgen. Dit kan er ook voor zorgen dat ouders beter gaan samenwerken (IH3.3, IH3.6, IH4.2). Een hulpverlener geeft aan dat ze dit ook wel tegenkomt in haar werk, ouders die constructief samenwerken in het belang van het kind (IH2.2).

Reformatorische versus niet-reformatorische gezinnen

Een hulpverlener geeft aan dat reformatorische gezinnen vaak met een niet-reformatorische vraag binnenkomen. Later in de begeleiding komen er wel vragen over geloof. Vragen over het reformatorisch christelijke geloof maken dan deel uit van de zoektocht die er is tijdens de hele echtscheiding en hoe dan de kinderen opgevoed moeten worden (IH1.9, IH1.16). Hulpverleners geven aan dat er bij reformatorische gezinnen andere onderwerpen binnen de opvoeding spelen. Zoals het kijken naar YouTube filmpjes, het gebruiken van mobiele telefoons en onderwerpen rondom kerkgang en catechisatie (IH1.12). *"Dan kan het dat één van de twee niet meer naar de kerk gaat of een ander wel bijvoorbeeld. Dat is wel lastig van hoe draag je dan je kinderen daar hetzelfde in uit en je hebt ook geen invloed meer op hoe de ander zijn leven inricht"* (IH4.3). Het geloof geeft dus een extra aspect bij een echtscheiding bij reformatorische gezinnen. Verschillende hulpverleners geven aan dat het bij reformatorische gezinnen voorkomt dat één van de ouders op een andere manier tegen het geloof aan kijkt na de echtscheiding. Dit kan voor het kind erg lastig zijn omdat ouders niet meer hetzelfde denken over geloofszaken (IH1.26, IH2.5, IH2.6, IH4.6). Volgens een hulpverlener wordt dan ook zichtbaar dat opvoeding en normen en waarden over opvoeding en over echtscheiding erg verweven zijn met het godsbeeld van de betrokkenen (IH1.16).

De bovenstaande punten zijn bij de reformatorische gezinnen extra aspecten binnen een echtscheiding. Hulpverleners geven aan dat overige opvoedkundige thema's overlappen met elkaar (IH3.23, IH3.24, IH4.4).

CONCLUSIE

Advocaten geven aan dat wanneer er een scheiding plaatsvindt binnen een reformatorisch gezin, het vaak voorkomt dat een van de twee ouders anders naar het christelijk geloof kijkt en keuzes maakt dan voorheen. Dit kan leiden tot twee verschillende opvoedsituaties voor een kind. Wanneer de advocaten kijken naar de opvoedkundige thema's die spelen bij een echtscheiding zien ze geen verschil tussen reformatorische en niet-reformatorische gezinnen. Wel is het belangrijk voor hulpverleners om rekening te houden met het thema geloof bij reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben.

De systeemtherapeut geeft aan dat de opvoedkundige thema's niet verschillen tussen reformatorische en niet-reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben. De hulpverleners van CJG Barneveld geven aan dat, naast de opvoedkundige thema's die al spelen bij een echtscheiding, het reformatorisch christelijke geloof een extra aspect is bij reformatorische gezinnen. Hulpverleners van het CJG Barneveld geven ook aan dat het voorkomt dat één van de ouders een andere visie heeft gekregen op het reformatorisch christelijke geloof. Daardoor kan een kind in twee verschillende opvoedsituaties terecht komen. Uit het bovenstaande kan geconcludeerd worden dat de opvoedkundige thema's niet verschillen tussen reformatorische en niet-reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben. Het reformatorisch christelijke geloof is wel een extra aspect waarmee rekening gehouden moet worden in de begeleiding van de echtscheiding en bespreking van de opvoedkundige thema's bij reformatorische gezinnen. Omdat het reformatorisch christelijke geloof

een extra thema is bij reformatorische gezinnen en deze gezinnen aangesloten zijn bij een reformatorisch christelijke kerk, is het van belang om te onderzoeken hoe de reformatorisch christelijke kerken in Barneveld omgaan met het thema echtscheiding.

HOOFDSTUK 4

Deelvraag 3: hoe reageren reformatorische kerken in Barneveld op een echtscheiding binnen reformatorische gezinnen?

INLEIDING

In de vorige hoofdstukken is onderzocht wat de literatuur en de hulpverleners zeggen over opvoedkundige thema's bij reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben. Bij de eerste twee deelvragen is er naar voren gekomen dat de opvoedkundige thema's niet verschillen tussen reformatorische en niet-reformatorische gezinnen. Ook kwam uit de deelvragen dat het reformatorische christelijke geloof wel een extra aspect is bij deze gezinnen. In dit hoofdstuk wordt er gekeken naar hoe de reformatorisch christelijke kerken in Barneveld naar echtscheiding kijken en hoe ze ermee omgaan als dit in hun kerk plaatsvindt. Dit is belangrijk om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden zodat de hulpverleners weten welke rol een dergelijke kerkelijke gemeenschap inneemt in het gezin en hoe deze kerken over het thema denken. Om dit te onderzoeken zijn er vijf reformatorisch christelijke kerken in Barneveld benaderd met de vraag of ze willen deelnemen aan dit onderzoek door middel van een interview. Twee kerken gaven, los en onafhankelijk van elkaar, aan dat ze niet aan het onderzoek wilden meewerken in verband met de uitstraling naar de buitenwereld. Drie kerken hebben aangegeven wel mee te willen werken, met hen is een interview gehouden. Deze interviews zijn getranscribeerd en in een labelschema geplaatst. In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van deze interviews weergegeven. Als eerste zal er beschreven worden wat de kerken vinden van echtscheiding, als tweede zal er beschreven worden hoe kerken omgaan met een gezin als er een echtscheiding plaatsvindt in de kerkelijke gemeente en als laatste zal er beschreven worden hoe de kerk graag zou willen afstemmen met de hulpverlening.

WAT KERKEN VINDEN VAN EEN ECHTSCHIEDING

In deze paragraaf wordt beschreven wat de leer van de reformatorisch christelijke kerk zegt over een echtscheiding. Daarnaast wordt ook weergegeven op welke manier de kerk op een preventieve manier omgaat met echtscheidingen. Dit is van belang om te weten om antwoord te kunnen geven op de deelvraag omdat de kerkelijke en reformatorisch christelijke leer weergeeft op welke manier een kerk tegenover echtscheiding staat. Daarnaast is het preventief omgaan met echtscheidingen een manier van reageren van de kerk. In de eerste alinea wordt er toegelicht wat de Bijbel zegt over echtscheiding en wat het beleid binnen de kerk is. In de tweede alinea worden er manieren van preventief werken weergegeven en ook de redenen waarom de kerken er voor kiezen om op deze manier te handelen.

De leer

De reformatorisch christelijke kerk heeft de Bijbel als leidraad. In het Bijbelboek Mattheüs hoofdstuk 19 staat 'Wat de Heere samenvoegt dat scheidde de mens niet', dus vanuit de Bijbel gezien horen gehuwde mensen niet te scheiden (IK3.4, IK1.34). Daarnaast worden ook in de reformatorisch christelijke kerken de tien geboden aangehouden. Het zevende van die geboden is 'Gij zult niet echtbreken'. Wanneer mensen gaan scheiden begaan ze een zonde tegen één van de tien geboden (IK2.5, IK2.9). De Bijbel geeft aan dat overspel en hoererij de enige twee redenen zijn om te mogen scheiden. (IK3.6). Wanneer er toch sprake is van een echtscheiding om andere redenen dan overspel of hoererij dan is er binnen de kerk een beleid van hoe ze hier mee omgaan. Allereerst worden de betrokken personen onder tucht gezet en deze beslissen of zij schuldbelijdenis gaan doen (IK1.36, IK2.21). Wel wordt er aangegeven dat er altijd sprake moet kunnen zijn van het elkaar vergeven (IK2.24). Er lijkt tegenwoordig wat meer begrip te zijn voor het feit dat echtscheidingen voorkomen. De reformatorische kerken ontkomen hier dus ook niet aan (IK1.4, IK2.8).

Preventief

De reformatorisch christelijke kerken proberen in de eerste plaats er alles aan te doen dat een echtscheiding voorkomen wordt (IK3.5, IK3.39). Wanneer de kerken twijfels hebben over een huwelijk, door bijvoorbeeld zwakbegaafdheid, dan wordt er gezegd dat de kerk het huwelijk niet kan verantwoorden en dit niet kan worden bevestigd door de kerk (IK3.36). Kerken vinden het belangrijk om preventief te werken en niet pas in te grijpen wanneer het eigenlijk al te laat is. Dit preventief werken doen ze door middel van een pre-marriage course, trainingsavonden of huwelijks gesprekken (IK2.10, IK3.35, IK3.37). Dit blijkt in praktijk echter nog weleens lastig omdat reformatorische echtparen vaak pas laat aangeven dat het moeilijk loopt in hun relatie. Dit doen ze vaak pas op het moment dat ze zich al in fase rood begeven, en een echtscheiding dichtbij komt. Dit wordt volgens de kerken mede veroorzaakt doordat het lastig is om dit privacygevoelige onderwerp bespreekbaar te maken. Er heerst een soort schroom op het scheiden (IK1.47, IK3.39).

Begrippen

Uit de interviews met de kerken komen verschillende begrippen naar voren die in een kerk gehanteerd worden. Deze begrippen worden gedefinieerd.

- **Tien geboden:** Iedere godsdienst kent zijn eigen leefregels. Deze regels vertellen wat goed is en wat slecht. Bij de christenen heten deze leefregels de tien geboden. De samenvatting van de tien geboden is als volgt: Heb God lief boven alles en je naaste als jezelf (NTR, 2004).
- **Kerkenraad:** De ambtsdragers (ouderlingen, diakenen) en de dominee zijn de kerkenraad. De kerkenraad heeft de leiding en taak, de verzorging van de gemeente. Regelmatig vergadert de kerkenraad over deze taken. De kerkelijke tucht wordt gedaan door ouderlingen samen met de dominee (Kerkrecht, 2015).
- **Kerkelijke tucht:** Wanneer een lid uit de kerkelijke gemeente een zonde tegen de tien geboden begaan heeft, wordt de kerkelijke tucht ingesteld. De tucht heeft als doel om degene die zonde begaan heeft weer bij de kerk te brengen. De kerk ziet de tucht niet als straf maar als middel om de kerkelijke gemeente bij elkaar te houden (Kerkrecht, 2015).

OMGANG MET GEZIN DAT MET ECHTSCHIEDING TE MAKEN HEEFT

In deze paragraaf wordt de manier van omgang tussen de kerk en een gezin met echtscheiding problematiek beschreven. Dit is belangrijke informatie voor het beantwoorden van de deelvraag omdat er concreet onderzocht is wat de reactie is van kerken op deze gezinnen. Het is onderverdeeld in twee alinea's. De eerste alinea beschrijft wat de kerk ziet gebeuren bij gezinnen die met echtscheiding te maken krijgen en waar deze gezinnen tegenaan lopen. De tweede alinea gaat over de ondersteuning die de kerken bieden en de manier waarop andere gemeenteleden reageren op het gezin dat met echtscheiding te maken heeft.

Wat de kerk ziet gebeuren

Wanneer er een echtscheiding voorkomt binnen de kerkelijke gemeente geeft een kerk aan dat ze er vaak laat achter komen. Vaak zit een gezin al ver in het proces waardoor een echtscheiding bijna niet meer te voorkomen is (IK1.6, IK1.7, IK1.10). Als kerkenraden bij een gezin thuis komen om gesprekken te voeren dan zien ze veel gebeuren in een gezin. Kerken geven aan dat ze een worsteling zien bij deze gezinnen. Deze worsteling heeft met Gods woord te maken. Gezinnen weten dat ze niet mogen scheiden maar het gebeurt toch. De echtscheiding doet dus wat met de relatie die er is tussen een betrokkene en God (IK2.7, IK2.13, IK3.11, IK3.25). Het komt dan ook voor dat één van de partners de kerk verlaat, twee kerken geven aan dat dit vaak voorkomt, één kerk denkt dat het onvermijdelijk is dat één van de partners de kerk verlaat (IK2.34, IK3.14, IK3.42). Eén kerk geeft aan dat veelal het probleem

van een echtscheiding al ontstaan is bij hoe het huwelijk begonnen is. Er wordt aangegeven dat de kerken liefde en trouw als belangrijke basis van het huwelijk zien (IK2.4, IK3.31, IK3.32). Vanuit deze basis willen ze ook steun bieden.

Ondersteuning die de kerk biedt

De manier waarop een kerk steun biedt aan een gezin is te verdelen in twee categorieën. De eerste categorie is wat de kerkenraad doet op het moment dat een gezin in echtscheiding komt. De tweede categorie is de manier waarop andere leden van de kerk omgaan met het gezin.

De kerkenraad probeert altijd betrokken te zijn bij een gezin dat met echtscheiding te maken heeft. Het begint op het moment dat er een persoon of gezin langere tijd gemist wordt. Dit betekent dat ze al een langere tijd op zondag niet in de kerk zijn gekomen en niet bij andere kerkelijke activiteiten betrokken zijn geweest. Op zo'n moment wordt er contact opgenomen met het gezin en kan er bijvoorbeeld uitkomen dat het niet goed gaat in de relatie tussen twee partners. Het kan ook zijn dat ze concentratieproblemen bij jongeren opmerken op catechisatie (IK3.10, IK3.23). Op dat moment wil de kerkenraad graag op bezoek komen om een stuk betrokkenheid te tonen. De contactpersonen die geïnterviewd zijn geven ook aan dat het naar hun mening lukt om die betrokkenheid ook vorm te geven. Een kerkenraad wil er ook voor alle partijen zijn (IK2.37, IK1.33). De ondersteuning die een kerk biedt bestaat onder andere uit pastorale zorg. Tijdens deze ondersteuning wordt er gesproken en gebeden met de betrokkenen. Alle kerken geven aan dat deze pastorale zorg er is voor alle partijen zolang ze lid zijn bij een gemeente (IK1.46, IK2.35, IK2.46, IK3.21). De kerk maakt, zoals eerder beschreven, verschil in soorten van echtscheiding. Een kerk geeft aan dat het voor hen niet uitmaakt wat voor soort echtscheiding het is, iedereen heeft recht op begeleiding en er wordt met liefde op Gods woord gewezen in deze gesprekken (IK2.31, IK3.12, IK3.33). Vanuit de kerkenraad is er één persoon die het gezin hierin begeleidt. Er wordt ook in kerken gekozen om deze gesprekken met twee personen te houden. De redenen die hiervoor worden gegeven zijn dat twee personen uit een kerkenraad elkaar kunnen versterken en aanvullen in de gesprekken die ze hebben. Eén kerk geeft in een interview ook aan dat er een diaken bij het gesprek wordt betrokken om te kijken of de kerk ook financiële steun kan bieden aan de gezinnen (IK2.53, IK2.54, IK3.29). Daarnaast wordt er in deze gesprekken ook gekeken of er een hulpverleningsorganisatie ingeschakeld moet worden. Wanneer er nog geen hulpverlening is begeleidt de kerk het gezin naar hulpverlening (IK1.31, IK1.46, IK2.19). Twee kerken geven aan dat er naast de pastorale zorg en ondersteuning ook wordt gewezen op de kerkelijke tucht die gehanteerd wordt binnen de kerkelijke gemeente (IK2.35, IK3.13). Eén kerk geeft duidelijk aan dat er na de scheiding altijd een vinger aan de pols wordt gehouden om te kijken hoe het met een gezin gaat (IK3.46).

De kerken geven ook aan wat zij in de reformatorisch kerkelijke gemeenschap zien gebeuren wanneer er een echtscheiding plaatsvindt. Alle kerken geven aan dat er twee reacties te zien zijn in de omgeving van zo'n gezin. De eerste reactie is een meelevende reactie. De gemeenteleden plaatsen zich om een gezin heen, zo ontstaan er steunsystemen om een gezin. Vaak wordt er een partij gekozen, of voor de vrouw of voor de man. Eén kerk geeft ook aan dat er veel meer begrip komt voor een echtscheiding (IK2.8). Twee kerken geven aan dat er sprake is van betrokkenheid binnen de gemeente en dat er vanuit liefde naar elkaar wordt omgekeken (IK2.28, IK3.9). In twee kerken wordt er ook veel georganiseerd als het gaat om vrijwilligerswerk, op deze manier kunnen gemeenteleden elkaar ondersteunen op het moment dat een gezin iets nodig heeft. Omzien naar elkaar wordt op deze manier geformaliseerd (IK1.45, IK1.48, IK3.16). Naast het medeleven is er ook nog een tweede reactie van gemeenteleden die door alle drie de kerken wordt benoemd. Sommige gemeenteleden weten niet goed hoe er met een echtscheiding binnen de reformatorische gemeente moet worden omgegaan, het is dan moeilijk om dit bespreekbaar te maken (IK1.39, IK1.47). Op zo'n moment wordt er vaak ook gepraat over mensen binnen de gemeente. Er ontstaat, zoals een kerk het omschrijft, een soort roddelcircuit. Eén kerk geeft ook duidelijk aan dat wanneer er overspel is geweest dat gemeenteleden zich snel afkeren van degene die overspel gepleegd heeft (IK2.27, IK2.30, IK3.41).

AFSTEMMING MET HULPVERLENING

In deze paragraaf wordt er gekeken naar de afstemming tussen de reformatorisch christelijke kerken en de hulpverlening. Dit is belangrijk om te weten omdat hierdoor de deelvraag beantwoord kan worden. De manier waarop een kerk samenwerkt met hulpverleningsinstanties zegt namelijk iets over de manier waarop een kerk reageert op een echtscheiding. In de eerste alinea wordt er weergegeven op welke manier er een samenwerking kan ontstaan tussen de kerken en de hulpverlening. In de tweede alinea staat beschreven waar hulpverleners rekening mee moeten houden bij het begeleiden van reformatorische gezinnen.

Samenwerking tussen reformatorische kerken en de hulpverlening

Alle kerken geven aan dat ze het belangrijk vinden om samen te werken met professionele hulpverlening. Kerkenraden moeten zich er ook bewust van zijn wanneer deze hulp ingeschakeld kan worden. Ze geven aan dat ze het belangrijk vinden dat de hulp die geboden wordt ook afgestemd wordt met hen en dat korte lijnen belangrijk zijn. (IK1.30, IK2.14, IK2.39, IK2.46, IK2.47, IK3.8, IK3.47, IK3.50). Op deze manier kunnen ze samen met de hulpverlening een gezin begeleiden. Daarnaast geven twee kerken aan dat het belangrijk is dat hulpverlening en kerk begrip hebben voor elkaars standpunten in een echtscheidingssituatie. Kerken geven in het interview aan dat het lastig kan worden wanneer er vanuit hulpverlening en kerk verschillende doelen nagestreefd worden. (IK2.46, IK3.19). Daarnaast zou één kerk ook graag zien dat bepaalde informatie gedeeld zou kunnen worden tussen hulpverlening en kerk, daar wordt wel bij gezegd dat er op zo'n moment rekening gehouden moet worden met de privacy van een gezin (IK3.57). Eén kerk benoemt dat het voordeel van samenwerking is dat ze op deze manier een paar extra ogen zijn die het gezin in beeld hebben (IK2.48).

Begeleiden van reformatorische gezinnen

Vanuit de kerken wordt het als belangrijk gezien dat de hulpverlening rekening houdt met de reformatorische taal en hier ook kennis van heeft en welke kerkelijke uitgangspunten voor deze gezinnen belangrijk zijn. Deze kennis kan een hulpverlener krijgen door de kerkenraad vragen te stellen, dit zorgt ook voor een stukje vertrouwen in de hulpverleningsrelatie (IK1.54). Een hulpverlener moet in het achterhoofd houden dat het reformatorisch christelijk geloof een belangrijk is en dit daarom ook serieus moet nemen. Ook is het van belang om hierin mee te nemen welke rol de kerk in het leven van een reformatorisch gezin speelt. Wanneer een gezin minder betrokken is bij de kerkelijke gemeente zal het minder over de rol van de kerk in hun leven willen praten (IK1.51, IK3.55, IK3.53). Zoals al eerder in dit hoofdstuk genoemd streeft de kerk ernaar om preventief te werken en ook probeert de kerk om een huwelijk in stand te houden. Wanneer dit de wens is van een gezin, zal een hulpverlener hier voor open moeten staan er hier respect voor moeten hebben (IK2.51). Daarnaast geven ze ook aan dat een hulpverlener komt om hulp te bieden en dat dit zijn of haar taak is. “..Doe vooral datgene waar je goed in bent en doe dat goed” (IK2.52). Hierbij maakt het niet uit welke achtergrond of levensovertuiging iemand heeft, het gaat er om dat een hulpverlener respect heeft voor hoe een ander er tegenaan kijkt (IK2.49, IK2.50).

CONCLUSIE

De kerken geven aan dat echtscheiding, volgens de Bijbel, alleen toegestaan is wanneer er sprake is van overspel of hoerij. Wanneer er toch een echtscheiding plaatsvindt wordt de betroffene onder tucht gesteld en kan hij of zij om vergeving vragen. Om echtscheidingen te voorkomen werken de reformatorische kerken op een preventieve manier. Dit blijkt lastig doordat het een onderwerp is waar vaak schaamte bij komt kijken en daardoor pas in een late fase besproken wordt. De kerken komen er vaak pas in een late fase achter dat een relatie tussen partners niet goed verloopt en dat er een echtscheiding dreigt te komen. Wanneer er een echtscheiding plaatsvindt biedt de kerk pastorale hulp, financiële ondersteuning en eventuele doorverwijzing naar een hulpverleningsinstantie.

Vanuit de kerken wordt aangegeven dat zij het belangrijk vinden om samen te werken met hulpverleners. Zodat een gezin door deze twee partijen gezamenlijk begeleid kan worden. Hierbij moeten zij rekening houden met de standpunten van elkaar. Omdat het lastig samenwerken is wanneer er verschillende doelen worden nagestreefd. Kijkend naar de reformatorische gezinnen is het belangrijk dat een hulpverlener rekening houdt met de reformatorische taal. Ook moet er enige kennis zijn van het reformatorisch christelijk geloof. Omdat dit een belangrijk aspect is in reformatorische gezinnen. Daarnaast geven de kerken aan dat de hulpverleners moeten doen waar zij goed in zijn, ongeacht de levensovertuiging van de gezinnen. Omdat een hulpverlener komt om hulp te bieden en dit ook de taak van een hulpverlener is.

Vanuit het bovenstaande kan geconcludeerd worden dat kerken zich bewust zijn dat echtscheiding binnen de kerkelijke gemeente voor kan komen. Ze proberen op een preventieve manier begeleiding te bieden aan gezinnen met relatieproblemen. Wanneer het toch tot een echtscheiding komt willen ze deze gezinnen ondersteunen op verschillende manieren. Naast deze ondersteuning zien ze ook graag een samenwerking ontstaan met professionele hulpverlening. Hoe de gezinnen de rol van de kerk hebben ervaren en waar ze rondom de echtscheiding tegenaan zijn gelopen wordt weergegeven in het volgende hoofdstuk.

HOOFDSTUK 5

Deelvraag 4: Waar lopen reformatorische gezinnen tegenaan bij de opvoeding rondom een echtscheiding en hoe hebben ze hierin de rol van de kerk ervaren?

INLEIDING

In het vorige hoofdstuk is onderzocht hoe de reformatorisch christelijke kerken in Barneveld reageren op een echtscheiding in reformatorische gezinnen. Hieruit is naar voren gekomen dat de kerk probeert preventief te handelen en probeert een echtscheiding te voorkomen. Wanneer er een echtscheiding plaatsvindt willen de kerken deze gezinnen ondersteunen. In dit hoofdstuk wordt er gekeken naar waar reformatorische gezinnen tegenaan lopen bij de opvoeding rondom een echtscheiding en hoe ze hierin de rol van de reformatorisch christelijke kerk hebben ervaren. Dit is belangrijk om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden. Omdat de hulpverleners van CJG Barneveld willen weten wat gezinnen zelf aangeven aan wat er speelt binnen de opvoeding rondom een echtscheiding bij reformatorische gezinnen. Om dit te onderzoeken zijn er reformatorische gezinnen benaderd vanuit CJG Barneveld. Dit bleek echter lastig om hierbij gezinnen te vinden die mee wilden werken aan het onderzoek. Uiteindelijk is besloten dat dit ook gezinnen mochten zijn uit de omgeving van Barneveld. Deze gezinnen moesten wel een christelijk geloof, op reformatorische grondslag, hebben omdat de reformatorische gezinnen centraal staan in dit onderzoek. Uiteindelijk zijn er vier gezinnen geïnterviewd. Deze interviews zijn afgenomen met één ouder uit het gezin. Vervolgens zijn de interviews getranscribeerd en van daaruit in een overzichtelijk labelschema geplaatst. In dit hoofdstuk zijn de uitkomsten van deze interviews weergegeven. Als eerste wordt er beschreven hoe de opvoeding werd vormgegeven voor en na de echtscheiding en hoe hierin het reformatorisch christelijke geloof werd meegenomen. Als tweede wordt er beschreven welke rol de reformatorisch christelijke kerk had rondom de echtscheiding en hoe de gezinnen dit hebben ervaren. In deze deelvraag staan reformatorische gezinnen centraal, de geïnterviewde gezinnen waren dan ook reformatorisch. Dit zal verder in dit hoofdstuk niet meer benoemd worden.

OPVOEDEN

In deze paragraaf wordt beschreven hoe de opvoeding voor de echtscheiding en na de echtscheiding is vormgegeven. Daarnaast wordt er beschreven welke rol het reformatorisch christelijke geloof hierin een rol speelde. Dit is belangrijk voor het beantwoorden van de deelvraag omdat er onderzocht is wat er bij reformatorische gezinnen speelde in de opvoeding tijdens een echtscheiding. Eerst wordt er beschreven hoe de opvoeding was voor de echtscheiding, als tweede wordt beschreven hoe de opvoeding na de echtscheiding was.

Drie van de vier gezinnen die geïnterviewd zijn geven aan dat er in het gezin een traditionele rolverdeling was voor de echtscheiding. De vrouw deed de huishouding en zorgde voor de kinderen. De man werkte en zorgde voor de inkomsten (IG1.14, IG3.1, IG4.2, IG4.18). Een gezin geeft aan dat ze een sterke band hadden met elkaar (IG1.1). Alle vier gezinnen geven aan dat het reformatorisch christelijke geloof een belangrijke rol speelde in de opvoeding. De geloofsovertuiging kwam bij alle gezinnen tot uiting bij de maaltijden. Alle gezinnen begonnen de maaltijd met een gebed en dankte aan het einde van de maaltijd. Na de maaltijd werd er uit de Bijbel gelezen. Twee gezinnen geven hierbij duidelijk aan dat ze op zondag naar de kerk gingen. In alle gezinnen werd er met de kinderen doorgesproken over het reformatorisch christelijke geloof. Eén gezin geeft aan dat het reformatorisch christelijke geloof niet zomaar iets is wat erbij hoort (IG1.6, IG1.8, IG2.2, IG2.6, IG3.2, IG4.1). Eén gezin geeft daarnaast duidelijk aan dat het reformatorisch christelijke geloof door de opvoeding heen is verweven omdat bepaalde keuzes en beslissingen hieruit afgeleid zijn (IG4.3).

Na de echtscheiding hebben de geïnterviewden een verandering in het gezin ervaren. Eén gezin geeft aan dat het gezin eigenlijk loszand is geworden (IG1.4). De kinderen wonen bij de moeder en zien de vader regelmatig (IG.14). Twee gezinnen geven aan dat ze het moeilijk vinden dat ze nu alleen voor de opvoeding van de kinderen staan. Eén van deze gezinnen geeft daarbij aan dat het lastig is dat de vrijetijdsbesteding bij de ex-partner veranderd is (IG2.7, IG2.18, IG4.14). Twee gezinnen geven ook aan dat ze beseffen dat de kinderen een vader en een moeder nodig hebben. Maar geven hierbij ook aan dat deze situatie, het niet meer bij elkaar zijn, wel beter is (IG1.23, IG4.46). De gezinnen zien ander gedrag bij de kinderen dan voor de echtscheiding, dit roept opvoedvragen op (IG1.24, IG2.15, IG3.20, IG3.32, IG4.11, IG4.17, IG4.21).

Na de echtscheiding heeft reformatorisch christelijke geloof op verschillende manier een rol gespeeld in de opvoeding. Twee gezinnen geven aan dat het reformatorisch christelijk geloof een sterkere rol is gaan spelen na de opvoeding en dat ze hier bewuster mee om zijn gegaan na de echtscheiding (IG1.7, IG1.9, IG1.11, IG4.4, IG4.5). Twee gezinnen geven aan dat het reformatorisch christelijke geloof dezelfde rol in het gezin is blijven spelen als voor de echtscheiding (IG2.3, IG3.3). Eén gezin geeft aan dat het reformatorisch christelijke geloof een houvast geboden heeft in de echtscheidingsperiode. Juist omdat alles al anders werd, werd de structuur waarop het reformatorisch christelijke geloof beleefd werd, zoals bidden en danken, een houvast (IG4.6). In alle vier de gezinnen is de ex-partner het reformatorisch christelijke geloof op een andere manier gaan invullen. Er wordt aangegeven dat dit ook een thema is in de opvoeding van de kinderen omdat ze nu dingen mogen doen, zoals televisie kijken of op zondag computeren, terwijl ze dit voor de scheiding niet mocht. Eén gezin geeft aan dat dit ook besproken wordt met de ex-partner (IG1.13, IG1.63, IG2.4, IG2.8, IG3.3, IG4.8).

KERK

In deze paragraaf wordt beschreven op welke manier de reformatorisch christelijke kerk betrokken is geweest bij de echtscheiding. Daarnaast wordt ook weergegeven hoe dit ervaren werd door de gezinnen. Dit is van belang om te weten om antwoord te kunnen geven op de deelvraag. Hierdoor wordt duidelijk hoe de gezinnen de rol van de reformatorisch christelijke kerk hebben ervaren rondom de echtscheiding.

Eén gezin gaf aan dat de reformatorisch christelijke kerk betrokken is geweest op het moment dat de partner het huis verliet. Hierna nam de reformatorisch christelijke kerk meer een meelevende functie op zich. Het bieden van hulp lieten ze hierin aan de hulpverlening over. Wel heeft de dominee hierbij aangeboden om een keer mee te gaan naar de hulpverlening om te zeggen hoe de reformatorisch christelijke kerk tegenover echtscheiding staat (IG4.24, IG4.25, IG4.51). Dit zorgde ervoor dat dit gezin zich gesteund voelde en geen afkeuring heeft ervaren vanuit de kerk (IG4.26, IG4.28). Een ander gezin gaf aan dat de rol van de reformatorisch christelijke kerk zeer groot was en dat dit als positief ervaren werd. De begeleiding hierbij was goed en er vinden momenteel nog steeds gesprekken met de kerkenraad plaats (IG2.10, IG2.12). Dit gezin ervaart dit als goede steun vanuit de reformatorisch christelijke kerk. Achteraf gezien had er wel meer ongevraagd advies mogen komen vanuit de reformatorisch christelijke kerk waarvan zij lid waren (IG2.10, IG2.14).

Twee gezinnen geven aan dat de reformatorisch christelijke kerk er vrijwel niet voor ze is geweest in de periode van de echtscheiding (IG1.26, IG1.28, IG3.9). Een geeft ook aan dat deze kerk laks is omgegaan met de situatie rondom de echtscheiding. Dit gezin heeft ervoor gekozen om zelf andere predikanten te benaderen die wel op een positieve manier hebben geholpen. Om deze hulp te kunnen financieren heeft de reformatorisch christelijke kerk, waar dit gezin lid van was, geholpen (IG1.26, IG1.27, IG1.53). De ander heeft nog wel wat gehoord van het vrijwilligerswerk vanuit de reformatorisch christelijke kerk. Dit zijn de praktische zaken die vanuit een kerkelijke gemeente worden aangeboden aan iemand in een moeilijke situatie (IG3.9). Dit gezin wilde ook geen hulp vanuit de reformatorisch christelijke kerk maar had het wel prettig gevonden wanneer de reformatorisch christelijke kerk iets meer begrip had getoond voor de situatie (IG3.13, IG3.14).

Twee gezinnen gaven aan dat ze de situatie waar ze in zaten stil moesten houden en dat ze hierover niet met buitenstaanders moesten praten. Dit was in beide gevallen in een relatie waarin overspel heeft plaatsgevonden (IG3.15, IG2.13). De reden waarom de dominee dit had aanbevolen aan het gezin in niet bekend.

SECUNDAIRE BRONNEN

Er zijn secundaire bronnen gebruikt om de validiteit van deze deelvraag te versterken. Tijdens het zoeken naar respondenten is gebleken dat het moeilijk is om deze te vinden. Omdat er weinig reacties komen op de vraag of gezinnen mee willen doen met dit onderzoek, is er het vermoeden dat er schroom is over het onderwerp echtscheiding binnen de reformatorische gezindte. Deze schroom is ervaren tijdens het afnemen van de interviews met de gezinnen die wel aan het onderzoek mee wilden werken. Om meer te weten te komen over de doelgroep is er gebruik gemaakt van secundaire bronnen. Deze secundaire bronnen zijn bestaande artikelen en boeken waarin reformatorisch christelijke gezinnen hun verhaal doen over een echtscheiding die zij hebben meegemaakt. Deze gegevens zijn niet geschreven voor dit onderzoek maar de ervaringen kunnen gebruikt worden om meer over deze doelgroep te weten te komen.

In secundaire bronnen is gevonden dat gezinnen in de opvoeding moeite ervaren rondom financiën. Ook is er een gezin dat aangeeft na de echtscheiding in een sociaal isolement te zijn gekomen (Stoorvogel & Westerduin-de Jong, 2000). Ook wordt aangegeven dat ex-partners, na de echtscheiding, een andere weg gaan op geloofsgebied. Dit brengt opvoedvragen met zich mee. Gezinnen beschrijven dat kinderen als het ware in twee werelden leven. Ouders ervaren na een echtscheiding dat ze alleen voor de opvoeding staan (Stoorvogel & Vuik, 2007).

De ervaringen van de reformatorische gezinnen met de rol van de reformatorisch christelijke kerk, tijdens een echtscheiding, verschillen. Zo zijn er gezinnen die de reformatorisch christelijke kerk als steunend hebben ervaren. Er werd getroost en bemoedigd. Een vrouw beschrijft dat dit voor haar voelde als een warme deken (Stoorvogel & Westerduin-de Jong, 2000). De leden van de reformatorisch christelijke kerk waarvan dit gezin lid van was boden steun. Eén gezin beschrijft dat er meer contacten waren binnen de reformatorisch christelijke kerk dan voor de echtscheiding, dit bracht een gevoel van acceptatie met zich mee.

Er zijn ook andere situaties beschreven. Gezinnen geven aan dat ze minimale steun van de reformatorisch christelijke kerk kregen. De reformatorisch christelijke kerk keek vooral naar de zonden en gebreken van de betrokken persoon en niet naar wat een gezin nodig had (Stoorvogel & Westerduin-de Jong, 2000). Een ander beschrijft dat diegene erop aangekeken werd dat deze persoon gescheiden was. *“Angsten heb ik niet gekend. Wel spanning, omdat ik heel nare reacties kreeg uit de kerkelijke gemeente en het ook binnen het kerkverband veel gedoe gaf”* (Stoorvogel & Vuik, 2007).

Eén gezin beschrijft ook dat ze door de scheiding niet meer bij de reformatorisch christelijke kerk hoorde. Het voelde voor deze vrouw dat zij en haar kinderen, door haar echtscheiding, aangekeken werden door andere gemeenteleden uit de reformatorisch christelijke kerk. Ze is toen naar een andere reformatorisch christelijke kerk gegaan en hier speelde het geen rol dat zij gescheiden was. Dit zou kunnen betekenen dat er in de onderling verschillende reformatorisch christelijke kerken op een andere manier met echtscheiding omgegaan wordt (Stoorvogel & Vuik, 2007).

Daarnaast beschrijft een vrouw dat de kerkenraad het gedrag van de man onmenselijk vond maar alleen scheiding van tafel en bed kon toestaan. Hieruit zou opgemaakt kunnen worden dat toestemming van een reformatorisch christelijke kerk een rol speelt voor gezinnen die in een echtscheidingssituatie zitten (Stoorvogel & Westerduin-de Jong, 2000). In het Reformatorisch Dagblad is er een opinie geschreven over hulpverleners die moeite hebben met het begeleiden van reformatorische gezinnen. In dit artikel wordt duidelijk gemaakt dat gezinnen onvoldoende steun en erkenning vanuit een reformatorisch christelijke kerk ervaren, waardoor gezinnen langer in een situatie blijven zitten (Vermeulen M. , 2013).

Dit artikel bevestigt het vermoeden dat de mening van de reformatorisch christelijke kerk belangrijk is voor reformatorische christelijke gezinnen.

Er bestaat een vermoeden dat één respondent aangesloten is bij een reformatorisch christelijke kerk die ook geïnterviewd is. Dit valt echter niet meer terug te herleiden voor dit onderzoek. Of de geïnterviewde gezinnen waren aangesloten bij reformatorisch christelijke kerken die ook zijn geïnterviewd was geen leidend criterium aan dit onderzoek. Voor dit onderzoek was het van belang dat er reformatorische gezinnen geïnterviewd werden. Dit is belangrijk omdat dit onderzoek gericht is op reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben.

CONCLUSIE

Drie gezinnen geven aan dat er voor de echtscheiding sprake was van een traditionele rolverdeling in het gezin. In alle gezinnen werd voor de echtscheiding het reformatorisch christelijke geloof dagelijks vormgegeven door bidden, danken en Bijbellesen. Nadat de echtscheiding heeft plaatsgevonden is de praktijk van het reformatorisch christelijke geloof in alle gezinnen gelijk gebleven en bij sommige gezinnen is dit intensiever geworden. Alle gezinnen geven aan dat de ex-partner zijn of haar geloofsbeleving op een andere manier heeft ingevuld. Dit kan leiden tot twee opvoedsituaties. Alle gezinnen zien na de echtscheiding verandering bij het gedrag van de kinderen en dit brengt opvoedvragen met zich mee. Daarnaast geven twee ouders aan het lastig te vinden om alleen voor de opvoeding te staan.

De rol van de reformatorisch christelijke kerk werd als wisselend ervaren. Twee gezinnen hebben hieruit steun ervaren en twee gezinnen hebben geen steun gehad van de reformatorisch christelijke kerk waarvan ze lid waren. Wel hebben deze twee gezinnen praktische hulp gekregen vanuit de reformatorisch christelijke kerk. Er wordt aangegeven dat het prettig zou zijn wanneer er meer begrip wordt getoond rondom een echtscheiding.

Uit de secundaire bronnen blijkt dat gezinnen ervaren dat ze na de echtscheiding alleen voor de opvoeding staan. Wanneer een ex-partner een andere weg gaat op geloofsgebied dan voor de echtscheiding maakt dat kinderen in twee opvoedsituaties terecht komen. De reformatorisch christelijke kerk wordt op twee verschillende manieren ervaren. De eerste manier is dat de reformatorisch christelijke kerk een steunende rol biedt aan gezinnen. De tweede manier is dat de reformatorisch christelijke kerk, of de kerkelijke gemeente, veroordelend is richting het gezin dat met echtscheiding te maken heeft. Daarnaast beschrijft één gezin dat ze ervaren hebben dat de ene reformatorisch christelijke kerk anders reageert dan de andere.

Uit het bovenstaande kan geconcludeerd worden dat gezinnen het lastig vinden dat ze na de echtscheiding alleen voor de opvoeding staan. Daarnaast kunnen er twee opvoedsituaties ontstaan doordat de ex-partner het reformatorisch christelijke geloof op een andere manier invult. De rol van de reformatorisch christelijke kerk wordt per gezin anders ervaren. Het ene gezin ervaart de reformatorisch christelijke kerk als steunend en de andere meer veroordelend. De reacties van een reformatorisch christelijke kerk kunnen per kerk verschillen.

Voor het beantwoorden van de hoofdvraag is het belangrijk dat er ook wordt onderzocht wat de gezinnen voor hulpverlening hebben gehad en hoe zij deze ervaren hebben.

HOOFDSTUK 6

Deelvraag 5: Wat hebben reformatorische gezinnen, waarvan de ouders gaan scheiden of gescheiden zijn, nodig van de hulpverleners van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld?

INLEIDING

In het vorige hoofdstuk staat beschreven waar reformatorische gezinnen tegenaan lopen bij de opvoeding rondom een echtscheiding. Ook is in dit hoofdstuk beschreven hoe ze de rol van de kerk rondom de echtscheiding hebben ervaren. Om te weten hoe de hulpverleners hier het beste op aan kunnen sluiten is het belangrijk om te onderzoeken wat de reformatorische gezinnen nodig hebben van de hulpverleners van CJG Barneveld. Om dit te onderzoeken zijn er reformatorische gezinnen benaderd vanuit CJG Barneveld. Het bleek echter lastig om reformatorische gezinnen, die te maken hebben gehad met echtscheiding, te vinden die mee wilden werken aan dit onderzoek. Uiteindelijk is na overleg met de opdrachtgever en de afstudeerbegeleider besloten dat er ook gezinnen benaderd mochten worden uit de omgeving van Barneveld. Om deze reden hebben niet alle gezinnen die geïnterviewd zijn, ervaring met CJG Barneveld. De ervaring van gezinnen met hulpverlening staat centraal in dit onderzoek. De interviews zijn afgenomen met één ouder uit het gezin. Hierna zijn de interviews getranscribeerd en van daaruit in een overzichtelijk labelschema geplaatst. In dit hoofdstuk zijn de uitkomsten van deze interviews weergegeven. Als eerste wordt beschreven welke hulpverlening een gezin heeft gehad rondom de echtscheiding en hoe deze is ervaren. Als tweede wordt er beschreven welke adviezen de gezinnen hebben voor de hulpverleners van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld. De geïnterviewde gezinnen zijn reformatorisch, dit zal verder in het beantwoorden van de deelvraag niet meer aangegeven worden.

HULPVERLENING DIE GEBODEN IS EN DE ERVARING HIERMEE

In deze paragraaf wordt beschreven welke hulpverlening de gezinnen hebben gehad en wat hun ervaring hiermee is. De ervaring van de gezinnen is belangrijk om mee te nemen in het beantwoorden van de deelvraag omdat hulpverleners kunnen leren van de ervaring van de gezinnen.

Er zijn drie gezinnen die aangegeven hebben dat er rondom de echtscheidingsperiode vanuit meerdere instanties hulpverlening is geweest in het gezin. Eén gezin geeft aan hulpverlening gehad te hebben van een ander CJG in Nederland, de kinderbescherming en overige hulpverleningsorganisaties (IG1.35). De hulpverlening is door dit gezin niet als positief ervaren. Er was veel onbegrip voor de situatie rondom de echtscheiding en de hulpverleners deden niet veel om dit weer goed te krijgen. De hulpverlening gaf als reden niet tussen twee partijen in te willen zitten. Dit zorgde ervoor dat dit gezin onbegrip voelde voor de situatie (IG1.40, IG1.42, IG1.46, IG1.47, IG1.51, IG1.67, IG1.68).

Een ander gezin heeft hulp gehad vanuit de gemeente Barneveld en van een schoolmaatschappelijk werker die wekelijks op bezoek kwam om begeleiding te geven bij de opvoeding. Hierbij heeft de school waar de kinderen op zaten geholpen en gewezen op de hulpverlening van de schoolmaatschappelijk werker (IG3.6, IG3.19, IG3.23). Dit gezin heeft de hulpverlening enerzijds als negatief ervaren omdat er voornamelijk naar één partij geluisterd werd. Wat er als positief ervaren is, is dat het een christelijke hulpverleenster was die ook antwoord kon geven op vragen omtrent het geloof (IG3.21, IG3.24).

Een ander gezin heeft al hulp gekregen voordat de echtscheiding plaatsvond. Er is toen relatietherapie geboden om de relatie nog in stand te houden. Daar is de ouder, waarmee geïnterviewd is, ook mee door gegaan toen het uiteindelijk toch tot een echtscheiding kwam. Nu krijgt dit gezin, van deze relatietherapeut, nog steeds begeleiding bij de opvoeding van de kinderen. Dit gezin maakt gebruik van lotgenotencontact en vindt dit een goede manier om steun en herkenning te vinden bij anderen (IG4.39, IG4.42). Ook dit gezin heeft de hulpverlening die ze gehad hebben zowel positief als negatief ervaren.

De hulpverlening kwam soms laat op gang en de hulp kon regelmatig niet geboden worden omdat het om vrijwillige hulpverlening ging en waarbij beide partijen akkoord moesten gaan met de geboden hulp. De hulpverlening die er nu binnen het gezin is wordt als positief ervaren omdat deze hulpverlener op een eerlijke manier een spiegel voorhoudt. Deze ouder geeft aan dat de hulpverlening effectiever werd toen eigen fouten werden ingezien. Daarnaast houdt deze hulpverlener rekening met de normen en waarden van dit gezin en wordt er vanuit dat perspectief advies gegeven. Dit gezin geeft ook aan dat een hulpverlener het moet accepteren wanneer een gezin wil vechten voor het huwelijk, vanwege het geloof, en dat een hulpverlener hierin dus niet zijn eigen mening moet opleggen. Hierdoor sluit de hulpverlening aan op de behoefte van de gezinnen (IG4.35, IG4.40, IG4.43, IG4.45, IG4.49, IG4.53).

Eén gezin geeft niet aan welke hulpverlening er specifiek in het gezin is geweest. Er wordt wel aangegeven dat het niet prettig is wanneer een hulpverlener vooral zijn eigen mening oplegt binnen de begeleiding. Een voorbeeld hiervan is dat een ouder, uit een geïnterviewd gezin, niet wilde dat het kind Facebook zou krijgen. De ex-partner gaf aan hier geen problemen mee te hebben en dat het kind van deze ouder wel toestemming had om Facebook aan te maken. De hulpverlener heeft in deze situatie haar eigen mening opgelegd. Dit werd door de geïnterviewde ouder uit dit gezin als vervelend ervaren (IG2.30, IG2.31). Ook een ander gezin geeft aan het gevoel te hebben dat de hulpverlening niet altijd een onpartijdig derde is bij de begeleiding rondom de echtscheiding. In deze situatie had deze ouder het gevoel dat er meer werd geluisterd naar de mening van de ex-partner dan naar de mening van deze ouder zelf (IG1.59, IG1.61). Vanuit één gezin werd er duidelijk als positief ervaren dat dit gezin altijd bij de hulpverlening terecht kon met alle vragen. De hulpverlener die bij dit gezin betrokken was had een prettige manier van luisteren. Ook werd het als positief ervaren dat er adviezen gegeven werden waar het gezin iets mee kon (IG2.17, IG2.21, IG2.31).

ADVIEZEN VOOR DE HULPVERLENING

In deze paragraaf wordt beschreven welke adviezen de gezinnen hebben voor de hulpverleners van CJG Barneveld. Dit is van belang om te weten omdat deze deelvraag antwoord geeft op wat de gezinnen nodig hebben van de hulpverlening.

Vanuit de geïnterviewde gezinnen komen verschillende adviezen voor de hulpverleners van CJG Barneveld. Hierbij wordt er door drie gezinnen aangegeven dat het als prettig wordt ervaren wanneer een hulpverlener bekend is met de reformatorisch christelijke achtergrond. Daarnaast vinden deze gezinnen het belangrijk dat een hulpverlener de normen en waarden kent die binnen het gezin gehanteerd worden. Hierdoor is het makkelijker om gezamenlijk over de situatie rondom de echtscheiding te praten (IG2.27, IG2.28, IG3.24, IG4.40, IG4.49). Eén gezin geeft hierbij duidelijk aan dat het prettig is wanneer een hulpverlener het begrijpt wat er belangrijk is voor mensen met een reformatorisch christelijke geloof. Wanneer een hulpverlener niks van het reformatorisch christelijke geloof weet, is het moeilijk om dit mee te nemen in de begeleiding (IG2.27, IG2.28). Dit is wel afhankelijk per gezin, het ene gezin heeft meer behoefte om het geloof erbij te betrekken dan het andere gezin (IG2.24). Eén gezin geeft hierbij aan dat het soms beter is om door iemand begeleid te worden die geen christelijke achtergrond heeft. Hierbij werd aangegeven dat een buitenstaander, die geen kennis heeft van het reformatorisch christelijk geloof, de situatie soms beter begrijpt dan iemand met dezelfde reformatorisch christelijke achtergrond (IG1.37). Daarnaast gaf een ander gezin aan dat het prettig was dat er een splitsing was tussen de hulp vanuit de kerk en de hulpverlening. Voor opvoedkundige vragen konden ze bij de hulpverlening terecht en voor geloofsvragen bij de kerk. Dit onderscheid werd als prettig ervaren omdat het gezin niet graag met vragen over de praktijk van de dag, de opvoeding, naar de kerk ging (IG2.22, IG2.23).

Ook kwam uit de interviews naar voren dat het van belang is dat er eerst gekeken wordt naar hoe het gezin tegenover het reformatorisch christelijke geloof staat en welke rol dit in de opvoeding heeft. Hierbij is het ook belangrijk om zich te verplaatsen in de situatie en rekening te houden met de reformatorische achtergrond van een gezin (IG4.53). Ook werd aanbevolen om vooral met de groep

voor kinderen van gescheiden ouders door te gaan, deze groep werd als erg prettig ervaren. Deze groep wordt momenteel al ingezet door CJG Barneveld (IG3.27).

Aan het begin van het onderzoek is het aantal interviews met gezinnen die te maken hebben met echtscheiding afgebakend naar vier gezinnen. De reden hiervan was de tijd die beschikbaar was om dit onderzoek te doen. Naast de interviews met de gezinnen vonden er nog meer interviews plaats die allemaal in hetzelfde tijdsbestek afgenomen moesten worden. Om het onderzoek realistisch te houden is de keuze gemaakt om vier gezinnen te interviewen. Het werven van deze vier gezinnen bleek uitermate lastig. Er is door de onderzoekers een brief opgesteld die door de hulpverleners van CJG Barneveld verspreid is onder de betreffende doelgroep. Gezinnen konden op deze manier contact met de onderzoekers opnemen wanneer ze mee wilden werken aan het onderzoek. Hier kwam echter geen reactie op. Er is geprobeerd om via de geïnterviewde kerken in contact te komen met gezinnen, hier kwam ook geen reactie op. De onderzoekers hebben de brief naar reformatorisch christelijke basisscholen gestuurd met de vraag of zij de opgestelde brief wilden verspreiden onder reformatorische, gescheiden gezinnen. Hier kwam ook geen reactie op. Uiteindelijk zijn gezinnen persoonlijk benaderd door hulpverleners van CJG Barneveld met de vraag of ze mee wilden werken aan dit onderzoek. Dit heeft ertoe geleid dat de doelstelling om vier gezinnen te interviewen behaald is.

Uit de interviews bij de vier gezinnen kwam naar voren dat er twee gezinnen waren die vanuit de kerk geadviseerd werden om niet over de situatie rondom de echtscheiding te praten. Daarnaast bleek uit de interviews met de kerken dat het onderwerp echtscheiding een onderwerp is waar binnen de kerken schaamte op ligt omdat in principe vanuit de Bijbel gezegd wordt dat echtscheiding niet toegestaan is, met uitzondering van overspel en hoererij. Door dit gegeven ontstaat er bij de onderzoekers het vermoeden dat reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben niet graag over dit onderwerp praten.

Ook was het tijdens het afnemen van de interviews merkbaar dat het een moeilijk te bespreken onderwerp is. De interviews kwamen moeilijk van de grond, er werden geen concrete antwoorden gegeven. Daarnaast viel het de onderzoekers op dat, wanneer de opname van het interview gestopt was, gezinnen terug kwamen op gestelde vragen en meer hun persoonlijke mening gaven. Bij de hulpverleners daarentegen waren de antwoorden op gestelde vragen concreet. Dit is ook een reden om te vermoeden dat echtscheiding een moeilijk te bespreken onderwerp is bij de reformatorische gezinnen.

Om meer data te verzamelen is er door de onderzoekers naar secundaire bronnen gezocht waarin reformatorisch christelijke mensen hun situatie en bevindingen rondom hun echtscheiding beschreven. Hiervoor is er in de mediatheek van de Christelijke Hogeschool Ede naar boeken gezocht, hier zijn twee boeken met ervaringsverhalen gevonden. Hier stond echter niets beschreven over de ervaring met de hulpverlening. Daarnaast is er gezocht op reformatorisch christelijke websites, zoals het Reformatorisch Dagblad en Refoweb, ook hier stonden geen ervaringen met hulpverlening beschreven van reformatorisch christelijke mensen in een echtscheidingssituatie. Als laatste is er ook nog gezocht op algemene forums waarop mensen hun ervaring met de hulpverlening deelde. Op deze forums kwam niet duidelijk naar voren dat de informatie die gedeeld werd betrekking had op reformatorische christelijke gezinnen.

Vanuit deze vier punten is het te verklaren waarom er weinig informatie te vinden is over de bevindingen van reformatorische christelijke gezinnen die met echtscheiding te maken hebben.

CONCLUSIE

Op het moment van een echtscheiding zijn er, in de meeste gevallen, meerdere hulpverleningsorganisaties betrokken bij een gezin. Het is per gezin verschillend hoe deze hulpverlening ervaren wordt.

Gezinnen geven aan dat het prettig is wanneer een hulpverlener kennis heeft van de reformatorische achtergrond. Omdat het voor reformatorische gezinnen van belang kan zijn om het reformatorische

christelijke geloof mee te nemen in de begeleiding. Wanneer een hulpverlener hier niets van af weet is het moeilijk om dit erbij te betrekken. Ook kan een hulpverlener hierdoor rekening houden met de normen en waarden die kunnen gelden binnen een reformatorisch gezin. Het verschilt per gezin op welke manier ze het reformatorisch christelijke geloof een plaats willen geven bij gesprekken met de hulpverlening. De manier waarop het reformatorisch christelijke geloof hierbij betrokken wordt hangt dus af van de mate waarin het gezin wil dat het meegenomen wordt.

Er is een vermoeden dat binnen de reformatorische gezinnen schaamte is om over het thema echtscheiding te praten. Dit is gebleken uit het werven van de respondenten, de afgenomen interviews en de beschikbaarheid van secundaire bronnen. Door deze minimale beschikbaarheid aan data is er weinig informatie over de ervaringen met hulpverlening van reformatorische gezinnen die te maken hebben met een echtscheiding.

Uit het bovenstaande kan geconcludeerd worden dat hulpverleners rekening moeten houden met de normen en waarden die in een reformatorisch gezin aanwezig zijn. Daarnaast moeten hulpverleners kennis hebben van het reformatorisch christelijke geloof en zich bewust zijn dat het per gezin afhankelijk is of ze willen dat dit meegenomen wordt in de begeleiding.

HOOFDSTUK 7

Nu alle deelvragen beantwoord zijn, wordt er in dit hoofdstuk antwoord gegeven op de hoofdvraag. Nadat er antwoord is gegeven op de hoofdvraag van dit onderzoek worden er aanbevelingen gegeven. Deze aanbevelingen sluiten aan bij de doelstellingen die in hoofdstuk één beschreven zijn. Na de aanbevelingen staat er in de discussie beschreven in hoeverre dit onderzoek betrouwbaar en valide is. Ook worden er suggesties voor vervolgonderzoeken gedaan. Aan het einde van dit hoofdstuk wordt er een evaluatie gegeven over het product en het proces en wordt er aangegeven in hoeverre de doelstellingen behaald zijn.

CONCLUSIE

De aanleiding voor het doen van dit onderzoek kwam voort uit een vraag van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld. Zij gaven aan dat er bij hun een toename zichtbaar is van het aantal echtscheidingen binnen reformatorische gezinnen. Onder de hulpverleners was er een vermoeden dat er andere opvoedkundige thema's speelde bij de reformatorische gezinnen dan bij niet-reformatorische gezinnen. Wanneer deze thema's bekend zijn, hopen de hulpverleners beter aan te kunnen sluiten bij reformatorische gezinnen. Vanuit deze vraag kwam de volgende onderzoeksvraag: *"Hoe kunnen de hulpverleners van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld aansluiten bij de opvoedkundige thema's die spelen bij reformatorische gezinnen in Barneveld die te maken hebben met echtscheiding?"*

Om deze vraag te beantwoorden is er als eerst gekeken naar wat er in de bestaande literatuur geschreven staat over opvoedkundige thema's bij reformatorische gezinnen. Hierna zijn er verschillende respondenten geïnterviewd met vragen over dit thema. Deze respondenten zijn onder te verdelen in drie categorieën namelijk: hulpverleners, reformatorisch christelijke kerken en reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben. Naast het interviewen van reformatorische gezinnen is er gebruik gemaakt van secundaire bronnen om meer data te kunnen verzamelen over dit onderwerp. Het onderzoek naar bestaande literatuur, het interviewen van respondenten en het gebruik van secundaire bronnen leverde de volgende informatie op.

In iedere opvoeding, ongeacht welke levensovertuiging, komen dezelfde opvoedkundige thema's aan de orde. Hoe deze opvoedkundige thema's verlopen en waarbij hier de accenten liggen verschilt per kind. Voor de reformatorische gezinnen is het reformatorisch christelijke geloof een extra aspect bovenop deze opvoedkundige thema's. Ook wordt er binnen het reformatorisch christelijke geloof de norm nageleefd waarin echtscheiding niet mag volgens de Bijbel.

Uit de interviews met de hulpverleners blijkt dat kinderen van reformatorisch gescheiden ouders vaak in twee opvoedsituaties terecht komen. Deze situaties ontstaan doordat de visie van één van de ouders op het reformatorisch christelijke geloof veranderd is na de echtscheiding. Voor hulpverlening is het reformatorisch christelijke geloof een extra aspect in de begeleiding van deze gezinnen. Naast het geloofsaspect zijn de opvoedkundige thema's rondom de echtscheiding hetzelfde als bij niet-reformatorische gezinnen.

De reformatorisch christelijke kerken die geïnterviewd zijn geven aan dat zij het belangrijk vinden om een samenwerking te hebben met de hulpverleners waarbij rekening gehouden wordt met elkaars standpunten. Daarnaast is het voor de hulpverlening van belang dat zij kennis hebben van het reformatorisch christelijke geloof en hier ook rekening mee houden in de begeleiding van de gezinnen. Uit de interviews met de reformatorische gezinnen komt naar voren dat er binnen reformatorische gezinnen vaak sprake is van een traditionele rolverdeling. Door de geïnterviewde reformatorische gezinnen wordt het als lastig ervaren dat ze na de echtscheiding alleen voor de opvoeding staan. Veelal zien ze bij de kinderen gedragsverandering ontstaan, dit brengt opvoedvragen met zich mee. Uit de interviews blijkt dat in ieder gezin één van de ouders, na de echtscheiding, het reformatorisch christelijke geloof op een andere manier invult. De rol van de reformatorisch christelijke kerk wordt, rondom een echtscheiding, per gezin anders ervaren. Secundaire bronnen tonen aan dat

reformatorische gezinnen ervaren dat kinderen in twee werelden komen te staan wanneer één van de ouders een andere visie heeft op het reformatorisch christelijke geloof dan voor de echtscheiding. Daarnaast ervaren gescheiden ouders dat ze alleen staan voor de opvoeding van de kinderen. De rol van de reformatorisch christelijke kerk wordt door gezinnen verschillend ervaren. Deze ervaring is bij het ene gezin dat de reformatorisch christelijke kerk steunend is geweest en bij het andere gezin dat de reformatorisch christelijke kerk veroordelend was over de situatie. Mede hierdoor, en door de minimale beschikbaarheid van secundaire data, is er het vermoeden dat er binnen de reformatorische gezinnen schaamte is om over echtscheiding te praten.

De reformatorische gezinnen die geïnterviewd zijn geven aan dat zij het als prettig ervaren wanneer een hulpverlener kennis heeft van het reformatorisch christelijke geloof. Door hiervan kennis te hebben kan een hulpverlener rekening houden met de normen en waarden van het reformatorische gezin. Het is afhankelijk van het gezin in hoeverre zij het reformatorisch christelijke geloof een plaats willen geven in de hulpverlening.

Aan de hand van de bovenstaande resultaten kan de conclusie getrokken worden dat er in reformatorische gezinnen dezelfde opvoedkundige thema's rondom echtscheiding spelen als in niet-reformatorische gezinnen. De hulpverleners van CJG Barneveld kunnen het best aansluiten op reformatorische gezinnen door kennis te hebben van het reformatorisch christelijke geloof. Daarnaast moeten zij zich bewust zijn van de norm op echtscheiding die heerst binnen de reformatorische gemeenschap, namelijk de norm dat echtscheiding volgens de Bijbel niet is toegestaan. Binnen reformatorische gezinnen heersen verschillende normen en waarden met betrekking tot het reformatorisch christelijke geloof, hier zal een hulpverlener rekening mee moeten houden in de begeleiding. De behoefte om het reformatorisch christelijke geloof een rol te geven in de hulpverlening is per gezin verschillend. Hier zal een hulpverlener op in moeten spelen.

AANBEVELINGEN

Naar aanleiding van dit onderzoek worden er een aantal aanbevelingen gedaan voor Centrum voor jeugd en gezin Barneveld. Deze aanbeveling hebben betrekking op verschillende niveaus namelijk: hoe de hulpverlener van CJG Barneveld zelf beter aan kan sluiten op reformatorische gezinnen en op welke manier de hulpverleners kunnen samenwerken om een betere aansluiting te vinden. Aan het einde wordt er een advies gegeven voor eventueel vervolgonderzoek.

Aanbeveling 1: Kennis van het reformatorisch christelijke geloof

Uit het praktijkonderzoek is naar voren gekomen dat het belangrijk is dat een hulpverlener, die reformatorische gezinnen begeleid, kennis heeft van het reformatorisch christelijke geloof. Er werd door de gezinnen aangegeven dat zij het prettig vinden wanneer een hulpverlener weet waar hun geloof voor staat. Het reformatorisch christelijke geloof is voor deze gezinnen vaak een belangrijk aspect in hun manier van opvoeden. In het tweede hoofdstuk van dit onderzoek staat, aan de hand van literatuuronderzoek, beknopt beschreven hoe het reformatorisch christelijke geloof tegenover een echtscheiding staat. CJG Barneveld kan dit concreet aan haar hulpverleners aanbieden door het maken van een beknopt verslag dat de denkwijze van reformatorische gezinnen weergeeft.

Aanbeveling 2: Het geloof een rol geven in de begeleiding van reformatorische gezinnen

Uit het praktijkonderzoek kwam naar voren dat het verschillend is per gezin of zij het reformatorisch christelijke geloof willen betrekken in de hulpverlening of niet. Om goed aan te kunnen sluiten op reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben is het belangrijk dat de hulpverleners vragen op welke manier een gezin wil dat het geloof een rol heeft in de begeleiding. De mate waarin het reformatorisch christelijke geloof meegenomen wordt in de begeleiding moet geheel afhankelijk zijn van de wensen van de gezinnen. Aan het begin van een begeleidingsproces moet een hulpverlener deze vraag, in hoeverre het gezin het reformatorisch christelijke geloof wil betrekken in de begeleiding, bij het gezin neerleggen en dit onderwerp bespreekbaar maken.

Aanbeveling 3: Samenwerking aangaan met kerken

Vanuit het praktijkonderzoek is gebleken dat reformatorisch christelijke kerken graag een samenwerking aangaan met de hulpverlening. Door deze samenwerking kan de hulpverlening afstemmen met de reformatorisch christelijke kerken. Hierdoor weten ze van elkaar wat ieders standpunten zijn rondom een echtscheidingssituatie. Deze samenwerking kan preventief aangegaan worden. Een hulpverlener van CJG Barneveld kan kerken uit Barneveld benaderen om een afspraak te maken. Tijdens deze afspraak kan er overlegd worden welke rol CJG Barneveld heeft in de begeleiding van de gezinnen, daarnaast kan de kerk ook vertellen welke rol zij willen innemen. Tijdens zo'n gesprek kan er ook gesproken worden over elkaars standpunten en op welke manier er een samenwerking kan ontstaan. In het literatuuronderzoek is beschreven welke kerken onder de reformatorisch christelijke gezindte vallen, dit zijn de kerken die de Bijbel als leidraad hebben en de Drie formulieren van Enigheid onderschrijven. Daarnaast kan een hulpverlener ook tijdens de begeleiding van een reformatorisch gezin initiatief nemen om een reformatorisch christelijke kerk, waar het gezin lid is, te benaderen voor een overleg.

Aanbeveling 4: Werknemer die dezelfde achtergrond heeft als een grote groep cliënten

Uit praktijkonderzoek is gebleken dat reformatorische gezinnen het prettig vinden als de hulpverlener iets weet van hun achtergrond. Niet elke hulpverlener is reformatorisch en weet iets van deze achtergrond. Hulpverleners zien wel een toename van reformatorische gezinnen bij hun instelling. Het is om deze redenen aan te bevelen, dat wanneer er een toename te zien is van een groep cliënten met een specifieke achtergrond, een werknemer in dienst te hebben die dezelfde achtergrond heeft. In het geval van reformatorische gezinnen zou er dus een reformatorische werknemer in dienst kunnen zijn bij CJG Barneveld. Op deze manier kunnen hulpverleners, die minder kennis hebben van een bepaalde achtergrond, vragen stellen aan deze werknemer. Zo kunnen collega's elkaar versterken.

Aanbeveling 5: Rekening houden met de normen en waarden binnen een gezin

Vanuit het praktijkonderzoek is gebleken dat de reformatorische gezinnen het prettig vinden als er in de begeleiding rekening wordt gehouden met de normen en waarden die er in het gezin gelden. Het is om deze reden aan te bevelen dat een hulpverlener rekening houdt met deze normen en waarden. Dit kan door aan het begin van de begeleiding aan dit gezin te vragen wat de gewoontes zijn in het gezin. Een hulpverlener zal zich aan deze gewoontes moeten aanpassen en daar rekening mee houden in de adviezen die gegeven worden.

DISCUSSIE

Interne validiteit

Bij de validiteit van het onderzoek gaat het over de kwaliteit van de verzamelde gegevens (Baarda, 2013). In dit onderzoek zijn zeven hulpverleners, drie reformatorisch christelijke kerken en vier reformatorische gezinnen geïnterviewd. Er bestaat een kans dat deze respondenten sociaalwenselijke antwoorden gegeven hebben. Dit kan door verschillende oorzaken hebben. De eerste oorzaak kan zijn dat respondenten zichzelf op een positieve manier willen presenteren. Dit zou vooral van toepassing kunnen zijn op de hulpverleners en reformatorisch christelijke kerken. Hulpverleners en reformatorisch christelijke kerken vertellen hoe zij tegenover het thema echtscheiding staan en hoe zij met dit onderwerp omgaan. Of het in de praktijk ook zo is, is in een andere deelvraag onderzocht door reformatorische gezinnen te interviewen die met een echtscheiding te maken hebben. Daarnaast kan de informatie uit de interviews getoetst worden aan de literatuur uit deelvraag één. Wanneer de gegevens uit de interviews overeenstemmen is er sprake van een grotere geldigheid (Baarda, 2013). Het was moeilijk om reformatorische gezinnen te vinden die wilden meewerken aan dit onderzoek. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat het een pijnlijk onderwerp is om over te praten en dat er binnen de reformatorisch christelijke kerken schaamte ligt op het onderwerp echtscheiding. Uiteindelijk zijn er vier reformatorische gezinnen geïnterviewd. Ook bij de reformatorische gezinnen bestaat er een kans dat er sociaalwenselijke antwoorden zijn gegeven. Deze antwoorden kunnen vanuit schaamte of vanuit de behoefte om sociaalwenselijk te antwoorden, gegeven zijn. Hierdoor kunnen antwoorden niet overeenkomen met de werkelijkheid en zijn daardoor ook niet volledig valide. Het aantal reformatorische gezinnen bleek daarnaast niet toereikend te zijn om een antwoord te kunnen geven. Om meer tot saturatie te komen is er gebruik gemaakt van secundaire bronnen. Het gebruik van deze secundaire bronnen heeft de saturatie vergroot.

Met behulp van vooraf opgestelde vragen zijn de interviews afgenomen. Aan de verschillende groepen respondenten zijn dezelfde vragen gesteld. Deze antwoorden zijn binnen de groep respondenten met elkaar vergeleken. Door deze werkwijze is de interne validiteit toegenomen.

Non-respons

Voor dit onderzoek was het binnen twee groepen moeilijk om respondenten te vinden. De eerste groep is de reformatorisch christelijke kerk. Er zijn vijf reformatorisch christelijke kerken in Barneveld benaderd om deel te nemen aan dit onderzoek. Twee reformatorisch christelijke kerken hebben aangegeven dat ze niet mee wilde werken. Ze vonden echtscheiding een teer en kwetsbaar onderwerp. Daarnaast waren bang wat ze zouden uitstralen naar de mensen buiten de reformatorisch christelijke kerk als ze mee zouden doen met dit onderzoek.

De tweede groep respondenten die moeilijk te bereiken was, waren de reformatorische gezinnen. Er is door de onderzoekers een brief opgesteld die door de hulpverleners van CJG Barneveld verspreid is onder de betreffende doelgroep. Reformatorische gezinnen konden op deze manier contact met de onderzoekers opnemen wanneer ze mee wilde doen aan het onderzoek. Hier kwam echter geen respons op. Er is geprobeerd om via de geïnterviewde reformatorisch christelijke kerken in contact te komen met reformatorische gezinnen. Ook hier kwam geen respons op. De onderzoekers hebben de brief naar reformatorische basisscholen gestuurd met de vraag of zij de opgestelde brief wilde verspreiden onder reformatorische gescheiden gezinnen. Hier kwam ook geen respons op. Een verklaring voor de non-respons kan zijn dat het een pijnlijk en kwetsbaar onderwerp is voor de reformatorische gezinnen. Het kan ook zijn dat er binnen de reformatorisch christelijke wereld nog een taboe heerst op dit onderwerp.

Geldigheid

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van bestaande literatuur. Deze literatuur is niet voor dit onderzoek geschreven. Er bestaat een mogelijkheid dat er in de verwerking van deze literatuur door de onderzoekers anders is geïnterpreteerd dan de schrijver bedoeld heeft. Dit is geprobeerd te ondervangen door zo dicht mogelijk bij de bestaande tekst te blijven. Vanuit de interviews is het tevens lastig om de verzamelde gegevens op de juiste manier te interpreteren. Daarbij komt dat de reformatorische gezindte een eigen denkwijze heeft over het onderwerp en dat dit per reformatorisch christelijke kerk kan verschillen. Hieruit is het lastig om een éénduidige interpretatie te doen over wat de reformatorisch christelijke kerken van het onderwerp vinden. Dit is in het onderzoek ondervangen door per geïnterviewde reformatorisch christelijke kerk weer te geven wat zij zeggen en hierbij zo dicht mogelijk bij het fragment te blijven.

Externe validiteit

De aanbevelingen die voortkomen uit dit onderzoek zijn inzetbaar voor andere professionals die te maken hebben met deze doelgroep. De uitkomsten van dit onderzoek kunnen echter niet gegeneraliseerd worden. De onderzoekers zien mogelijkheid om hetzelfde onderzoek nog een keer uit te voeren in een andere gemeenten. Wanneer de uitkomsten van die interviews onder hetzelfde labelsysteem geplaatst kunnen worden, wordt de generaliseerbaarheid van de uitkomsten vergroot.

Ecologische validiteit

De ecologische validiteit in dit onderzoek is verlaagd doordat de respondenten niet vertrouwd waren met de onderzoekers die het interview afgenomen hebben. Dit kan leiden tot sociaalwenselijke antwoorden. Wat de ecologische validiteit verhoogd heeft is dat de interviews zijn afgenomen waar de respondenten dit graag wilde. In de praktijk leidde dit ertoe dat de respondenten geïnterviewd werden in een, voor hen, vertrouwde omgeving.

Betrouwbaarheid

Er is in dit onderzoek gebruik gemaakt van verschillende databronnen. Deze databronnen bestaan uit interviews en bestaande literatuur. Er is zoveel mogelijk geprobeerd om bronnen uit bestaande literatuur van maximaal tien jaar oud te gebruiken. Tijdens het onderzoek zijn er enkele uitzonderingen gemaakt wanneer bleek dat er over een onderwerp geen recentere bronnen beschikbaar waren. De geraadpleegde literatuur is volgens APA-stijl geciteerd en geparafraseerd, op deze manier is alle informatie terug te vinden.

Voorafgaande aan de interviews hebben de onderzoekers vragen opgesteld aan de hand van een topiclijst. Aan elke doelgroep zijn dezelfde vragen gesteld. Elke groep respondenten was representatief voor de groep respondenten die in de deelvraag centraal stond namelijk; de hulpverleners, reformatorisch christelijke kerken uit Barneveld en reformatorische gezinnen uit Barneveld of omgeving. De betrouwbaarheid is toegenomen doordat afgenomen interviews zijn getranscribeerd. Verder is in het onderzoek de dataverzamelmethode inzichtelijk gemaakt, dit vergroot tevens de betrouwbaarheid.

De manier waarop er met bestaande literatuur is gewerkt en de manier waarop de interviews zijn verzameld en opgeslagen maakt dat er zo min mogelijk getwijfeld kan worden aan de betrouwbaarheid van dit onderzoek.

Gerelateerd aan eerder onderzoek

Er zijn weinig onderzoeken te vinden waarin een combinatie is van echtscheiding en het reformatorisch christelijke geloof. Wel is er een onderzoek gevonden dat geschreven is door een pabo student. Dit onderzoek heeft betrekking op het christendom, de levensbeschouwing en hoe echtscheiding zich hiertoe verhoudt. Het onderzoek van de pabostudent is echter niet gespecificeerd op reformatorisch christelijke geloof. Het beschrijft onder andere vanuit christelijk oogpunt wat er in de Bijbel staat beschreven over echtscheiding.

Dit onderzoek beschrijft de visie van het reformatorisch christelijke geloof op echtscheiding. Reformatorisch christelijke kerk is een stroming van het christendom en uit de interviews bleek dat er in iedere reformatorisch christelijke kerk anders met echtscheiding omgaat.

Toevoeging van het praktijkonderzoek

Over echtscheiding in het algemeen is veel geschreven. Dit onderzoek is een aanvulling op deze bestaande literatuur. Het geeft namelijk weer hoe het thema echtscheiding in een specifieke doelgroep, namelijk de reformatorische gezindte, ervaren wordt. Ook geeft dit onderzoek weer hoe de doelgroep met het thema omgaat.

Daarnaast worden er in dit onderzoek handreikingen gegeven voor de hulpverleners. Deze handreikingen kunnen de hulpverleners hulp bieden bij het begeleiden van reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben.

Suggesties voor vervolgonderzoek

Uit het onderzoek is gebleken dat het aantal geïnterviewde reformatorische gezinnen minimaal was voor de resultaten van het onderzoek. Er is bij dit onderzoek informatie verkregen vanuit vier reformatorische gezinnen uit de omgeving van Barneveld. Om een meer valide onderzoek te doen en meer adviezen te ontvangen zal er nog een onderzoek gedaan kunnen worden. In dit onderzoek zouden meer reformatorische gezinnen gesproken moeten worden om zo de meningen af te wegen en beter te kunnen vergelijken. In het onderzoek wat plaats heeft gevonden bleek dat er een te kort was aan het aantal onderzoekseenheden. Dit kan in een vervolgonderzoek voorkomen worden door allereerst meer tijd te nemen voor het onderzoek en ten tweede een andere manier van werven te gebruiken. Dit werven kan op de volgende manier aangepakt worden. Allereerst zal er in een database gekeken moeten worden of deze reformatorische gezinnen bekend zijn binnen CJG Barneveld. Met deze gezinnen kan contact opgenomen worden. Als dit niets oplevert kan er nog een oproep in het Reformatorisch Dagblad gedaan worden met de vraag of reformatorische gezinnen, die te maken hebben met echtscheiding, mee willen doen aan een onderzoek.

Tijdens het onderzoek is er door de geïnterviewde reformatorisch christelijke kerken gezegd dat er schroom heerst op het onderwerp echtscheiding. Daarnaast is er door twee reformatorische gezinnen aangegeven dat ze van de kerk niet te veel met buitenstaanders over de echtscheiding mochten praten. Deze gegevens roepen bij de onderzoekers vragen op om verder te onderzoeken. Over zwijgcultuur is binnen dit onderzoek nog niet veel bekend. Er zou onderzocht kunnen worden wat de reden is dat er binnen de reformatorisch christelijke gezindte gezwegen wordt over deze onderwerpen. Dit zou kunnen helpen voor de hulpverlening om nog meer inzicht te krijgen in de reformatorisch christelijke doelgroep.

Een laatste suggestie voor een vervolgonderzoek is om te onderzoeken hoe reformatorische jongeren, waarvan de ouders gescheiden zijn, denken over echtscheiding. Hun mening is niet gehoord in dit onderzoek. Dit kan van belang zijn omdat zij de rol van de reformatorisch christelijke kerk en hulpverleners op een andere manier kunnen ervaren.

EVALUATIE

Productevaluatie

Om de sterke en zwakke punten, en daarnaast de kansen en bedreigingen, van het onderzoek in kaart te brengen volgt een SWOT-analyse met daarin de factoren die van belang zijn geweest op het uiteindelijke resultaat van dit product.

Sterke punten

CJG Barneveld is een netwerkorganisatie. Door samen te werken met reformatorisch christelijke kerken kunnen zij hun netwerk uitbreiden. Tijdens het onderzoek is er betrokkenheid aanwezig geweest van de hulpverleners van CJG Barneveld. De opdrachtgever stond klaar om zich in te zetten voor een goed verloop van het onderzoek. Er zijn voor het onderzoek zeven hulpverleners gevonden die bereid waren om mee te werken. Deze zeven hulpverleners, vanuit verschillende branches, zijn geïnterviewd. Dit heeft ervoor gezorgd dat er vanuit verschillende perspectieven naar het thema is gekeken. Bij twee deelvragen stonden de ervaringen van reformatorische gezinnen centraal. Er zijn vier reformatorische gezinnen gevonden die geïnterviewd wilden worden. Omdat dit aantal ontoereikend was voor een deelvraag is er gebruik gemaakt van secundaire bronnen. Deze informatie was een aanvulling op de informatie die vanuit de interviews is verkregen. Naast secundaire bronnen is er in dit onderzoek een literatuuronderzoek gedaan voor het beantwoorden van de hoofdvraag. Het onderzoek heeft betrekking op het reformatorisch christelijke geloof. Dit heeft ertoe geleid dat er woorden geformuleerd staan in het onderzoek die van toepassing zijn op de reformatorisch christelijke kerk en het reformatorisch christelijke geloof. Om deze woorden duidelijk uit te leggen aan iemand die niet het reformatorisch christelijke geloof aanhangt zijn de deelvragen nagekeken door een persoon die het reformatorisch christelijke geloof niet aanhangt. Het verslag is meerdere keren bij gescherpt tot dat het begrijpelijk was voor deze persoon.

Zwakke punten

In het plan van aanpak stond beschreven dat er voor dit onderzoek vier reformatorische gezinnen geïnterviewd moesten worden om voldoende informatie te verkrijgen. Bij het maken van deze deelvragen bleek echter dat vier reformatorische gezinnen niet toereikend waren om tot saturatie te komen. Hierbij is er uiteindelijk ook besloten om deze vraag aan te vullen met secundaire bronnen. De afgenomen interviews met de reformatorische gezinnen hadden betrekking op het onderwerp echtscheiding. Dit bleek, gedurende het onderzoek, een onderwerp te zijn waar schaamte bij kwam kijken. Dit maakt dat er in de interviews mogelijk sociaal wenselijke antwoorden gegeven zijn. De interviews zijn afgenomen met mensen uit Barneveld en de omgeving hiervan. Hierdoor is het onderzoek niet te generaliseren. Daarnaast is het tijdsbestek waarin het onderzoek uitgevoerd moest worden voor de onderzoekers te kort geweest om nog meer interviews af te nemen zodat ze informatie meer toereikend zou zijn.

Swot-analyse	
Sterktes	Zwaktes
- CJG Barneveld is een netwerkorganisatie. - Medewerking van CJG Barneveld. - Voldoende hulpverleners geïnterviewd. - Er is vanuit verschillende kanten gekeken naar het thema. Door kerken, hulpverleners en gezinnen te interviewen. - Er is gebruik gemaakt van secundaire bronnen.	- Slechts vier reformatorische gezinnen gesproken die met echtscheiding te maken hebben gehad. - Veel persoonlijke ervaringen gevraagd in de interviews over een onderwerp waar schaamte over is, dit kan voor mogelijke sociaal wenselijke antwoorden gezorgd hebben.

- Gefundeerd literatuuronderzoek. - Het verslag is leesbaar voor een niet-reformatorisch persoon.	- De interviews hebben alleen in Barneveld en de omgeving plaatsgevonden. Hierdoor is het onderzoek niet te generaliseren. - Het tijdsbestek waarin het onderzoek gedaan moest worden.
Kansen	Bedreigingen
- Een samenwerkingsrelatie aangaan met de reformatorisch christelijke kerken in Barneveld. - Betere aansluiting op reformatorische gezinnen in de begeleiding. - Hulpverleners komen meer te weten over de achtergrond van het reformatorisch christelijke geloof.	- De adviezen worden niet meegenomen door de hulpverleners van CJG Barneveld - Niet alle plaatselijke reformatorisch christelijke kerken een samenwerking aangaan met CJG Barneveld. - De gezinnen, kerken en hulpverleners begrijpen elkaar niet.

TABEL 4 SWOT-ANALYSE

Procesevaluatie

Het onderzoek

Vanaf het moment dat er een opdrachtgever gevonden was verliep de start van het onderzoek goed. Nadat er samen met de opdrachtgever overlegd was, kwam er al snel een onderzoeksvraag waar beide partijen mee akkoord gingen. Hierna kon het plan van aanpak geschreven worden, hier is feedback op gegeven door zowel de afstudeerbegeleider en de opdrachtgever. De eerste keer werd het plan van aanpak niet voldoende beoordeeld waardoor het aangepast moest worden. Na alle feedback verwerkt te hebben kon het onderzoek starten.

Om informatie te krijgen voor dit onderzoek zijn er onder andere reformatorische gezinnen gesproken. Eén gezin was al snel enthousiast om mee te werken aan dit onderzoek. Tijdens het afnemen van dit interview vertelde deze persoon over zijn geloofsovertuiging dan dat er antwoord werd gegeven op de vraag. Dit leidde ertoe dat het merendeel van dit interview niet bruikbaar was voor het onderzoek. Bij overige interviews met gezinnen waren deze respondenten terughoudend op het moment dat de opname apparatuur aan stond. Na de opnames vertelde gezinnen meer details over hun ervaringen en waren ze meer open over hun mening ten opzichte van de kerk. Deze ervaringen werden uitgebreid besproken onder het genot van een kopje thee.

Planning en agenda

Aan het begin van dit onderzoek is er in het plan van aanpak een planning opgenomen. Doordat het plan van aanpak niet goed gekeurd was ontstond er een achterstand op de planning. Vanaf dat moment is er een wekelijkse planning gemaakt met daarin doelen die behaald moesten worden in die week. Dit werkte prettig en gaf structuur aan het proces. In twee weken is er ook veel in de avonden gewerkt om weer op planning te komen zoals deze in eerste instantie opgesteld was.

Taken

Er is het plan van aanpak een globale taakverdeling gemaakt voor het proces van dit onderzoek. Het afnemen van de interviews is onderverdeeld. De ene typte deze uit en vervolgens ging de ander deze interviews schrappen en coderen. Dit zorgde ervoor dat het interview door beide onderzoekers is gelezen en de informatie in alle handen is geweest. Bij het maken van de deelvragen zijn de kopjes

onderverdeeld. Deze zijn door elkaar doorgelezen en voorzien van feedback. Dit heeft ervoor gezorgd dat er vanuit de onderzoekers evenveel invloed is geweest op de onderdelen van dit onderzoek.

Tevredenheid

Mariëlle Blaak en Jenske Wildenbeest, de onderzoekers van dit onderzoek, zijn tevreden met het behaalde resultaat. Wel was het voor het onderzoek beter geweest om meer reformatorische gezinnen geïnterviewd te hebben. Dit was een mooie toevoeging geweest voor het product omdat er dan nog meer ervaringen waren gehoord die van belang konden zijn voor de resultaten.

Onderzoeksdoelstellingen

Aan het begin van dit onderzoek zijn er drie doelstellingen opgesteld die behaald behoorde worden wanneer het product volledig was. Onder dit kopje worden deze drie doelstellingen weergegeven met daarbij een toelichting in hoeverre deze behaald zijn.

Doelstelling 1: Aan het einde van dit onderzoek heeft onze opdrachtgever de mogelijkheid om dit onderzoeksverslag te delen met andere gemeenten in Nederland en hen inzicht te geven over echtscheiding binnen de reformatorische gezindte en hoe hulpverleners hierop aan kunnen sluiten.

Deze doelstelling is deels behaald. Het onderzoeksverslag is volledig en beschikt over voldoende informatie die relevant kan zijn voor andere gemeenten in Nederland die te maken hebben met echtscheidingen in reformatorische gezinnen. Er moet wel op gelet worden dat er binnen reformatorisch christelijke kerken verschillend met het thema echtscheiding omgegaan wordt. Daarnaast moet er rekening gehouden worden met de behoefte van een reformatorisch gezin, deze kan per reformatorisch gezin verschillen. Het verslag wordt afgegeven en er wordt een document gestuurd naar de opdrachtgever, zij kan dit document doorgeven aan andere gemeenten in Nederland.

Doelstelling 2: Aan het einde van dit onderzoek beschikken hulpverleners van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld over handvaten die hen kunnen helpen bij het aansluiten op reformatorische gezinnen in Barneveld die te maken hebben met echtscheiding.

In de aanbevelingen staan enkele richtlijnen waar de hulpverleners van CJG Barneveld rekening mee kunnen houden wanneer ze reformatorische gezinnen gaan begeleiden die te maken hebben met echtscheiding. Deze doelstelling is daarom ook behaald. De richtlijnen voor de hulpverleners staan vermeld onder het kopje 'Aanbevelingen'.

Doelstelling 3: Aan het einde van dit onderzoek weten de hulpverleners van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld waarschijnlijk met welke opvoedkundige thema's reformatorische gezinnen, uit Barneveld die in echtscheiding zijn, te maken hebben.

Deze doelstelling is tot op zekere hoogte behaald. Uit het onderzoek is gebleken dat ieder gezin, ongeacht of deze reformatorisch of niet-reformatorisch is, te maken heeft met dezelfde opvoedkundige thema's. Het reformatorisch christelijke geloof is een extra aspect bij de opvoeding.

BIBLIOGRAFIE

- Baarda, B. (2013). *Basisboek Kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Becker, A. (2014). *Inleiding in de pedagogiek*. Assen: Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum.
- Bokelman, R. (2012). "Predikant is vaak te laat om gebroken huwelijken te redden". Opgehaald van CIP: www.cip.nl
- Brand, H. v., & Derks, S. (2015). *Derde partijen en echtscheiding*. Opgehaald van Utrecht University Repository: www.dspace.library.uu.nl
- CBS. (N.D.). *Hoeveel huwelijken eindigen in een echtscheiding*. Opgehaald van www.cbs.nl
- CBS. (2017). *Huwelijksontbindingen; door echtscheiding en door overlijden*. Opgehaald van CBS: www.statline.cbs.nl
- CBS. (2015). *Religie en kerkbezoek naar gemeente 2010/2014*. Opgehaald van Centraal Bureau voor de Statistiek: www.cbs.nl
- CBS. (2014). *Scheiden; belangrijke redenen, geslacht, 2008-2013*. Opgehaald van Centraal Bureau voor de Statistiek: www.statline.cbs.nl
- Charlish, A. (1998). *Het kind van de rekening*. Warnsveld: uitgeverij Terra.
- CJG. (N.D.). *Meerjarenbeleidsplan CJG Barneveld 2017-2020*. Opgehaald van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld: www.cjgbarneveld.nl
- CJG. (N.D.). *Over het CJG*. Opgehaald van Centrum voor jeugd en gezin Barneveld: www.cjgbarneveld.nl
- Dijkhuizen, E. v., & Monster, B. (2014). *Gescheiden Erica: Bij het oud vuil gezet*. Opgehaald van Reformatorisch Dagblad: www.rd.nl
- Dillen, A. (2006). *Geloof in het gezin?* Leuven: uitgeverij LannooCampus.
- Echtscheiding-Wijzer. (2017). *Scheiding van tafel en bed*. Opgehaald van Echtscheiding-Wijzer.nl: www.echtscheiding-wijzer.nl
- Encyclo. (2017). *Gezindte*. Opgehaald van Encyclo: www.encyclo.nl
- Exalto, K. (1980). *Het Schriftgezag in de Nederlandse Geloofsbelijdenis (1)*. Opgehaald van De waarheidsvriend: www.dewaarheidsvriend.digibron.nl
- Faculteit der Godgeleerdheid Leiden. (2011). *Nieuws*. Opgehaald van Heidelbergse catechismus: www.heidelbergsecatechismus.nl
- Gemeente Barneveld. (2017). *Gemeente Barneveld in cijfers*. Opgehaald van Barneveld in cijfers: www.barneveld.incijfers.nl
- Gereformeerde Bond. (2011). *Tweede GB - themabrochure over 'echtscheiding en hertrouwen'*. Opgehaald van Gereformeerde Bond: www.gereformeerdebond.nl

- Gereformeerde kerken vrijgemaakt. (N.D.). *Drie formulieren van Eenheid*. Opgehaald van GKV: www.gkv.nl
- GezinsGids. (2016). *5 redenen om naar catechisatie te gaan*. Opgehaald van GezinsGids: www.gezinsgids.nl
- Kerkrecht. (2015). *I. De ambten*. Opgehaald van kerkrecht: www.kerkrecht.nl
- Kerkrecht. (2015). *III. De tucht*. Opgehaald van kerkrecht: www.kerkrecht.nl
- Kerkzoeker. (N.D.). *Reformatorische kerken*. Opgehaald van Kerkzoeker: www.kerkzoeker.nl
- Kok, J. (2005). *Specifiek opvoeden. Orthopedagogische theorie en praktijk*. Utrecht: Uitgeverij De Tijdstroom.
- Movisie. (2015). *Transitie jeugdzorg: een overzicht*. Opgehaald van Movisie: www.movisie.nl
- NJI. (2017). *Opvoedingsondersteuning*. Opgehaald van Nederlands Jeugdinstituut: www.nji.nl
- NJI. (2017). *Scheiding*. Opgehaald van Nederlands Jeugdinstituut: www.nji.nl
- NJI. (2017). *Wet- en regelgeving*. Opgehaald van Nederlands Jeugdinstituut: www.nji.nl
- NTR (Regisseur). (2004). *Tien geboden. Tien belangrijke regels voor christenen* [Film].
- Online-Bijbel. (N.D.). *Dordtse leerregels*. Opgehaald van Online-Bijbel: www.online-bijbel.nl
- Rijksoverheid. (2016). *Centrum voor jeugd en gezin*. Opgehaald van Loketgezondleven.nl: www.loketgezondleven.nl
- Rijksoverheid. (N.D.). *Scheiden*. Opgehaald van Rijksoverheid: www.rijksoverheid.nl
- Rijksoverheid. (2009). *Uit elkaar... En de kinderen dan?* Opgehaald van Rijksoverheid: www.rijksoverheid.nl
- Schaik, M. v. (2013). *Verbinden, scheiden en verbonden blijven*. Opgehaald van hbo-kennisbank: www.hbo-kennisbank.nl
- Spruijt, E., & Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en kinderen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Stokes, C., & Ellison, C. (2010). *Religion and attitudes toward divorce laws among US adults*. Opgehaald van Journal of Family Issues: www.journals.sagepub.com
- Stoorvogel, M., & Vuik, R. (2007). *Over leven na echtscheiding*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.
- Stoorvogel, M., & Westerduin-de Jong, A. (2000). *Echtscheiding kwam niet in mijn woordenboek voor*. Kampen: Uitgeverij Kok.
- Teeven, C. (2013). *De biblebelt is pas veertig jaar oud*. Opgehaald van nrc.nl: www.nrc.nl
- Thuis, M., & Verhage-van Kooten, M. (2014). *Wetgeving Zorg en welzijn*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Vergunst, A. (2016). *Ds. A. T. Vergunst: Godsdienstige opvoeding begint in het gezin*. Opgehaald van Reformatorisch Dagblad: www.rd.nl

Vermeulen, M. (2013). *Hulpverleners worstelen met refo's*. Opgehaald van Reformatorisch Dagblad: www.rd.nl

Vermeulen, P. (2008). Een ouderschapsplan maken. Rotterdam: Uitgeverij Ad. Donker bv.

Vermeulen, P. (2004). *Scheiding en ouderschap*. Rotterdam: uitgeversmaatschappij Ad. Donker bv.

HOOFDSTUK 8: BIJLAGEN

In de bijlagen zijn er stukken te vinden waarnaar verwezen is in het onderzoek. Hieronder volgt nog kort een opsomming wat er in de bijlagen te vinden is.

- Bijlage I: Brieven uitnodiging interviews
- Bijlage II: Topiclijsten
- Bijlage III: Interviewvragen hulpverleners
- Bijlage IV: Interviewvragen kerken
- Bijlage V: Interviewvragen gezinnen
- Bijlage VI: Labelsysteem hulpverleners
- Bijlage VII: Labelsysteem kerken
- Bijlage VIII: Labelsysteem gezinnen

BIJLAGE I: BRIEVEN UITNODIGING INTERVIEWS

Ede, 17 februari 2017

Betreft: interview afstudeeronderzoek

Geachte meneer/mevrouw,

Allereerst willen wij ons even aan u voorstellen, wij zijn Jenske Wildenbeest en Mariëlle Blaak. Momenteel zitten wij in het vierde jaar van de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening. Deze opleiding volgen wij aan de Christelijke Hogeschool Ede.

Voor onze opleiding doen wij een afstudeeronderzoek naar echtscheiding bij reformatorische gezinnen, dit onderzoek richt zich specifiek op gezinnen in Barneveld. Het aantal echtscheidingen neemt landelijk namelijk toe, ook binnen de reformatorische gezinnen. Daarbij gaf het Centrum voor jeugd en gezin in Barneveld aan dat zij meer informatie willen verkrijgen over de thema's die spelen rondom een echtscheiding in reformatorische gezinnen. Dit was voor ons de aanleiding om een onderzoek te starten en ons te verdiepen in echtscheidingen binnen reformatorische gezinnen. Het doel van dit onderzoek is dat het Centrum voor jeugd en gezin in Barneveld (nog) beter kan aansluiten bij deze gezinnen. Hierbij gaat het met name om de aansluiting op de thema's die spelen rondom een echtscheiding. Wanneer het mogelijk is willen wij ook handvaten toereiken aan verdere gemeenten in Nederland.

Onze vraag aan u is of wij met u in gesprek kunnen gaan over het eerder genoemde onderwerp. Wij vinden het belangrijk om in het onderzoek ook de bevindingen van u als hulpverleners van het Centrum voor jeugd en gezin mee te nemen. Dit vinden wij van belang omdat u degene bent met wie de gezinnen hoogstwaarschijnlijk contact hebben. Dit gesprek zal betrekking hebben op wat u wel of niet opvalt bij de hulpverlening aan deze gezinnen. Het gesprek zal opgenomen worden echter zullen de gegevens in het verslag geheel anoniem verwerkt worden. Mocht u vragen hebben of met ons in gesprek willen gaan kunt u ons via onderstaande contactgegevens bereiken. Wij kijken uit naar uw reactie.

Met vriendelijke groet,

Jenske Wildenbeest en Mariëlle Blaak
Mail: mblaak@student.che.nl
Tel: 0629189047

Ede, 17 februari 2017

Betreft: interview afstudeeronderzoek

Geachte meneer,

Allereerst willen wij ons even aan u voorstellen, wij zijn Jenske Wildenbeest en Mariëlle Blaak. Momenteel zitten wij in het vierde jaar van de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening. Deze opleiding volgen wij aan de Christelijke Hogeschool Ede.

Voor onze opleiding doen wij een afstudeeronderzoek naar echtscheiding bij reformatorische gezinnen, dit onderzoek richt zich specifiek op gezinnen in Barneveld. Het aantal echtscheidingen neemt landelijk namelijk toe, ook binnen de reformatorische gezinnen. Daarbij gaf het Centrum voor jeugd en gezin in Barneveld aan dat zij meer informatie willen verkrijgen over de thema's die spelen rondom een echtscheiding in reformatorische gezinnen. Dit was voor ons de aanleiding om een onderzoek te starten en ons te verdiepen in echtscheidingen binnen reformatorische gezinnen. Het doel van dit onderzoek is dat het Centrum voor jeugd en gezin in Barneveld (nog) beter kan aansluiten bij deze gezinnen. Hierbij gaat het met name om de aansluiting op de thema's die spelen rondom een echtscheiding. Wanneer het mogelijk is willen wij ook handvaten toereiken aan verdere gemeenten in Nederland.

Onze vraag aan u is of wij met u in gesprek kunnen gaan. Wij vinden het belangrijk om in ons onderzoek ook de bevindingen van een dominee, pastoraal werker of ouderling mee te nemen omdat het geloof een belangrijke rol speelt in ons onderzoek. Wij zouden met u graag willen spreken over hoe de kerk reageert op een echtscheiding en welke rol de kerk inneemt bij een echtscheiding. Het gesprek zal opgenomen worden echter zullen de gegevens in het verslag geheel anoniem verwerkt worden. Mocht u vragen hebben of met ons in gesprek willen gaan kunt u ons via onderstaande contactgegevens bereiken. We kijken uit naar uw reactie.

Met vriendelijke groet,

Jenske Wildenbeest en Mariëlle Blaak
Mail: mblaak@student.che.nl
Tel: 0629189047

Ede, 17 februari 2017

Betreft: interview afstudeeronderzoek

Geachte meneer/mevrouw,

Allereerst willen wij ons even aan u voorstellen, wij zijn Jenske Wildenbeest en Mariëlle Blaak. Momenteel zitten wij in het vierde jaar van de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening. Deze opleiding volgen wij aan de Christelijke Hogeschool Ede.

Voor onze opleiding doen wij een afstudeeronderzoek naar echtscheiding bij reformatorische gezinnen, dit onderzoek richt zich specifiek op gezinnen in Barneveld. Het aantal echtscheidingen neemt landelijk namelijk toe, ook binnen de reformatorische gezinnen. Daarbij gaf het Centrum voor jeugd en gezin in Barneveld aan dat zij meer informatie willen verkrijgen over de thema's die spelen rondom een echtscheiding in reformatorische gezinnen. Dit was voor ons de aanleiding om een onderzoek te starten en ons te verdiepen in echtscheidingen binnen reformatorische gezinnen. Het doel van dit onderzoek is dat het Centrum voor jeugd en gezin in Barneveld (nog) beter kan aansluiten bij deze gezinnen. Hierbij gaat het met name om de aansluiting op de thema's die spelen rondom een echtscheiding. Wanneer het mogelijk is willen wij ook handvaten toereiken aan verdere gemeenten in Nederland.

U heeft deze brief gekregen omdat u zelf te maken heeft (of heeft gehad) met echtscheiding. Onze vraag aan u is of wij met u in gesprek kunnen gaan. Wij vinden het belangrijk om in ons onderzoek ook de bevindingen van de gezinnen zelf mee te nemen. Het gesprek zal betrekking hebben op het thema echtscheiding en uw ervaringen met de hulpverlening van het Centrum voor jeugd en gezin. Het gesprek zal opgenomen worden echter zullen de gegevens in het verslag geheel anoniem verwerkt worden. Mocht u vragen hebben of met ons in gesprek willen gaan kunt u ons via onderstaande contactgegevens bereiken. Wij kijken uit naar uw reactie.

Met vriendelijke groet,

Jenske Wildenbeest en Mariëlle Blaak
Mail: jwildenbeest@student.che.nl
Tel: 0640422053

BIJLAGE II: TOPICLIJST

Topiclijst

Hulpverleners

- Opvoedkundige thema's
- Reformatorische gezinnen
- Kerk
- Handvaten

Kerken

- Opvoedkundige thema's
- Reformatorische gezinnen
- Kerk
- Handvaten

Gezinnen

- Opvoeding
- Hulpverlening

BIJLAGE III: INTERVIEWVRAGEN HULPVERLENERS

Interviewvragen advocaten

“Deelvraag 2: Wat zeggen hulpverleners over de opvoedkundige thema’s die betrekking hebben tot echtscheiding in reformatorische gezinnen?”

Introductie onderwerp van het onderzoek

- Waar denkt u aan bij dit thema?

Opvoedkundige thema’s

- Met welke thema’s rondom opvoeding krijgt u als advocaat te maken bij een echtscheidingsprocedure?

Reformatorische gezinnen

- Welke ontwikkeling is er bij uw advocatenbureau zichtbaar bij reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben?
- Welke opvoedkundige thema’s komt u tegen bij een echtscheiding binnen reformatorische gezinnen?
- Welke verschillen met betrekking tot opvoeding merkt u tussen reformatorische en niet reformatorische gezinnen?

Kerk

- Wat ziet u van de rol die de kerk speelt binnen reformatorisch gezinnen die met echtscheiding te maken hebben?
 - ❖ Sociale druk
 - ❖ De leer

Handvaten

- Wat denkt u dat reformatorische gezinnen nodig hebben van hulpverlening van het CJG in vergelijking met niet-reformatorische gezinnen?

Interviewvragen hulpverleners CJG

“Deelvraag 2: Wat zeggen hulpverleners over de opvoedkundige thema’s die betrekking hebben tot echtscheiding in reformatorische gezinnen?”

Introductie onderwerp van het onderzoek

- Waar denkt u aan bij dit thema?

Opvoedkundige thema’s

- Welke opvoedkundige thema’s spelen een rol bij een echtscheiding?

Reformatorische gezinnen

- Welke thema’s spelen een rol bij een echtscheiding binnen reformatorische gezinnen?
- Op welke manier ziet u de thema’s doorwerken binnen de opvoeding?
- Welke verschillen ziet u tussen reformatorische en niet reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben?
- Hoe vind u het om deze gezinnen te begeleiden?

Kerk

- Hoe wordt de rol van de kerk vormgegeven binnen de hulpverlening van het CJG?
- Hoe ziet u over de rol van de kerk binnen de hulpverlening aan reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben (gehad)?

Handvaten

- Op welke manier wordt er op dit moment vormgegeven aan de hulpverlening aan reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben?
- Op welke manier wordt op dit moment het thema geloof vormgegeven binnen de hulpverlening?
- Wat denkt u als hulpverlener nodig te hebben om nog beter aan te sluiten bij de reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben (gehad)?

Interviewvragen systeemtherapeut

“Deelvraag 2: Wat zeggen hulpverleners over de opvoedkundige thema’s die betrekking hebben tot echtscheiding in reformatorische gezinnen?”

Introductie onderwerp van het onderzoek

- Waar denkt u aan bij dit thema?

Opvoedkundige thema’s

- Welke opvoedkundige thema’s spelen een rol bij een echtscheiding in het algemeen?

Reformatorische gezinnen

- Welke thema’s spelen een rol bij een echtscheiding binnen reformatorische gezinnen?
- Op welke manier ziet u de thema’s doorwerken binnen de opvoeding?
- Welke verschillen ziet u tussen reformatorische en niet reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben?
- Hoe vindt u het om reformatorische gezinnen te begeleiden die te maken hebben met echtscheiding?

Kerk

- Hoe wordt de rol van de kerk vormgegeven binnen de hulpverlening?
- Hoe ziet u over de rol van de kerk binnen de hulpverlening aan reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben (gehad)?

Handvaten voor hulpverleners

- Op welke manier wordt er op dit moment vormgegeven aan de hulpverlening aan reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben?
- Op welke manier wordt op dit moment het thema geloof vormgegeven binnen de hulpverlening?
- Wat denkt u dat belangrijk is om rekening mee te houden bij de hulpverlening aan reformatorische gezinnen in echtscheiding?

BIJLAGE IV: INTERVIEWVRAGEN KERKEN

Interviewvragen kerken

Deelvraag 3: Hoe reageren reformatorische kerken in Barneveld op een echtscheiding binnen reformatorische gezinnen en hoe belangrijk is hun invloed binnen deze doelgroep?

Introductie onderwerp van het onderzoek

- Waar denkt u aan bij dit thema?

Opvoedkundige thema's

- Welke thema's rondom opvoeding spelen een rol bij een echtscheiding?

Reformatorische gezinnen

- Welke thema's spelen een rol bij een echtscheiding binnen reformatorische gezinnen?
- Op welke manier ziet u de thema's doorwerken binnen de opvoeding?
- Hoe vindt u het om reformatorische gezinnen die te maken hebben met echtscheiding te begeleiden?

Kerk

- Welk beleid is er binnen de gemeente rondom echtscheidingssituaties?
- Wat zijn de reacties die vanuit de kerk of gemeente komen op een echtscheiding?
- Hoe wordt de rol van de kerk vormgegeven binnen een echtscheiding bij reformatorische gezinnen?
- Welke zou de kerk volgens u moeten hebben bij een echtscheiding?

Handvaten

- Wat denkt u dat reformatorische gezinnen nodig hebben van hulpverlening van het CJG in vergelijking met niet-reformatorische gezinnen?

Welke invloed heeft die reactie op het gezin of gezinsleden?

BIJLAGE V: INTERVIEWVRAGEN GEZINNEN

Interviewvragen gezinnen

Deelvraag 4: Waar lopen reformatorische gezinnen tegenaan wanneer het gaat om opvoedkundige thema's met betrekking tot echtscheiding?

Deelvraag 5: Wat hebben reformatorische gezinnen, waarvan de ouders gaan scheiden of gescheiden zijn, nodig van de hulpverleners van het Centrum voor jeugd en gezin in Barneveld?

Opvoeding

- Hoe werd de opvoeding vormgegeven voor de echtscheiding?
- Hoe speelde het thema 'geloof' een rol binnen de opvoeding?
- Heeft dit thema een andere plek gekregen na de echtscheiding?
 - Hoe uitte zich dit?
- Tegen welke thema's rondom de opvoeding liepen jullie aan bij de echtscheiding?
 - Hoe ging u hiermee om?

Hulpverlening

- Wat was de rol van de kerk rondom de echtscheidingsperiode?
- Hoe ervoer u de kerkelijke steun rondom uw echtscheiding?
- Wat is de reden dat u (wel of geen) hulp vanuit de kerk heeft gevraagd?
- Wat heeft u nodig gehad in deze periode?
- Hoe kwam u bij het Centrum voor Jeugd en Gezin terecht?
- Welke hulp werd er geboden vanuit het Centrum voor Jeugd en Gezin?
 - Wat hielp hierin wel?
 - Wat hielp hierin niet?
- Wat vond u van de houding van de hulpverleners van het Centrum voor Jeugd en Gezin richting u en uw situatie?
- Op welke manier speelde geloof en de kerk een rol binnen de hulpverlening vanuit het Centrum voor Jeugd en Gezin?
- Wat zou u mee willen geven aan het Centrum voor Jeugd en Gezin als advies voor een soortgelijke situatie waaraan zij hulp moeten bieden?

Kernlabel	Label	Fragment
Kerk: Onder dit kernlabel geven hulpverleners aan wat ze zien van de rol van de kerk tijdens de hulpverlening. Deze rol is of positief of negatief. Daarnaast wordt er iets gezegd over welke rol de kerk als netwerk van het gezin heeft.	Dilemma's	IA1.1
	Taboe	IA1.2 IA3.7 IH5.28
	Scheiden	IA1.3
	Rolpatroon	IA1.4
	Helpende kerk	IA1.5 IA1.6 IA1.27 IA1.28 IA1.29 IA1.30 IA1.31 IA1.32 IA2.15 IH1.20 IH2.17 IH2.18 IH2.20 IH2.21 IH2.22 IH3.21 IH5.26
	Nadeel kerk	IA1.7 IA1.34 IA2.17 IA3.17 IA3.24 IH1.4 IH1.21 IH2.13 IH3.14 IH3.17 IH3.22 IH5.15 IH5.25 IH5.27
	Reformatorische gemeenschap	IA1.13 IH3.1 IH4.17 IH4.19
	Geloofscrisis	IA1.33 IH5.1

Omgang	IA1.35
Netwerk	IA1.36 IA1.37 IA1.38 IH1.8 IH1.13 IH2.7 IH2.19 IH2.23 IH2.24 IH3.3 IH3.19 IH4.14 IH5.13 IH5.14 IH5.16 IH5.17 IH5.21 IH5.23 IH5.29 IH5.30
Acceptatie	IA2.8 IA3.9
Rol kerk	IA2.16 IH2.31 IH3.18 IH3.25 IH3.26 IH3.29 IH3.30 IH3.38 IH5.22 IH5.43
Betrokkenheid	IA3.1 IA3.15 IA3.16 IH4.11 IH4.12 IH4.13
Beleid	IA3.8
Tucht	IA3.18
Mening	IA3.19
Schaamte	IH1.7 IH4.1
Kerkelijke gemeenschap	IH2.10 IH2.11
Steun	IH2.12 IH3.28
Hulp aanvaarden	IH3.2
Verboden	IH3.13

	Verschil	IH4.5
<i>Echtscheiding: Onder dit kernlabel geven hulpverleners aan wat er juridisch geregeld moet worden bij een chtscheiding en wat zij voor gevolgen zien bij een chtscheiding in een gezin.</i>	Regelen echtscheiding	IA1.8
	Ouderschapsplan	IA1.9 IA2.11 IA3.2 IA3.3
	Partneralimentatie	IA1.10
	Gemeenschap van goederen	IA1.11
	Pensioenregeling	IA1.12
	Omgangsregeling	IA1.15 IA1.17
	Conflict	IA1.21
	Toename	IA1.22
	Wet	IA1.24
	Discussie	IA2.2
	Tijd	IA3.5 IH2.16
	Afspraken	IA3.13
	Puberteit	IH2.9
	Geloof	IH3.15
	Familie	IH3.16 IH3.20
	Gesprek aangaan	IH3.27 IH4.9
	Trend	IH3.39
	Angst	IH4.8
	Afhankelijkheid	IH5.9
	Voogdij	IH5.31 IH5.32
<i>Opvoeden: Onder dit kernlabel vertellen hulpverleners iets over het ouderschap. Ook vertellen ze iets over de verschillen die tussen ouders ontstaan na</i>	Hoofdopvoeder	IA1.14
	Gelijkwaardig ouderschap	IA1.16
	Verschillen ouders	IA1.18 IA1.25 IA1.26 IA2.9 IA2.10 IH2.5 IH2.6 IH4.6 IH4.7

*een
echtscheiding.
Daarnaast
geven zij aan
welke
opvoedkundige
thema's zij
tegenkomen.*

	IH5.18 IH5.19 IH5.20
Ouderschap	IA1.19 IA1.20 IH2.1 IH3.7 IH3.8 IH3.9
Relatie	IA1.23
Geloofsopvoeding	IA2.1 IH4.3
Leeftijd	IA2.3
Loyaliteitsconflicten	IA2.5 IH5.35
Grenzen	IA2.12 IH2.15
Reformatorisch gezin	IA2.13
Kinderen	IA3.4 IA3.22 IH1.5 IH1.6 IH1.10 IH1.11 IH2.2 IH2.3 IH2.4 IH2.8 IH2.14 IH2.25 IH2.28 IH3.5 IH3.6 IH3.10 IH3.11 IH3.12 IH4.2 IH5.5 IH5.7 IH5.8 IH5.12 IH5.33 IH5.34 IH5.39
Gebruiken	IA3.10 IA3.11 IA3.14
Opvoedkundige thema's	IA3.12 IH1.1 IH1.2

<i>Hulpverlening: Onder dit kernlabel vertellen hulpverleners over de manier waarop zij denken beter aan te kunnen sluiten op reformatorische gezinnen die met echtscheiding te maken hebben.</i>		IH1.3 IH1.12 IH1.26 IH3.23 IH3.24 IH4.4 IH5.6 IH5.11
	Normen en waarden	IH1.16
	Emoties	IH3.4
	Opvoedsituatie	IH5.36
	Thema's	IA1.39 IH5.2 IH5.3 IH5.10 IH5.37
	Bewustwording	IA1.40 IA1.41
	Seculiere organisatie	IA1.42
	Netwerkorganisatie	IA1.43 IA2.18 IA2.19 IA2.20 IA2.22
	Aanpassen	IA1.44 IH1.19 IH4.10
	Professionele hulp	IA2.6
	Doorverwijzen	IA2.7
	Kennis	IA2.14 IA3.20 IA3.21 IA2.23 IH1.15 IH1.17 IH1.18 IH4.15 IH4.18 IH5.47 IH5.50
	Zware hulp	IA2.21
	Accepteren	IA3.6
	Zoektocht	IH1.9
	Godsbeeld	IH1.14 IH2.29

Schoolmaatschappelijk werk	IH1.22 IH1.23
Ambulante hulpverlening	IH1.24
Oplossingsgericht	IH1.25
Doelgroep	IH1.27
Hulpvraag	IH2.26 IH3.34 IH5.42
Complimenten	IH2.27
Groepen	IH2.30
Benaderen	IH3.31 IH4.21
Anders	IH3.32
Situatie	IH3.33
Werkwijze	IH3.35 IH3.36 IH3.37
Lotgenoten	IH3.40
Bijeenkomst	IH4.16
Centrum voor jeugd en gezin	IH4.20
Seculier	IH5.4
Intake	IH5.24
Geloofsbeleving	IH5.38 IH5.40 IH5.41
Houding	IH5.44 IH5.45 IH5.46 IH5.48 IH5.49
Artikelen	IH5.51 IH5.52

Kernlabel	Label	Fragment
<i>Kerk: Onder dit kernlabel geven kerken aan hoe ze naar echtscheiding kijken vanuit hun leer en hoe ze de steun vanuit de kerk aan de gezinnen vormgeven</i>	Kerkelijke gemeenschap	IK1.6
	Kerkenraad	IK1.7 IK1.33
	Steun	IK1.8 IK1.37 IK1.38 IK1.39 IK1.40 IK1.43 IK1.48 IK1.50 IK2.29 IK2.30 IK2.32
	Proces	IK1.10
	Vroege signalering	IK1.11 IK1.12 IK2.15
	Netwerk	IK1.13 IK1.44 IK1.45
	Bewustwording	IK1.18
	Meeleefgezinnen	IK1.19 IK1.42
	Begeleiden	IK1.31
	Bijbelse richtlijn	IK1.34
	Schuldbelijdenis	IK1.35 IK2.26
	Kerkelijke tucht	IK1.36
	Pastoraat	IK1.46 IK2.33 IK2.35 IK2.36 IK3.15
	Schroom	IK1.47
	Belofte	IK2.5
	Extra dimensie	IK2.6
	Begrip	IK2.8
	Overtreding	IK2.9
	Voorkomen	IK2.10 IK2.11 IK3.5

	IK3.35
	IK3.39
Moeilijk	IK2.16
Bijbel	IK2.17
	IK3.3
	IK3.4
Balans	IK2.18
Predikant	IK2.19
Beleid	IK2.20
	IK2.21
Censuur	IK2.22
	IK2.25
Preventie	IK2.23
	IK2.40
Vergeving	IK2.24
Roddelcircuit	IK2.27
Wederhoor	IK2.31
Verlaten	IK2.34
	IK3.14
Relatie	IK2.41
Huwelijkscursus	IK2.42
Spanningsveld	IK2.45
Financiën	IK2.53
Diaken	IK2.54
Teweegebracht	IK3.2
Overspel	IK3.6
Betrokkenheid	IK3.9
Signaal	IK3.10
	IK3.38
Worsteling	IK3.11
	IK3.24
Categorieën	IK3.12
Tucht	IK3.13
	IK3.17
Vrijwilligersorganisatie	IK3.16
Huwelijksconvenant	IK3.18
Contact	IK3.20
	IK3.21
Samen	IK3.29
Begripvol	IK3.33
Delen	IK3.34
Verantwoorden	IK3.36
Trainingen	IK3.37
Sociale leven	IK3.41
Onvergeeflijk	IK3.45
Nazorg	IK3.46
Echtscheiding: Onder dit	Verdrietig
	IK1.1
	IK1.2

<i>kernlabel geven kerken aan wat zij persoonlijk vinden, daarnaast worden de redenen voor een echtscheiding gegeven en wat gevolgen zijn van een echtscheiding.</i>	Reformatorische doelgroep	IK1.4 IK1.14
	Huwelijksleven	IK1.15
	Type echtscheiding	IK1.16 IK1.17
	Geloof	IK2.1
	Impact relaties	IK2.7
	Effect	IK2.37 IK2.38
	Impactvol	IK3.1
	Redenen	IK3.7
	Levensvragen	IK3.25
	Verbittering	IK3.26
	Probleem	IK3.31
	Basis	IK3.32
	Isoleren	IK3.42
	Besluit	IK3.43
	Rouwproces	IK3.44
	Aantal echtscheidingen	IK3.56
<i>Opvoeden: Onder dit kernlabel geven kerken aan wat zij zien van de opvoeding tijdens een echtscheiding en welke rolverdeling er in een reformatorisch gezin is.</i>	Kinderen	IK1.5 IK2.12 IK3.22 IK3.23 IK3.40 IK3.59
	Verantwoordelijkheid	IK1.20
	Kleuring	IK1.21
	Waarden en normen	IK1.22 IK1.24
	Thema's	IK1.23 IK2.3 IK2.4
	Opvoedstijl	IK1.25
	Vaderrol	IK2.2
	Godsbeeld	IK2.13
	Rolverdeling	IK3.58
<i>Hulpverlening: Onder dit kernlabel geven</i>	Veel hulpverlening	IK1.3
	Therapie	IK1.9

kerken aan wat zij vinden van de hulpverlening hoe ze willen samenwerken met de hulpverlening en waar de hulpverlening rekening mee zou moeten houden bij reformatorische gezinnen.

Opvoedondersteuning	IK1.26
Ervaringsverhalen	IK1.27
Samenwerken	IK1.28 IK3.54
Vroegtijdig	IK1.29
Korte lijnen	IK1.30
Effect	IK1.32
Toelaten	IK1.41
Normaliseren	IK1.49
Reformatorische taal	IK1.51 IK1.52 IK1.53 IK1.54 IK1.55
Professionele hulpverlening	IK2.14 IK2.39 IK2.43 IK3.8
Aandacht	IK2.44
Afstemming	IK2.46
Signaleren	IK2.47
Extra ogen	IK2.48
Respect	IK2.49 IK2.50 IK2.51
Werkgebied	IK2.52
Spanningsveld	IK3.19
Onpartijdig	IK3.27
Er zijn voor	IK3.28
Relatietherapie	IK3.30
Afstemmen	IK2.47 IK3.50 IK3.51 IK3.52 IK3.57
Niet optimaal	IK3.48
Meevoelen	IK3.49

Rekening houden	IK3.53
Uitgangspunten	IK3.55

Kernlabel	Label	Fragment
<i>Kerk: Onder dit kernlabel geven gezinnen aan welke rol de kerk heeft gespeeld tijdens de echtscheiding en hoe ze dit ervaren hebben.</i>	Kerkenraad	IG1.25 IG1.26 IG1.28 IG1.30 IG1.53 IG1.55 IG1.56 IG2.12
	Dominee	IG1.27 IG1.31 IG2.9 IG2.13 IG4.24 IG4.32 IG4.33 IG4.50
	Onmacht	IG1.29
	Kerkelijke steun	IG1.33
	Persoonlijk	IG1.62 IG4.52
	Verlaten	IG1.63
	Catechisatie	IG1.64
	Bijbel	IG2.1
	Andere koers	IG2.4
	Steun	IG2.10 IG2.14 IG3.14 IG4.26 IG4.28 IG4.31 IG4.51
	Ruimte	IG2.11
	Teleurgesteld	IG2.25
	Informatieavonden	IG2.32
	Beide partijen	IG2.33
	Dader	IG2.34
	Ouderling	IG3.8
	Niets gehoord	IG3.9
	Lid	IG3.10
	Ideeën	IG3.11
	Nieuwe partner	IG3.12

	Hulp	IG3.13
	Stilhouden	IG3.15
	Beïnvloeden	IG3.16
	Mensen	IG3.17
	Dorpje	IG3.18
	Zwart-wit	IG3.25
	Zelf doen	IG3.29
	Binnen komen	IG3.30
	Eigen kracht	IG3.31
	Vrijwilligersgroep	IG3.33
	Scheiding	IG4.25
	Acceptatie	IG4.27
	Toestemming	IG4.29
		IG4.30
<i>Echtscheiding: Onder dit kernlabel geven gezinnen aan wat ze zelf van een echtscheiding vinden en wat directe gevolgen zijn van de echtscheiding.</i>	Afstand	IG1.5
	Zorgregeling	IG1.14
		IG1.15
		IG1.18
		IG1.19
		IG1.20
		IG1.52
	Financieel	IG1.16
		IG1.54
	Overleg	IG1.17
	Contact	IG1.21
		IG1.22
		IG1.23
	Hoop	IG1.32
	Toename	IG1.34
	Wisselmoment	IG1.38
		IG1.39
	Twee gezinnen	IG1.50
	Ouderschapsplan	IG1.58
		IG1.65
		IG3.5
	Communiceren	IG3.4
	Zaterdagmiddag	IG3.7
	Emoties	IG3.34
	Stilgezet	IG4.5
	Goed krijgen	IG4.12
		IG4.48
	Geen optie	IG5.15
	Gezamenlijke opvoeding	IG1.1

<i>Opvoeden: Onder dit kernlabel vertellen gezinnen hoe de opvoeding voor de echtscheiding werd vormgegeven en welke thema's er na de echtscheiding speelde. Ook vertellen ze iets over welke rol het geloof in de opvoeding speelt.</i>	Aandacht	IG1.2
	Samengesteld gezin	IG1.3
	Loszand	IG1.4
	Rituelen	IG1.6 IG1.8 IG2.2 IG3.2 IG4.1
	Geloofsopvoeding	IG1.7 IG1.9 IG1.11 IG1.13 IG4.3
	Hart	IG1.10
	Thuisituatie	IG.12
	Kinderen	IG1.24 IG2.5 IG2.15 IG3.20 IG3.32 IG4.11 IG4.17 IG4.21 IG4.22 IG4.23
	Uithuisplaatsing	IG1.44 IG1.45
	Gelijkwaardige opvoeding	IG1.66
	Hetzelfde	IG2.3 IG2.8 IG3.3
	Praktijk	IG2.6
	Vrijtijdsbesteding	IG2.7
	Alleen	IG2.18 IG4.14
	Overleg	IG2.19 IG2.20
	Rolverdeling	IG3.1 IG4.2 IG4.18
	Opvoedkundig	IG3.35
	Aandachtspunt	IG3.36
	Levensstijl	IG4.4
	Structuur	IG4.6 IG4.8
	Hetzelfde houden	IG4.7

<i>Hulpverlening: Onder dit kernlabel geven gezinnen aan wat voor hulpverlening ze hebben gehad, wat ze hiervan vonden en welke adviezen ze hebben voor de hulpverlening.</i>	Opvoedsituatie	IG4.9 IG4.19 IG4.46
	Verantwoordelijkheid	IG4.10
	Samen	IG4.16
	Identificatiefiguur	IG4.20
	Kerkgang	IG4.34
	Hulporganisaties	IG1.35
	Gesprekken	IG1.36
	Buitenstaander	IG1.37
	Onbegrip	IG1.40 IG4.41
	Getrokken	IG1.41
	Ervaringen	IG1.42
	Uittrekken	IG1.43
	Verlengstuk moeder	IG1.46
	Gehoord voelen	IG1.47
	Verantwoordelijkheid	IG1.48
	Mening	IG1.49 IG2.30
	Minimaal	IG1.49
	Daadkracht	IG1.57 IG1.68
	Onpartijdig derde	IG1.59 IG1.61 IG1.69
	Bemiddeling	IG1.60
	CJG	IG1.67 IG2.16
	Terecht kunnen	IG2.17
	Adviezen	IG2.21
	Splitsen	IG2.22 IG2.23
	Behoeft	IG2.24
	Begrip	IG2.26
	Lastig	IG2.27
	Belangrijk	IG2.28
	Vertrouwen	IG2.29
	Vragenderwijs	IG2.31

Hulpverlening kinderen	IG2.35
Openstaan	IG2.36 IG2.37
Gemeente	IG3.6
Begeleiding	IG3.19
Hulpverleners	IG3.21 IG3.28
Een verhaal	IG3.22
School	IG3.24
Vragen	IG3.24
Hulp vragen	IG3.26
Groepen	IG3.27
Hulpverleningsorganisaties	IG4.13 IG4.36
Vastgelopen	IG4.35
Geen hulp	IG4.37 IG4.38
Relatietherapie	IG4.39
Normen en waarden	IG4.40
Lotgenotencontact	IG4.42
Spiegel voorhouden	IG4.43
Inzien	IG4.44 IG4.45
Handreiking	IG4.47
Christelijk	IG4.49
Achtergrond	IG4.53